

21819

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK ANABİLİM DALI

MİMARLIK PROGRAMI

VAN GÖLÜ VE ÇEVRESİNDE
TURİZMİN GELİŞME POTANSİYELİ

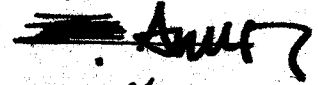
Mimar Sümeyya AKDOĞAN

Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde
"Yüksek Mimar"
Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir

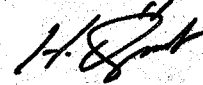
Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 15.06.1992

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 27.07.1992

Tezin Danışmanı : Prof.Dr.Şinasi AYDEMİR

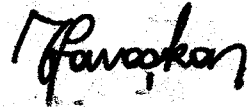
Jüri Üyesi : Prof.Dr.Hasan ÖZYURT

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Zerrin ENÖN

Enstitü Müdürü : Doç.Dr.Temel SAVAŞKAN

Temmuz - 1992

TRABZON

Y.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>SAYFA</u>
ÖNSÖZ	11
ÖZET	111
SUMMARY	1v
BÖLÜM - 1	
GİRİŞ	1
BÖLÜM - 2	
ÜLKE GENELİNDE TURİZM HAREKETLERİ	2
2.1. Türkiye'de Turizm Politikaları	2
2.1.1. Planlı Döneme Kadar Türkiye'nin Turizm Politikası.....	2
2.1.2. Planlı Dönemde Türkiye'nin Turizm Politikası	5
2.2. Turizmin Türkiye Ekonomisindeki Yeri	26
2.2.1. Turizmin Kalkınmada Çoğaltan Etkisi	31
2.2.2. Turizmin Ekonomik Sektörler Üzerine Etkisi	38
2.2.2.1. Turizmin Tarım Sektörü Üzerine Etkisi	38
2.2.2.2. Turizmin Sanayi Sektörü Üzerine Etkisi	40
2.2.2.3. Turizmin Hizmet Sektörü Üzerine Etkisi	41
2.2.3. Turizmin İstihdam Üzerine Etkisi	42
2.2.4. Turizmin Alt Yapı Üzerine Etkisi	48
BÖLÜM - 3	
VAN GÖLÜ VE ÇEVRESİNİN MEVCUT TURİZM POTANSİYELİ VE TURİZMİN	
BÖLGEDE EKONOMİK ETKİLERİ	51
3.1. Van Gölü ve Çevresinin Mevcut Turizm Potansiyeli	51
3.1.1. Bölgenin Tarihsel Önemi	51
3.1.2. Fiziksel Veriler	56
3.1.2.1. Jeolojik Yapı ve Topoğrafya	56
3.1.2.2. İklim	61
3.1.3. Doğal Veriler.....	64

	<u>SAYFA</u>
3.1.3.1. Kıyı Olanakları	64
3.1.3.2. Kaplıca Olanakları	68
3.1.3.3. Dağcılık ve Kayak Olanakları	71
3.1.3.4. Mağaralar ve Şelaleler	75
3.1.3.5. Avcılık Olanakları	78
3.1.4. Kültürel Değerler	79
3.1.4.1. Tarihi Eserler	83
3.1.4.2. Folklorik Değerler	92
3.1.5. Bölgesel Nüfus Potansiyeli	94
3.1.6. Bölgeye Gelen Turist Sayısı ve Mevcut Konaklama Kapasitesi .	100
3.1.6.1. Bölgeye Gelen Turist Sayısı	100
3.1.6.2. Mevcut Konaklama Kapasitesi	101
3.2. Turizmin Bölgede Ekonomik Etkileri	105
3.2.1. Turizmin Bölgede Tarım Sektörü Üzerine Etkisi	105
3.2.2. Turizmin Bölgede Sanayi Sektörü Üzerine Etkisi	107
3.2.3. Turizmin Bölgede Hizmet Sektörü Üzerine Etkisi	108
3.2.4. Turizmin Bölgesel Kalkınmada Çoğaltan Etkisi	110
3.2.5. Turizmin Bölgede İstihdam Üzerine Etkisi	111
3.2.6. Bölgede Turizmin Altyapı Üzerine Etkisi	113
BÖLÜM - 4	
VAN GÖLÜ VE ÇEVRESİNDE GELİŞME POTANSİYELİ VE KORRELASYONLARI	116
4.1. Turizme Açılmış ve Açılabilir Alanlarda Yapılabilir	
Düzenlenmeler İçin Öneriler	130
BÖLÜM - 5	
SONUÇ	150
EK- 1	156
KAYNAKLAR	157
ÖZGEÇMİŞ	164

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programında yapılmıştır.

Çalışmanın, Van Gölü ve çevresinde turizmin geliştirilebilmesi için yapılacak çalışmalarda yönlendirici olarak kullanılacağı düşünülmektedir. Bu amaçla, bölge için gerekli düzenleme önerileri geliştirilmiştir. Çalışmanın, bu bölgede turizmin geliştirilmesi ile ilgilenenlere yararlı olmasını diler, çalışmalarımı yönlendiren Sayın Prof.Dr.Şinasi AYDEMİR'e teşekkür ederim. Ayrıca, bölgesel veri toplama çalışmalarında yardımlarını esirgemeyen Van Köy Hizmetleri 9.Bölge Müdürlüğü yöneticilerine ve değerli arkadaşım Suna TÜRKER'e de teşekkür ederim.

Haziran 1992

Sümeyya AKDOĞAN

ÖZET

Bu çalışmada, Van Gölü ve çevresinde turizmin gelişme potansiyeli incelenmektedir. Bu potansiyelin incelenmesindeki amaç; bölgenin ekonomik kalkınmasını hızlandırabilmek için turizmden daha fazla yararlanabilme olanaklarını göstermektir. Bu amaçla, turizm potansiyeli ve bu potansiyelin geliştirilebilmesi için yapılması gereken düzenlemeler üzerinde durulmaktadır.

Birinci bölümde; turizmin ekonomik gelişmedeki önemi belirtilmiş, çalışmanın amacı, çalışma alanının kapsamı ve çalışma yöntemi açıklanmıştır.

İkinci bölümde; ülkemizde turizm planlaması ile ilgili olarak yapılan çalışmalar ile turizmin ülke ekonomisi üzerindeki etkileri açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde; Van Gölü ve çevresinin mevcut turizm potansiyelini oluşturan değerler tanıtılmış, turizmin bölgede ekonomik etkileri açıklanmıştır.

Dördüncü bölümde; turizmin bölgede geliştirilebilmesi için yapılması gereken çalışmalar, korrelasyon ve regresyon analizleri yardımıyla belirlenmiştir. Analizlerden çıkan sonuçlara göre bölge için öneriler geliştirilmiştir.

Beşinci bölümde; bölgede turizm potansiyelini geliştirmek için yapılması gereken çalışmalar özetlenmektedir.

SUMMARY

This study examines the development potential of tourism around the Van Lake. The purpose in investigating this potential is to explore the possibilities of utilizing the tourism in order to contribute to the economic development of the Van Region. This study, therefore, concentrates on the generations of tourism and the possible arrangements to develop this potential.

In the first chapter, the importance of tourism in economic development has been pointed out by some indicators and comparing multipliers.

In the second chapter, previous studies on Turkey's tourism planning and the effects of tourism on Turkey's economy have been explained.

In the third chapter, the existing tourism potential of the Van Lake and its surrounding has been discussed and the effects of tourism on this particular region have been explained.

In the fourth chapter, the studies required for the development of the tourism in the region have been determined by using regression analysis, than main correlates of tourism potential been discussed.

In the fifth chapter, some policy guidelines for the development of tourism potential in the region have been summarized.

B Ö L Ü M 1

GİRİŞ

Turizm, bölgeler ve ülkeler arasında para akımını sağlayan önemli bir harekettir. Bu hareket sayesinde bölgeler ve ülkeler arası ekonomik dengesizlikler azaltılabilmektedir. Turizmden elde edilen gelirlerin ülkedeki bütün ekonomik sektörler ve istihdam üzerinde de olumlu etkileri görülmektedir. Bu nedenle ülke kalkınmasına yardımcı, hatta kalkınmayı hızlandırıcı bir etki yapmaktadır. Özellikle sanayi, hizmet ve tarım sektörleri gelişmemiş olan geri kalmış ülkelerde, turizmin etkileri daha belirgin olmaktadır. Çünkü sanayi, hizmet, tarım gibi sektörlerin geliştirilmesi uzun sürede ve fazla yatırımla gerçekleşebilmektedir. Oysa, turizm sektöründen az bir yatırımla kısa sürede gelir elde edilebilmektedir. Elde edilen bu gelir diğer sektörlerin geliştirilmesine hatta yeni baştan oluşturulmasına yardımcı olmaktadır. Turizm sektörünün gelişmesi, doğal olarak belirli sanayi kollarının kurulmasını, belirli tarım ürünlerinin üretiminin arttırılmasını ve turistlere hizmet verebilecek hizmet sektörünün gelişmesini de etkileyecektir. Bu nedenle ekonomik gelişme için turizmin önemli bir seçenek olduğu söylenebilir. Fakat bunun içinde tarihi, doğal, kültürel v.b. turisti ülkeye çeken zenginliklerin olması ve bunların korunmuş olması gerekmektedir.

Turizmin gelişmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ekonomik gelişme ile bölgesel arazi kullanılışları da değişmektedir. Yeni yerleşim alanları açılmakta, açılan bu alanlarda turistlere hizmet verecek bir çok ek tesis de hizmete girmektedir. Bu tesislerde çalışmak üzere bir çok insan bölgeye gelmektedir. Bunun sonucunda da bölgede, sezonluk gelen turistler yanında sürekli yaşayan insan topluluğu da oluşmaktadır. Böylece hiç bir kullanım olmadığı bir alan, kısa

bir süre sonra yoğun bir kullanıma açılmaktadır.

Plansız arazi kullanışları, bir daha geri gelmesi mümkün olmayan doğal, tarihi ve kültürel değer kayıplarına neden olmaktadır. Bu nedenle herşeyden önce ekonomik gelişmeye yardımcı olan turizmin, gelişimini sağlamak için, doğal tarihi ve kültürel değerlerin bulunduğu alanların planlanması gerekmektedir. Böyle bir planlama turizme açılmış ve açılacak alanlarda geri dönüşü mümkün olmayan hataların yapılmasını önleyecektir.

Bu çalışmada, çalışma alanı olarak Van Gölü ve çevresinin seçilmesinin nedeni; bölgenin ekonomik açıdan geri kalmış olmasına karşın, turizmin geliştirilebilmesine olanak sağlayabilecek tarihi-doğal ve kültürel değerler potansiyelinin yüksek olmasıdır. Bölgede ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi ve bu amaçla tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin geliştirilmesi, fazla miktarda yatırım yapılmasına bağlıdır. Oysa, bu bölge için turizm önemli bir seçenek olabilir. Bu seneçeğin geliştirilmesi, bölgenin ekonomik yönden gelişmesi için yararlı olacaktır.

Çalışma alanının sınırları göl çevresinde yer alan merkezleri kapsamaktadır. Bu merkezler de; Van, Erciş, Adilcevaz, Ahlat, Tatvan, Gevaş ve Edremit'tir. Bu sınırlama yapılırken dikkat edilen nokta, merkezlerin gelişebilme olanaklarının bölgede bulunan diğer yerleşme merkezlerine oranla daha fazla olmasıdır. Bölgede turizmin gelişimi, doğal, tarihi ve kültürel değerler yönünden de zengin olan bu merkezlerin gelişimini daha çok etkileyecektir. Bu nedenle çalışma alanı göle kıyası bulunan merkezleri kapsamına almıştır.

Çalışma alanında, turizmin gelişme potansiyelinin belirlenmesi için izlenen yöntem: Öncelikle, bölgede turizm sektörünün bileşenleri belirlenmiştir. Anketler ve yüzyüze görüşmeler ile turizm sektörünü oluşturan bileşenlerin mevcut durumları belirlenmiştir. Elde edilen bilgiler korrelasyon ve regresyon analizleri yöntemleri ile değerlendirildi-

rilerek, bölgede turizmin bileşenlerinin karşılıklı ilişkileri (korrelasyon) ve neden-sonuç ilişkileri (regresyon) belirlenmeye çalışılmıştır. Bu ilişkilerden yararlanılarak bölge için öneriler geliştirilmiştir.

B Ö L Ü M - 2

ÜLKE GENELİNDE TURİZM HAREKETLERİ

2.1. Türkiye'de Turizm Politikaları

2.1.1. Planlı Döneme Kadar Türkiye'nin Turizm Politikası

Planlı döneme kadar, Türkiye'de turizm sektörü alanında saptanmış bir turizm politikası yoktur. Bazı kurum ve kuruluşlar kendi amaçları ve olanakları çerçevesinde Türkiye'de turizm hareketlerini yürütmeye çalışmışlardır.

1920-1960 yılları arasında görev alan hükümetlerin bir kısmı turizm olayının önemini vurgulamaya çalışmışlardır. Bu dönemdeki hükümet programlarında turizmi ilk kez 7.11.1937 tarihinde dönemin başbakanı çok kısa olarak şöyle dile getiriyor: "Küçük sanayiye, el sanayine, turistik sanayi ile büyük endüstri hamlemize göre muvazi bir ehemniyet vereceğiz. Bu, zaten büyük sanayi hareketimizin kendiliğinden de doğurup inkişafa götüreceği bir netice olacaktır" (1). Daha sonra 4.12.1957 tarihinde dönemin başbakanı hükümet programını açıklarken turizm olayına da değiniyor; "Memleketimizin iktisadi inkişafına muvazi olarak turizm mevzuu da gittikçe artan bir ehemniyet ve vüsat iktisab etmiştir. Tabii ve tarihi zenginliklerimizi ve milli değerlerimizi içte ve dışta tanıtmak gibi muhim ve şumullü bir faaliyet mevzuunu da ihtiva eden bu işleri, matbuata müteallik vazifelerle birlikte bir umum müdürlüğünün idaresi altında bırakmak mahzurlu görülmüş ve basın-yayın ve turizm işlerini ayrı bir vekaletle tevdi etmek lüzumu hasıl olmuştur" (1).

Daha sonra turizm konusuna 27.11.1961'de I.Koalisyon hükümetinin programında değiniliyor: "Basın-Yayın ve Turizm işlemlerimizle meşgul

olan bakanlık gelişme halindedir. Bu konuda sağlam prensiplere dayanıyoruz. Teşkilat kanunu meclise sevkedilecektir. Bu kanunla turizm mevzuuna inkişaf vermeğe çalışacağız. Turizm endüstrisi bizim memlekette öteden beri hepimizin bilir gördüğümüz ve hepimizin şikayet ettiğimiz bir konudur. Tecrübe göstermiştir ki, bu konuda başarı temin etmek sanıldığı kadar sade ve kolay olmayacaktır. Biz bu konuyu en sade vatandaştan en yüksek kültür ve teknik müesseselerine kadar anlatmağa ve teşkilatlandırmağa çalışacağız" (2).

Turizm konusu planlı dönem öncesinde son olarak 2.7.1962 tarihinde II.Koalisyon hükümet programında yer almıştır: "Yüksek meclise sunulmuş olan Kalkınma ve Yatırım Bankaları tasarısının kanunlaşması sanayi, maden, turizm ve ulaştırma sektörlerinde, özel teşebbüse yatırım ve işletme sermayesi finansmanını tatminkâr ve gerekli şartlar ile sağlayacaktır. Belirtmeyi lüzumlu buluyoruz ki, özel sektör bu mevzular- da çalışacak müesseseleri, geçmişte misalleri görüldüğü gibi, zayıf bünyeli ve anormal ekonomik şartlara göre kurulmamak; aksine, sağlam bünyeli rasyonel ve rantabl esaslara göre çalışacak müesseseler şeklinde tesis edilmek zaruretindedir"(2).

1960 yılından sonra Türkiye'de planlı döneme geçilmiştir. İlk beşinci beş yıllık kalkınma planı 1963-1967 yılları arasını kapsamaktadır. 1963 yılından sonraki turizm politikasını hükümet programlarına göre değil, beş yıllık kalkınma planına göre açıklanacaktır.

2.1.2. Planlı Dönemde Türkiye'nin Turizm Politikası

1963 yılından günümüze kadar altı tane beş yıllık kalkınma planı hazırlanmıştır. Kalkınma planları içerisinde belirlenen turizm politikalarının hedefleri şöyledir:

I. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1963-1967)

"Birinci Beş Yıllık Plan Döneminde turizm politikasının hedefi;

potansiyel turizm talebini Türkiye'ye çekerek yabancı turist sayısını arttırmak, turistlerin ülkede kalış sürelerini uzatmak, daha çok turistik tüketim harcaması yapmalarını sağlamak, dış turizme öncülük bakımından iç turizmi geliştirmek.

Bu hedeflere ulaşmak için;

1. Tecrübeli dış reklam firmaları ile işbirliğine gidilerek Türkiye'nin propogandası yapılacaktır.

2. Turistlerle ilgili bütün hizmetler (giriş, gümrük, kambiyo, enformasyon, gezi, dinlenme imkanları) kolaylaştırılacak, rekreasyon imkanları arttırılacak, kamu kamplarından turistlerin faydalandırılması çareleri aranacaktır.

3. Türkiye'nin bütün turizm işlerini tam yetki ile yürütecek yeni bir teşkilatlanmaya gidilecektir.

4. Turizmi ve turistik yatırımları özendirerek, geliştirecek her türlü yasal önlemler alınacaktır.

5. Turistik arz kaynakları korunacak, turistik yörelerde arazi spekülasyonunu önleyecek yasal düzenlemeler getirilecektir.

6. Turizm eğitimine öncelik verilecektir" (3).

II. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1968-1972)

"İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde turizm politikasının hedefi; yabancı turist sayısını arttırmak, yabancı turistlerin ortalama tüketimlerini arttırmak, iç turizm hareketlerini geliştirmektir.

Bu hedeflere ulaşmak için;

1. Birinci plan döneminde Türkiye'nin turizm tanıtması sadece Turizm ve Tanıtma Bakanlığı tarafından ve gerekli durumlarda diğer kamu kuruluşları ile işbirliği yapılacaktır.

2. Turizm sektör teşkilatlanması yeniden düzenlenecek, Turizm Tanıtma Bakanlığı'nın sadece turizm sektörü ile uğraşmasını sağlayacak şekilde teşkilatlanması gerçekleştirilecektir.

3. Kamu turizm işletmelerinin aynı elden yönetilmesi için "Turizm

İşletmeleri Kurumu" kurulacak ve mevcut teşkilatlardan birisine bu görev verilecektir.

4. Turistik yatırımlar turistik potansiyeli yüksek bölgelerde yoğunlaştırılacak, turizm kredileri arttırılacak, turizm kredi politikası bir örgütçe yürütülecektir. Turistik öncelik bölgeleri için farklı faiz oranları uygulanmasına çalışılacaktır. Kitle turizmine uygun tesis ve imkanlar sağlanacak ve bu amaca dönük yatırımlar desteklenecektir.

5. Türkiye'nin turizm yönünden fiziksel planı bütün turistik öncelik bölgelerini kapsayacak şekilde tamamlanacak, turizm yatırımları bu plana uygun şekilde gerçekleştirilecektir.

6. "Turizm Eğitimi ve Öğretimi Merkezi" kurulacaktır.

7. Kamu sektörü turizmde altyapı, örnek tesis kurma fonksiyonunu, özel sektör yatırımları gerçekleştirme fonksiyonunu yerine getirecektir" (4).

III. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1973-1977)

"Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde; dış turizmi, iç turizmi ve sosyal turizmi geliştirmek, tanıtma, organizasyon, denetim faaliyetlerini kitle turizmi esaslarına göre yürütmek temel hedeftir.

Bu hedeflere ulaşmak için;

1. Turistik yatırımları öncelik bölgelerine kaydırmak amacı ile gerekli tedbirler alınacaktır.

2. Turizm gelişme bölgelerinde arazi kullanımı, altyapı turistik tesis ilişkilerini düzenlemek için fiziksel planlama çalışmalarına devam edilecektir. Fiziksel planlama çalışmalarında Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ile İmar ve İskan Bakanlığı arasında işbirliği sağlanacaktır.

3. Kıyıların, turistik alan, milli park niteliğindeki alanların toplum yararına kullanılması sağlanacaktır.

4. Sosyal turizme dönük kamu turistik tesislerinin dış turizme de açılması suretiyle, bu tesislerde de tatil geçirenlerin maliyetlerinin düşürülmesine çalışılacaktır.

5. Turistik eğitim, akademik eğitim yerine beceriye dayanan eğitime dönüştürülecek, turistik tesislerde resmi eğitim görmüş personel istihdamı sağlanacak, personelin turistik tesislerde yıl boyunca istihdamı için gerekli tedbirler alınacaktır.

6. Turizm yatırım ve işletmeciliğinde özel sektör esas alınacaktır. Kamunun turizm sektöründe yatırım ve işletmecilik fonksiyonu öncülük ve örnek tesislere yönelecek, yabancı yatırımlar milli sektörün yetersizliği ölçüsünde eşlik edecektir" (5).

IV. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1979-1983)

"Dördüncü Beş Yıllık Plan Döneminde turizm politikasının hedefi; dış turizm gelirlerini hızla arttırmak, kitle turizmini geliştirmek ve bu gelişmelere uygun tesis ve imkanları yaratmaktır.

Bu hedeflere ulaşmak için;

1. Türkiye'nin etkin bir dış turizm pazarlaması için T.C.T.Bankası, THY, DH.Meydanları Genel Müdürlüğü, Devlet Limanlar Genel Müdürlüğü arasında etkin bir işbirliği sağlanacaktır.

2. Giriş kapılarında turistlere gerekli kolaylıklar sağlanacaktır.

3. Kitle turizmi, turistik önceliği olan yörelerde altyapı ve turistik üstyapı koşul olarak geliştirilecek, turistik altyapı kitle turizminin gereklerini karşılayacak düzeye gelinceye kadar bireysel turizm ile kitle turizmi bir arada değerlendirilecektir.

4. Kamu kampı, dinlenme ve eğitim merkezlerinin bir merkezden yönetimi ve tesislerden iç ve dış turizm amacıyla daha çok insanın yararlanması ve tesislerin gerçek maliyetlerle çalışması sağlanacaktır.

5. Çalışanların tatil ve dinlenme ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli önlemler alınacaktır.

6. Turistik alanların kamu yararına kullanılmasını sağlamak için gerekli yasal düzenlemelere ilişkin çalışmalar yapılacaktır.

7. Yabancı turistlere ve günübirlikçilere belli miktarda döviz bozdurma zorunluluğu getirilecektir.

8. Turistik yatırımların öncelikli bölgelerde yoğunlaştırılması ve kitle turizmi gereklerine uygun tesislerin kurulması esas alınacaktır.

9. Fiziksel plan çalışmaları sürdürülecek, "Organize Turizm Bölgeleri"nin geliştirilmesine başlanacaktır.

10. Turizm eğitim ihtiyaçlarına göre yeniden yön verilecek, eğitimle ilgili kuruluşlar arasında T.T.Bakanlığı tarafından sağlanacaktır.

11. Turizm sektöründe kamunun etkinliği arttırılacak, özel kesim, yabancı sermaye ve küçük tasarrufların turistik yatırımlara dönüştürülmesi teşvik edilecektir. Yabancı sermaye bazı şartlarla turistik yatırımlara özendirilecek, turistik tesisler işletmesine izin verilecektir.

12. Turizm talebindeki yoğunluğu yıl içinde dengeli dağıtmak için yönlendirici önlemler alınacak, gerekli yatırımlar yapılacaktır" (6).

V. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1985-1989)

"Beşinci Beş Yıllık Plan Döneminde turizm politikasının hedefleri; dış turizm gelirlerini arttırmak, dış turist sayısını arttırmak, belgeli turistik konaklama tesis kapasitesini arttırmak şeklinde belirlenmiştir.

Bu hedeflere ulaşmak için;

1. Türkiye'nin tabii tarihi, arkeolojik ve kültürel varlığı, kış av ve su sporları, festival, sağlık ve gençlik turizmi ile mevcut diğer turizm potansiyeli, ekolojik dengeyi koruma, çevreyi temiz ve sağlıklı tutma ve güzelleştirme ilkeleri doğrultusunda değerlendirilecektir.

2. Türkiye, OECD ve OPEC ülkelerinin yanısıra Balkan ve Üçüncü Dünya Ülkeleri ile turistik ilişkilerini geliştirecektir.

3. Kitle turizmüne öncelik verilecek, ancak bireysel turizmde ihmal edilmeyecektir.

4. Turizm hareketleri ile ilgili istatistik yetersizliği dikkate alınarak, yurda gelen yabancılar ve işçi aileleri ile yurt dışına çıkan vatandaşlar konusunda ayrıntılı ve güncel bilgilerin toplanmasında modern teknik imkanlardan yararlanarak, iç turizm hareketleriyle ilgili bilgiler de sağlanmaya çalışılacaktır.

5. Doğal ve kültürel çevre değerlerinin turizm amaçlı kullanımından, koruma stratejileri ile turizm geliştirme stratejilerinin entegrasyonu sağlanacaktır. Turizm kaynakları envanteri ile fiziksel planlama çalışmalarında ilgili kamu kuruluşları, bilim kurumları, gönüllü kuruluşlar ve özel sektör kurumları arasında işbirliği sağlanacaktır.

6. Turizm Bankasının doğrudan yatırım yapması yerine fonların kredi olarak kullandırılması tercih olunacaktır" (7).

VI. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1990-1994)

"Altıncı Beş Yıllık Plan Döneminde turizm politikasının hedefleri; turizm kredilerini arttırmak, dış turizm gelirlerini arttırmak, turist sayısını arttırmak ve belgeli konaklama tesis kapasitesini arttırmak şeklinde belirlenmiştir.

Bu hedeflere ulaşmak için;

1. Sektörde kış, av ve su sporları ile festival, sağlık, gençlik, kongre, termal, golf ve 3. yaş turizmini daha cazip hale getirecek teşvik politikaları geliştirilecektir.

2. Turizm sektörüne doğrudan ve dolaylı olarak hizmet verenlerin sayıca yeterli düzeye getirilmesi ve eğitilmek suretiyle bilgi ve becerilerinin arttırılması sağlanacaktır.

3. Turizm alt ve üst yapısının nitelik ve niceliğinin yükseltilmesine önem verilecektir.

4. İnsanlığın, çevre ile kültür peyzajı ilkeleri esas alınarak turizm faaliyet yatırımları planlanacak ve uygulanacaktır.

5. Charter taşımacılığı geliştirilecek ve yerli seyahat acentalarının tur operatörlüğü teşvik edilecektir.

6. Mevcut tesislerde doluluk oranını arttırıcı, faaliyet mevsimini uzatıcı ve niteliği yükseltici önlemler alınacaktır.

7. Doğal güzelliklerin ve kültürel değerlerin korunmasına öncelik verilecek, belirli sahaların korumaya alınarak turizme açılması teşvik edilecektir.

8. Turistik tesis işletmeciliği geliştirilecek, küçük kapasiteli tesisler ve aile işletmeciliği teşvik edilecektir.

9. Toplumun en uygun ve sağlıklı şartlarda tatil yapması sağlanacaktır" (8).

1963 yılından günümüze kadar hazırlanmış olan altı tane Beş Yıllık Kalkınma Planlarının ortak hedefleri Tablo-2.1'de özetlenmektedir. Kalkınma planlarında belirtilen turist sayısını arttırmak yatırımları çoğaltmak ve sonuç olarak turizmden elde edilen geliri yükseltmek doğrultusunda kazanılan turist sayısı ve gelirleri Şekil-2.1.'de görülmektedir(9).

Ayrıca Şekil-2.2 ve Şekil-2.3'te plan hedefleri ile, gerçekleşen turizm gelirlerinin ve turist sayısının değişim oranları görülmektedir(9).

Tablo-2.1. incelendiğinde belirli hedeflerin her plan döneminde hedef olarak seçildiği, bazı hedeflerin ilk planlarda gözönüne alınıp sonradan yerlerini başka hedeflere bıraktıkları görülmektedir. Hemen hemen her plan döneminde; turizm yatırımlarının arttırılması, doğal ve kültürel değerlerin (çevrenin) korunması, turizm eğitime önem verilmesi ve fiziksel planlama çalışmalarının sürdürülmesi hedeflenmiştir.

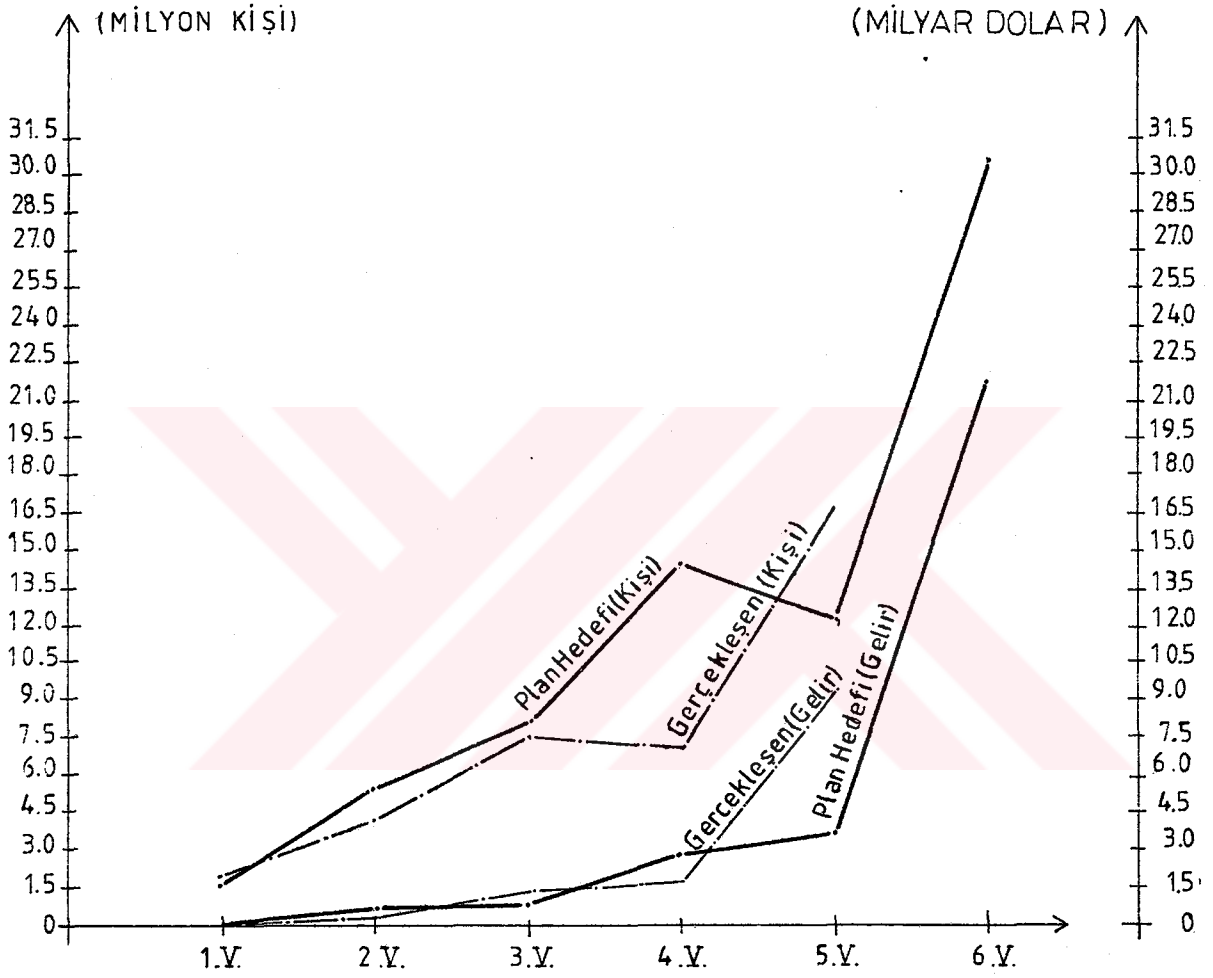
Hedeflerin bir kısmının değişmesi ve bir kısmının da sürekli gündemde oluşu, hedeflerin özelliklerinden ve amaca ulaşip ulaşmadığından kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda, hedefleri ve günümüzdeki durumu kısaca şöyle açıklayabiliriz:

* Türkiye'nin tanıtımı; turizm hareketlerinin temel yönlendiricisi bilgidir. Turisti bir yöreye çekmek için önce ona tanıtmak gerekir ki gelme isteği duysun. Turizm doğadan kaynaklanan bir olgu ve bu

Tablo-2.1. I., II., III., IV., V. ve VI. Beş Yıllık Kalkınma Planlarının Hedefleri

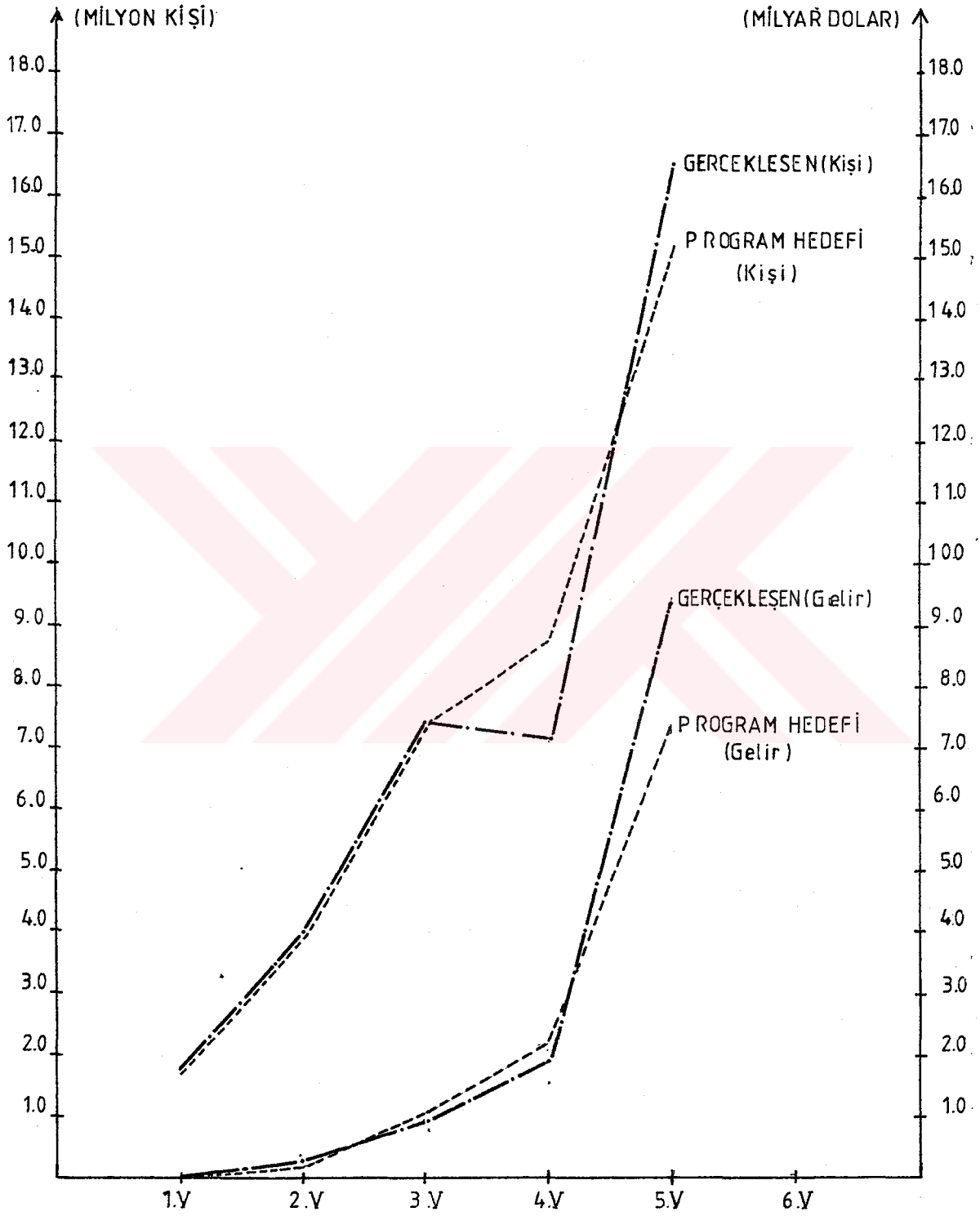
	Türkiye'nin tanıtımı	Kamu kapılarının turizme açılması	Teşkilat değişikliği yapılması	Yatırımların artırılması	Doğal ve kültürel varlıkların (gevenin) korunması	Turizm eğitime önem verilmesi	Fiziksel planlama çalışmalarının artırılması	Turizmde kamu ve özel sektör işbirliğinin sağlanması	Turistik alanların halka açılması	Ulaşım işletmeleri arasında işbirliğine gidilmesi	Turistlere giriş kapılarında kolaylıklar sağlanması	Kitle turizminin geliştirilmesi	Yeni turizm çem verilmesi	Belirli oranda devlet bütçesine zorunlu	Yabancı sermayenin teşvik edilmesi	Turizm talebinin dengeli dağılımı	Balkan ve Avrupa dünya ülkeleri ile turizmin geliştirilmesi	Turizmle ilgili istatistiksel çalışmaların yapılması	Devlet yatırımları yerine özel sektör teşvik edilecek	Türkiye'nin tarihi, tarihi, arkeolojik ve kültürel varlığının en iyi biçimde değerlendirilmesi	Charter taşımacılığın geliştirilecek	Turistik tesis işletmeciliğinin geliştirilmesi	
I. Beş yıllık kalkınma planı	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
II. Beş yıllık kalkınma planı	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
III. Beş yıllık kalkınma planı		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
IV. Beş yıllık kalkınma planı		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
V. Beş yıllık kalkınma planı				X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
VI. Beş yıllık kalkınma planı				X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

• KALKINMA PLANINDAN ÖZETLENEREK DÜZENLENMİŞTİR.

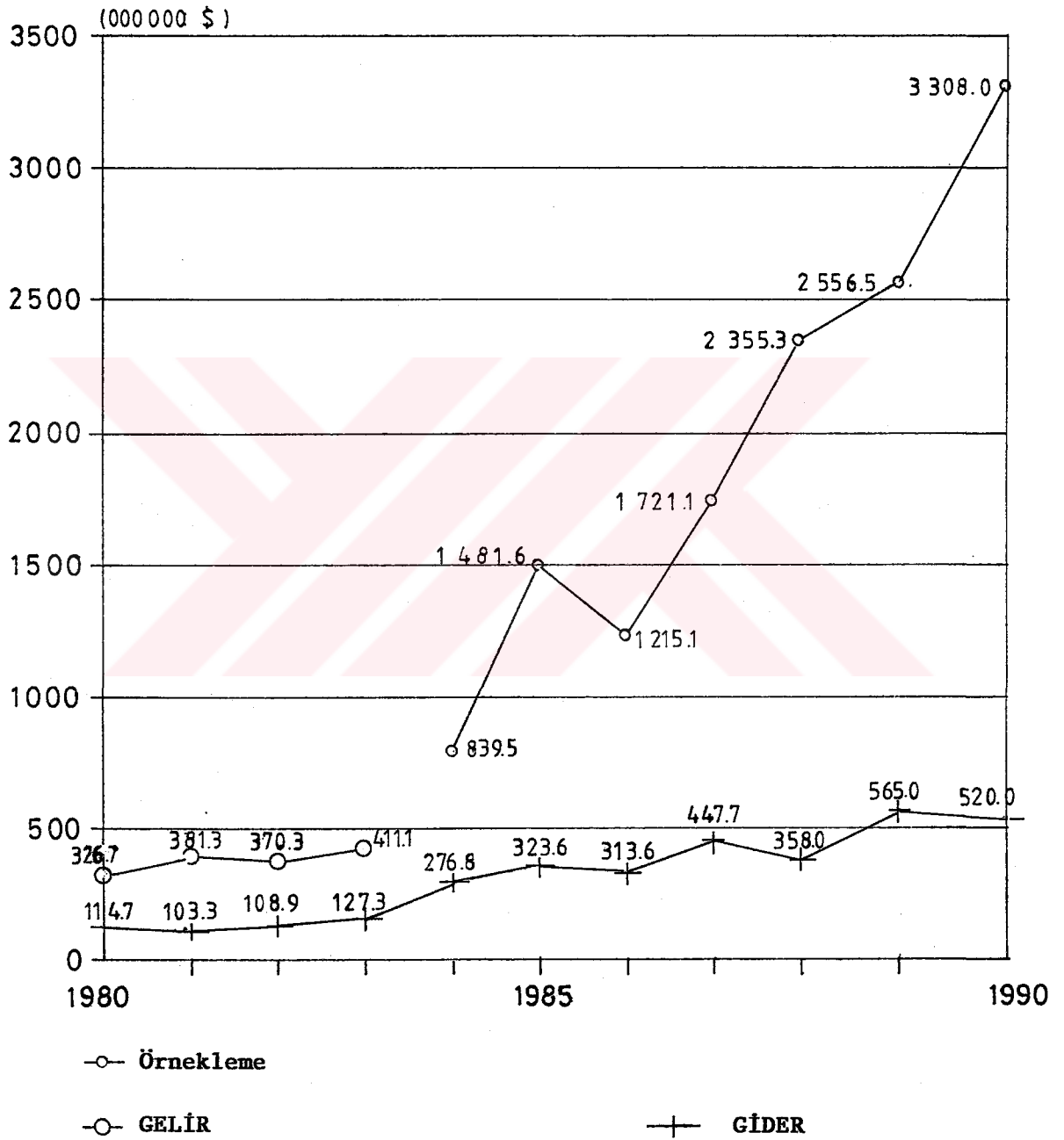
Şekil-2.1. Plan hedefi ile gerçekleşen toplam yabancılar ve ve turizm gelirleri

Kaynak: Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistikleri Bülteni 1990, 1991 İstanbul.

Şekil-2.2. Program hedefleri ile gerçekleşen turist sayısı ve gelirleri.

Kaynak: Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistikleri Bülteni, 1990

Şekil-2.3. Turizm Gelir ve Gideri

Kaynak: Turizm Bakanlığı Turizm İstatistikleri Bülteni, 1990
1991 Ankara.

olgunun yaygınlaşabilmesi de iletişim araçlarına bağlıdır. Basın, televizyon ve sinema filmleri v.b. birçok yolla tanıtım yapılabilmektedir. Turizmden pay almaya hazırlanan Türkiye için en başta yapılması gereken şey "Türkiye'nin Tanıtımı"nın yapılmasıydı. Bu amaçla "Türkiye'nin Tanıtımı" hedefi I. ve II. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında turizm politikalarının ilk hedefi olmuştur. Daha sonraki planlarda, tanıtım ayrı bir hedef olarak ele alınmadı. Çünkü, artık tanıtımın her zaman ve çok iyi bir şekilde yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştı. Tanıtım artık bir zorunluluktur. Ülkemizde turizm amaçlı tanıtım çalışmaları sürekli artan biçimde ve yoğun olarak sürdürülmektedir. Reklam harcamaları da büyük boyutlara ulaşmıştır. Bu durum turizmin gelişmesi için bir zorunluluktur ve daha fazla reklamın yapılması gerekmektedir. Reklam sadece tanınmayan değerlerin tanıtılması amacı ile değil, kötü imaj bırakan değerlerin de iyi bir şekilde tanıtılıp, insanların fikirlerini değiştirmek amacıyla da kullanılmalıdır.

* Kamu kamplarının turizme açılması; Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemine kadar kamu kamplarının da turizm amaçlı kullanımı gündeme gelmiştir. Fakat son yıllarda (son planlarda) bu hedef ortadan kalkmıştır. Çünkü, turizmin gelişmeye başladığı ilk yıllarda, ülke ekonomisinin iyi durumda olmaması, yatırımların çok sınırlı olması v.b. nedenlerle turizmle ilgili yatırımlar sınırlı yapılmaktaydı. Bu da turizm talebini karşılamıyordu. Bu nedenle kamu kamplarının turizm amaçlı kullanılmasıyla tesis eksikliğinin giderilmesine çalışılmıştır. Günümüzde turistlerin tesis talebi tamamen karşılanamamasına rağmen, ilk yıllara oranla turistik tesisler oldukça fazla artmıştır. Bu da kamu kamplarının turizm amaçlı kullanılması gerekliliğini ortadan kaldırmaya başlamıştır.

* Teşkilat değişikliği yapılması; Planlı dönemin başlangıcındaki Türkiye'nin bir çok konuda eksikliği ve ihtiyaçlarının olması yanında örgütsel (yönetim) olarakta tam oturmuş değildi. Özellikle turizm

gibi yeni yeni ciddi bir şekilde önem verilmeye başlayan bir konu için gerekli örgüt oluşturulmamıştı. İyi bir gelişme için herşeyden önce iyi bir çalışma örgütünün kurulması gerekmektedir. Bu amaçla I. ve II. Plan Dönemlerinde turizm ihtiyaçlarını karşılayacak bir örgüt kurulmasına çalışılmıştır. Bu kısmen amacına ulaştığı için daha sonraki planlarda hedef olarak alınmamıştır. Fakat günümüze kadar turizm ile ilgili faaliyetlerin yürütülmesi için yönetim basamağında bir takım değişiklikler yapılmıştır. İhtiyaca göre bundan sonra da yapılacaktır. Artık bu bir hedef değil bir zorunluluktur. Plan programına alınsın ya da alınmasın bazı şeylerin devam zorunluluğu vardır. Günümüzde turizmle ilgili işlemler Turizm Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Bakanlık bu görevini yürütürken de birçok kuruluşla işbirliği yapmaktadır.

* Yatırımların arttırılması; Yatırımların arttırılması her plan döneminde hedef olarak (daha doğrusu ana hedefe- Turizm gelirlerini arttırmak- ulaşmak için ara hedef olarak) bütün planlara girmiştir. Doğal olarak turizm yatırımları, turizm açısından çok önemlidir. Çünkü turist ülkeye girdiği andan itibaren ihtiyaçlarını karşılamak için birtakım tesislere ihtiyaç duyacaktır ve bunlar karşılanmalıdır. Aksi halde, turizmden istenilen sonuç elde edilemez. Nitekim, 1986 yılındaki turizm gelirleri ve turist sayısındaki azalmanın en önemli etkenlerinden biri de 1985 yılındaki yoğun talebin karşılanamaması ve birçok turistin zor durumda kalmasıdır.

Ülkemizde turizm yatırımları bazı dönemler çok, bazı dönemlerde daha az ama sürekli artış göstermiştir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra yatırımlarda hızlı bir artış görülmektedir. Sonuçta aynı dönemde turist sayısında da önemli artışlar olmuştur. Talep ve yatırım birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Talebin artması yatırımın da artmasına neden olacaktır. Fakat yatırımı yaparken birçok şeyin gözönünde tutulması gerekmektedir; özellikle yatırım kapasitesi, kalitesi

ve yatırım yerinin iyi tesbit edilmesi gerekmektedir. Turizm geliri iyi bir gelir ama riskli bir yatırımdır. Birçok nedenlere bağlı olarak turizm gelirleri birden düşebilir ve o zaman da yatırım büyük bir zarara dönüşebilir. Bu nedenle de iyi bir seçim yapmak gerekir.

Turizm yatırımı tanım olarak; turistlerin konaklama, yeme-içme, dinlenme ve eğlenme gereksinimlerini karşılamaya yarayan tesis, arazi ve teçhizatların bütünüdür (10). Turizm yatırımları üç bölümden oluşmaktadır. Bunlar; alt-yapı yatırımları, konaklama tesisleri yatırımları ve diğer hizmet tesisleri yatırımlarıdır (11). Tüm bu yatırımların yapılması bir tesis için çok fazla bir miktarda harcamaya neden olur. Fakat bunların bir kısmının hazır olduğu bir yerde yatırım yapmak daha ekonomik olacaktır. Bu da yatırım yeri seçimi ile ilgili bir olaydır. Turistik yatırım yeri seçerken dikkat edilmesi gereken faktörler şunlardır:

Faaliyet alanı, tesisin türü, tesisin sınıfı, tesisin kapasitesi, tesisin yan ürünleri, tesis yerinin konumu, çevrenin doğal nitelikleri (iklim özellikleri, morfolojik yapısı, flora ve faunası), çevrenin sosyo-kültürel nitelikleri (tarihi ve mimari değerleri, halkın turiste karşı davranışları), altyapı ve kentsel hizmetleridir (12).

Tüm bu koşullar dikkate alındığında turizm yatırımı gelir açısından önemli bir riskle karşılaşmaz. Ülkemizde turizm yatırımları belirli bölgelerde yoğunlaşmıştır. Bu yoğunlaşma planlı dönemin başlangıcından günümüze kadar süregelmiştir. Yatırımların, turizmden en kısa sürede gelir elde edebilmek için, turizmde öncelikli bölgelere kaydırılmasına neden olmuştur. Önceki yıllarda en fazla yatırım Marmara Bölgesi'ne daha sonra Ege Bölgesi'ne yapılmıştır. Oysa günümüzde turizm talebi güneye kaymıştır. Dolayısıyla Marmara Bölgesi'ndeki otel doluluk oranları azalmıştır. Fakat Tablo-2.2'de görüldüğü gibi 1983-1987 yılları arasında azalma Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri hariç tüm bölgelerde olmuştur (12) Oysa bu dönem, ülkemize gelen turist sayısı ve turizm gelirlerinin de arttığı bir dönemdir.

Tablo-2.2. Bölgelere Göre Konaklama Tesisleri Doluluk Oranları

Bölge Adı	Doluluk Oranları (%)	
	1983	1987
Marmara	50.70	42.16
Ege	40.57	39.11
Akdeniz	47.73	39.11
İç Anadolu	41.34	39.01
Karadeniz	42.22	38.99
Doğu Anadolu	36.22	39.68*
Güneydoğu Anadolu	39.53	39.33

Kaynak: GÜNER,Orhan. Turizm Yatırımlarında Yer Seçimi. Son On Yılda Turizm Yapıları Uygulamaları Sempozyumu. Yıldız Üniversitesi 6-7 Nisan 1989.

Son yıllardaki turizm yatırımlarının artış oranı Tablo-2.3'te görülmektedir(12).

Tablo-2.3. Toplam Yatırımlar ve Turizm Yatırımları

Yıllar	Toplam Yatırımlar	Turizm Yatırımları	Payı (%)
1981	10.051.625	54.411	0.54
1982	10.018.773	53.045	0.53
1983	10.227.424	65.328	0.64
1984	10.240.523	102.338	1.00
1985	11.954.653	179.909	1.50
1986	13.399.937	357.292	2.10
1987	13.886.226	412.977	3.00

Kaynak: GÜNER,Orhan. Turizm Yatırımlarında Yer Seçimi. Son On Yılda Turizm Yapıları Uygulamaları Sempozyumu. Yıldız Üniversitesi 6-7 Nisan 1989.

* Doğal ve kültürel varlıkların korunması; Bir turistin seyahate çıkarken amacının, hiçbir zaman başka bir ülkenin konaklama tesisinde konaklamak olmadığı, o ülkenin doğal ve kültürel çevresini görmek istediği gözönüne alınırsa, çevrenin turizm açısından önemi ortaya çıkmaktadır. Doğası bozulmuş, çevresi kirlenmiş bir yörenin turistik çekiciliğinin çok azalacağı hatta kalmayacağı bir gerçektir.

Bu bilinçle, kalkınma planlarının Turizm Politikası bölümünde doğal ve kültürel varlıkların (çevre) korunması ilkesi üzerinde önemle durulmuş, hemen hemen her plan döneminde bu konuya yer verilmiştir (II. ve IV. Beş Yıllık Planlar hariç).

Çevre kirliliği son yıllarda tüm dünyanın çok önem verdiği konulardan biri olmuştur. Bu konuda birçok yayın yapılmış, çevrenin nasıl kirlendiği açıklanmıştır. Bu bölümde bu nedenle çevrenin nasıl kirlendiği konusuna değinilmeyecek, sadece ülkemizde doğal ve kültürel değerlerin korunması ile ilgili çalışmalar açıklanacaktır.

Ülkemizde turizm olgusuna 1960'lardan başlayarak iki farklı yönden yaklaşılmıştır. Birinci görüşe göre turizm, ulusal geliri arttırıcı ve ülke ekonomisinin döviz darboğazını giderici bir sektördür. Bu yaklaşımın sonucunda turizm, dış ticaret açığını kapatıcı, hatta ülkeyi kalkındırıcı bir seçenek olarak savunulmuş ve turizm planlamasının amacı yalnızca yatak kapasitesini arttırmak olarak ele alınmıştır. Buna karşılık ikinci yaklaşıma göre turizm, döviz ve ulusal gelir unsurlarını ihmal etmeden ülkenin genel dinlenme planlaması içinde ele alınması gereken bir sektördür. Dinlenme ve turizm eylemleri ile birlikte geliştirilmesi gereken diğer kavram koruma olmalıdır. Bu yaklaşımın sonucunda turizm kendi başına değil, kapsamlı planlamanın bir parçası olarak ele alınmakta, ülkenin doğal ve tarihi değerlerini koruyan bütüncül düzenlemelerin ve konu kıyıda ise kıyı planlamasının bir parçası olarak düşünülmektedir (13).

Ülkemiz 1960'lı yılların sonunda turizm planlaması ile tanışmış ve bu dönemden başlayarak yatak kapasitesinin arttırılması temel

olarak alınmıştır. Gene o dönemde ülkenin doğal ve tarihi zenginliklerinin kullanılmasında dikkatli davranılması ve diğer bazı ülkelerin düştüğü hatalara düşülmemesi en çok tartışılan konu olmuştur.

1970'li yıllarda yürütülen planlama çalışmaları bir yandan turizme açılacak yöreleri belirlerken diğer yandan evrensel değerlere sahip alanları korumaya yönlendirilmiştir (13).

Ülkemizde çevre sorunlarına 1980 yılından sonra daha çok önem verilmiştir. Son yıllardaki Turizm-Çevre ilişkisine yönelik yasal düzenlemeler şu şekildedir (14).

- 2634 Sayılı 12.03.1982 tarihli "Turizm Teşvik Kanunu"nun 6. maddesi.

- 2683 Sayılı 21.07.1983 tarihli "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu"

- 2872 Sayılı 09.08.1983 tarihli "Çevre Kanunu".

- 2873 Sayılı 09.08.1983 tarihli "Milli Parklar Kanunu".

- 25.08.1983 tarihinde kabul edilen Akdeniz'de kıyısı olan ülkelerin deniz kirlenmesini önlemek amaçlı "Atina Anlaşması".

- 05.07.1988 tarihli Bakanlar Kurulu Kararında 2872 Sayılı "Çevre Koruma Kanunu" 9. maddesine göre ilan edilen belirli kıyı bölgelerinin "Özel çevre koruma bölgesi" olarak saptanması.

1980 yılından sonra; çevreden sorumlu Devlet Bakanlığı, Çevre Müsteşarlığı, Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı ve Çevre Koruma Vakıfları birbiri ardına kurulmuştur.

Son yıllarda birçok kanunun çıkarılması ve çevre kirliliğine karşı birçok önlem alınmasına rağmen doğal ve kültürel değerlerde kirlenme ve yok olma devam etmektedir. Özellikle 1980-1990 yılları arasında Çanakkale'den Alanya'ya kadar olan kıyı şeridinde; Gökova'da yat turizmini ve denizdeki biyolojik dengeyi yok edecek termal santral-den, orman alanlarının yok olması pahasına ikincil konut ve doğayla bütünleşmeyen yıldız sayısı fazla konaklama tesisleri inşasına kadar

birçok önemli projenin, "Çevre Etki Değerlendirilmesi" yapılmadan yapılaşmaya gidilmesi hayati önem taşıyan bir eksiklik olarak görülmektedir.

Doğa ve tarihle bütünleşen Antalya, Side, Manavgat, Pamukkale (Hierapolis), Kapadokya, Kuşadası, Didim, Fethiye-Köyceğiz-Dalyan gibi, turizm açısından çok fonksiyonlu kaynak değerine sahip öncelikli yöreler; her geçen gün doğa güzellikleri azalan, yaban hayvan toplulukları çevreden uzaklaşan, verimli tarım alanları daralan, halkının toprağa dayalı saygınlık ve değer yargıları yok olan birer beton yığını haline gelmektedir. Halbuki, yasal açıdan bütünüyle koruma altına alınmış doğal, tarihi ve arkeolojik bir çevre üzerinde yapılaşmaya gitmek, uluslararası normlara da ters düşer. Makro düzeyde tüm bu çevre sorunları, hem insan sağlığını hem de ülkemize yönelik turizm hareketlerini olumsuz yönde etkilemektedir (15).

* Turizm eğitimine önem verilmesi; Personelin sürekli değişmesi ve yenilenmesi, her gelen elemanın eğitim görmesi gerekliliği, turizm eğitimini her zaman gündeme getirmektedir. Bu nedenle her plan döneminde hedefler arasında turizm eğitimi de yer almıştır.

Turizm okullarının amacı mevcut ve açılacak turizm işletmelerinin yetenekli kalifiye personel ihtiyacını karşılamaktır. Bu amaç doğrultusunda ülkemizdeki turizm eğitimi üç şekilde gerçekleştirilmektedir.

1. Genel turizm eğitimi
2. Yaygın eğitim
 - a) Beceri kazandırma kursları (TUREM, AÖF ve TUGEV tarafından açılmaktadır).
 - b) Turist rehberliği kursları
 - c) Enformasyon memurluğu kursları
 - d) İş başı eğitim programları
3. Örgün eğitim ve öğretim

a) Meslek liselerinde turizm programları

- Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Liseleri (23 adet)
- Özel Otelcilik ve Turizm Meslek Liseleri (3 adet)

b) Akademik düzeyde eğitim programları

Ülkemizde eğitim süresi 2 yıl olan 28 adet meslek yüksekokulu, eğitim süresi 4 veya 5 yıl olan 7 adet lisans düzeyinde turizm eğitimi veren okul bulunmaktadır (16).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Uluslararası Çalışma Teşkilatı ile Turizm Bakanlığı'nın gerçekleştirdiği bir araştırmaya göre 1990-1994 yılları arasında eğitilebilecek eleman sayısının en iyi olasılıkla 20.000 olacağı tahmin edilmektedir. Oysa eleman açığı aynı yıllar arasında 82.631 olacaktır. Yani mevcut eğitim kurumları ile gereksinimin ancak yaklaşık 1/4'i karşılanmaktadır(16).

Amaç, tüm personelin eğitim görmüş personel olmasıdır. Bu nedenle herşeyden önce yetersiz olan eğitim kurumlarının arttırılması, eğitim kalitesinin yükseltilmesi ve uzmanlaşmanın sağlanması gerekmektedir.

* Fiziksel Planlama çalışmaları; Tablo-2.1'de görüldüğü gibi, Turizm Fiziksel Planlama çalışmaları her plan döneminde hedef olarak alınmıştır. Plansız gelişen turizmin ülke kaynakları üzerinde çok olumsuz etkiler yapacağı bir gerçektir. Bu gerçeğin farkına ancak 1960'lı yılların başlarında varılmış ve planlı dönemle birlikte fiziksel planlama çalışmalarına başlanmıştır. İlk olarak 9.5.1958 tarih ve 7116 numaralı kanuna göre Turizm Fiziksel Planlama çalışmaları İmar ve İskan Bakanlığı'na verildi (17).

Fiziksel Planlamanın esasını, sektörün bütünü oluşturarak faaliyet kolları belirli bir mekanda yer alacağına göre bu faaliyetlerin bağlı olduğu diğer faaliyetlerle etkileşimi düşünülerek, işlerliğin en yüksek düzeyde olabileceği mekan organizasyonunun tanımlanması oluşturmaktadır (10). Fiziksel Planlamanın fonksiyonları arasında turizme ilişkin faaliyetler ile bunlara bağlı diğer faaliyetler,

başka yer ve zamanda, değişik bileşimler halinde bulunmaktadır. Bu faaliyetlerin oluşturduğu yerleşim biçimini, gelecekteki değişimleri gözönüne alarak tanımlamak, diğer faaliyet kolları ile mekanda ortaya çıkması ihtimal dahilinde bulunan sürtüşmeleri minimize etmek, sektörün özellikleri ile bağımlı olarak dış ekonomiler yaratmak için yığılma dağılma dengesi ölçütlerini belirlemek, doğaya ve turizme ilişkin kaynakların sürekliliğini sağlamak üzere ekonomi açısından saptanan yığılma-dağılma dengesini ekolojik ölçütlerle düzeltmek, uygulama strateji ve politikalarını belirlemek ve uygulamayı izlemek bulunmaktadır (10).

Özellikle son yıllarda Türkiye'de turizm yatırımları ve tesislerini arttırmak için kişinin çıkarını maksimize etmeye yönelmiş kurumsal bir çevre içinde yapılan çabaların ülke kaynaklarının kötüye kullanılmasına yol açması (sahil yağması), ayrıca bireysel dağınık çabaların verimliliklerinin çok düşük olması turizm konusundaki çabaların bir fiziki planlama çerçevesi içinde yapılması gereğini yeniden ortaya koymuştur (18).

Turizm, döviz ve ulusal gelir öğelerini ihmal etmeden tüm ülkenin genel dinlenme planlaması içinde ele alınması gereken bir sektördür. Bu görüş koruma kavramının da gelişmesini sağlamıştır. Dinlenme ve turizm faaliyetlerinin planlanabilmesi daha önce veya beraber düşünülmesi gereken bir faaliyetin, koruma faaliyetinin planlanmasına bağlıdır. Gerek şehir içinde ve çevresinde, gerekse şehir dışında, ormanlarda, sahillerde turistik merkezlerde, turistik noktalarda bu üç faaliyet yer yer beraber olmakta veya birbirlerini izlemektedir. Başka deyişle dinlenmenin bittiği yerde iç turizm başlamakta, buda faaliyetlerin -en geniş anlamıyla- her türlü tahripten uzak kalmalarını sağlamaktadır. Bu tür yaklaşımda turizm sanayileşmeye seçenek değil, onunla birlikte gelişen bir sektördür. Böylece turizm fiziki planlamasını yalnızca dış turistten elde edilecek döviz miktarını çoğaltmaya

yönelmiş bir araç olarak değil, ülkede eğlence ve dinlenme gereksinimlerinin karşılanmasında mevcut kaynakların kullanılmasını düzenleyen bir araç olarak da düşünmek gerekmektedir (19).

"1974-1981 Turizmde fiziksel planlama dönemidir. Türkiye'nin turizmde fiziksel planlamaya geçişi bu konudaki ilk yasal girişimlerden başlayarak 15 yıl kadar bir zaman almıştır"(19).

* Kitle turizminin geliştirilmesi; Kitle turizminin geliştirilmesi II.,IV. ve V. Beş Yıllık Kalkınma Planlarının hedefleri arasında yer almıştır. Kısa sürede daha fazla gelir elde edilebilmesi için kitle turizminin geliştirilmesine çalışılmıştır. Fakat günümüzde, kitle turizminin gelişmesiyle ortaya çıkan sorunların aslında yarardan çok zarar getirdiği görüşü gündeme gelmeye başlamıştır. Bu görüşü şöyle özetleyebiliriz: Turist, gittiği yerin, doğanın veya yerel toplumun içinde erimelidir. Turist kitlesi, yerel topluluğun ilişkilerini veya doğanın dengelerini öğrenebilecek, ona uyum gösterebilecek bir yapıda olmalıdır ki gittiği yeri bozmayan, dejenere etmeyen, ama alış-verişte bulunan iki yönlü süreci yaşasın. Oysa, kitle turizmi, bilinçsiz (belkide bilinçli) bir yaklaşımla, adeta misyoner ruhu ile, standart kültürün taşınması ve egemen olması işlevini üstlenmektedir.

Turizm, sezonun uzunluğuna, yıl içinde dağılımına bağlı olarak, gerek bölgesel, gerek yöresel altyapıya dengeli olmayan bir talep yaratır. Kaynakların kullanımında, ya aşırı yüklenme veya atıl kalma gibi sorunlar ortaya çıkar. Yaratılan diğer bir maliyet de, çevre ekonomisi açısından ele alınabilir. Bir yandan doğal çevre kirletilir ve yok edilir, turistik konaklama tesisleri için ormanlar yerleşmeye açılır, el değmedik koylar plastik torba-PVC şişe örtüsü altında boğulurken, diğer yandan TV programları ile de uyarı ve bilgilendirilme yapılmaktadır. Ekolojik denge, denizlerde, tatlı sularda ve karalarda kendisini yeniden üretemeyecek bir biçimde bozulmaktadır. Ayrıca,

yerel doku, insan yapısı, fiziki çevre beşeri ekolojik dengesini kaybetmekte, zengin renkleri ve doğal özellikleri hızla kaybolmaktadır. Motorlu kara ve deniz araçları da doğanın ve yerleşme tarihinin dokusu üzerinde etkili olmaktadır (20). Ayrıca kitle turizmi, fazla tüketim nedeniyle yöre halkını da olumsuz yönde etkilemektedir. Arsa fiyatları artmakta, genel olarak bütün ihtiyaç maddelerinin fiyatları da artmaktadır. Bu artış yöre halkı üzerinde olumsuz etkiler yapmaktadır.

Diğer kalkınma planı hedefleri, dönemin ihtiyaçlarına göre sadece bir veya iki dönem plan hedefleri arasına alınmıştır. Turizmin gelişme şekline göre bu hedefler plana eklenmiş veya çıkarılmıştır.

2.2. Turizmin Türkiye Ekonomisindeki Yeri

Turizmin ekonomideki önemini açıklamadan önce, turizm gelirin kapsamının ne olduğuna bakmak yararlı olacaktır. Dünya Turizm Örgütü tarafından kabul edilen bir tanıma göre; "bir ülkeye gelen yabancı ziyaretçilerin, yabancı döviz kaynakları ile, tüketim harcamaları olarak mal ve hizmetlere yaptıkları ödemelerden elde edilen gelirlerdir. Günöbirlik ziyaretçilerin, 24 saatten az kalan gemi yolcularının harcamalarını da kapsamaktadır" (21). Tablo-2.4'de bazı Avrupa ölkelerinin turizm gelirleri(17) ve Tablo-2.5'de aynı ölkelere ait turist sayıları görölmektedir. Tablodan da izlendiği gibi Türkiye'nin turizm geliri ve turist sayısı diğer ölkelere oranla çok azdır. Turizm gelirlerinin artması turist sayısının artmasına bağılı olduğu kadar kişi başına düşen harcamaların da artmasına bağılıdır. Önemli olan az sayıda turistten daha fazla gelir elde etmektir. Çünkü günümüzde kitle turizminin olumsuz yönleri ortaya çıkmaya başladı. Doğal, kültürel ve sosyal değerlerin bozulmaması için eko turizm veya yumuşak turizm diye adlandırılan bireysel turizm önem kazanmaya başlamıştır.

Tablo-2.4. Bazı Avrupa Ülkelerinin Turizm Gelirleri (US \$:Milyon)

ÜLKELER	1980	1981	1982	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Fransa	8.197	7.239.2	6.990.6	7.928.6	9.273.0	11.874.1	13.784.1	16.245.1	20.166.8
Yunanistan	1.734	1.938.9	1.556.2	1.425.5	1.835.1	2.285.1	2.392.6	2.003.3	2.573.4
İtalya	8.213	7.553.6	8.338.4	8.757.6	9.852.8	12.169.0	12.398.5	11.987.4	19.741.7
İspanya	6.968	6.811.0	7.172.7	8.083.7	11.945.2	14.787.2	16.691.4	16.252.0	18.426.1
TÜRKİYE	327	389.9	382.2	1.478.6	1.251.1	1.721.1	2.355.4	2.556.5	3.308.4
Yugoslavya	1.115	1.056.0	781.6	1.050.2	1.337.0	1.668.5	2.024.2	2.228.4	2.754.3
Portekiz	1.149	1.036.2	879.0	1.128.9	1.582.5	2.148.4	2.425.2	2.703.8	3.530.8
Avusturya	6.442	5.712.2	5.548.2	5.085.1	6.951.7	8.860.8	10.094.7	10.716.2	11.753.8

Kaynak: Evren Gönülüm, Recent Development in Tourism Planning: Evaluation of Tourism Regions, Areas and Centers as Legal Entities, Master Thesis, ODTU, 1992 ANKARA

Tablo-2.5. Bazı Avrupa Ülkelerine Gelen Turist Sayıları (000)

ÜLKELER	1986	1987	1988	1989	1990
Avusturya	1.429.3	15.452.8	16.571.3	18.201.8	19.011.4
Fransa	36.080.0	36.974.0	38.288.0	49.044.0	-
Yunanistan	7.089.7	7.576.0	7.778.0	8.081.9	8.873.3
İtalya	53.314.9	52.724.9	55.690.4	55.131.1	-
Portekiz	13.056.9	16.173.3	16.076.7	16.475.8	18.422.1
İspanya	47.388.8	50.544.9	54.178.1	54.057.6	52.044.1
TÜRKİYE	2.391.1	2.855.5	4.172.7	4.459.2	5.389.3
Yugoslavya	24.747.0	8.906.7	9.017.8	8.644.1	7.879.5

Kaynak: Evren Gönülm, Recent Developments in Tourism Planning, Evaluation of Tourism Regions, Areas and Centers as Legal Intities, Master Thesis, ODTU, 1992 ANKARA

Bu tür bir turizmden daha fazla gelir elde etmek için de bireysel harcamaların arttırılmasını sağlayıcı yöntemlerin araştırılması gerekmektedir. Tablo-2.6'da bazı Avrupa ülkelerinde ortalama turist harcamaları görülmektedir.

Tablo-2.6. Ortalama Kişi Başına Turist Harcamaları (1990)

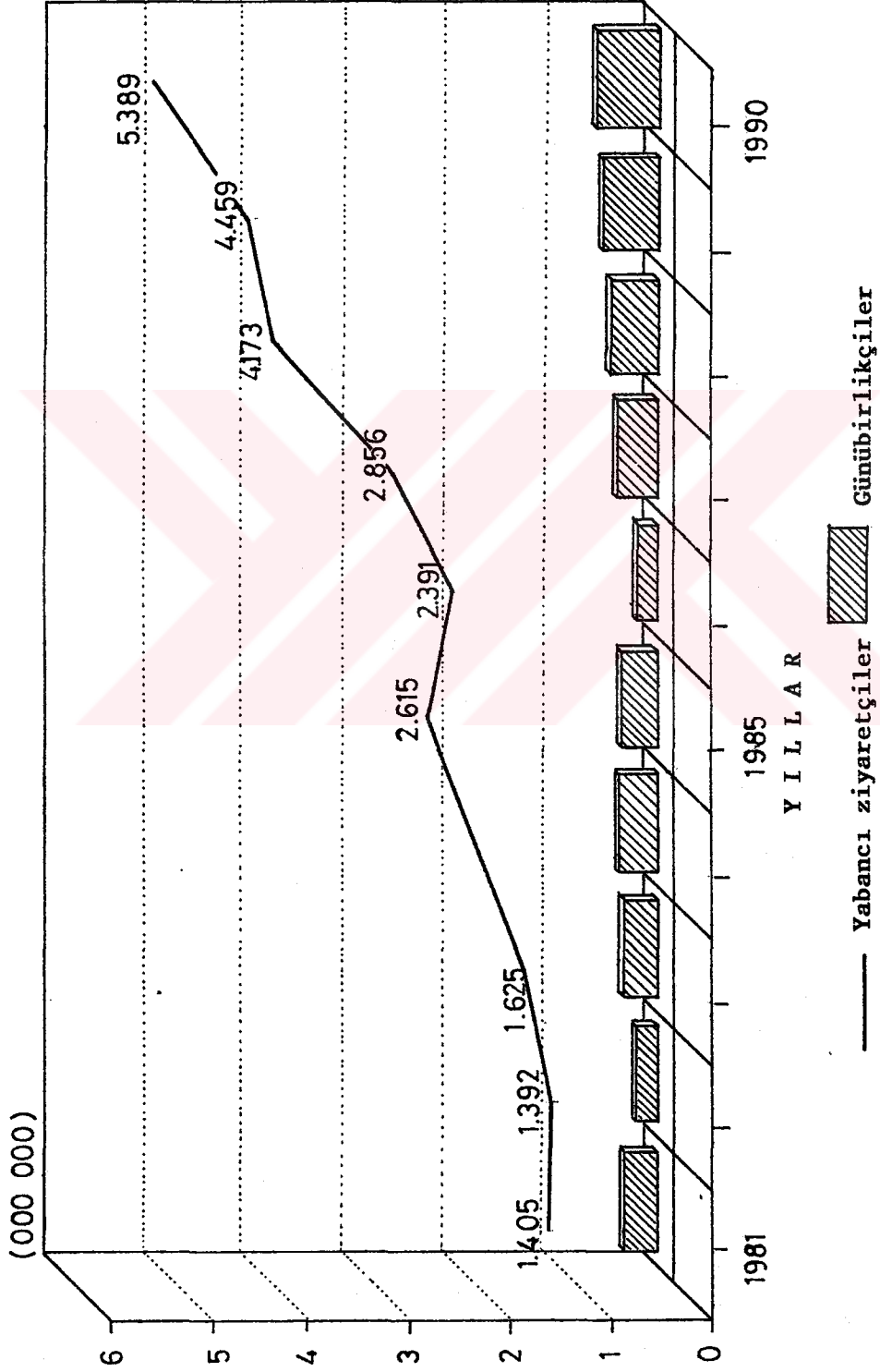
Ülkeler	Toplam Harcama(\$) (000)	Ziyaretçi Sayısı (000)	Ortalama Harcama(\$)
Avusturya	11.753.8	19.011.4	618
Yunanistan	2.573.4	8.873.3	290
Portekiz	3.530.8	18.422.1	192
İspanya	18.426.1	52.044.1	354
Türkiye	3.308.4	5.389.3	613
Yugoslavya	2.754.3	7.879.5	350

Kaynak: Tablo-2.4 ve Tablo-2.5'den yararlanılarak düzenlenmiştir.

Tablodan da izlendiği gibi Türkiye'de kişi başına düşen harcama oranları diğer ülkelere oranla yüksektir. Bu da turizm gelirlerinin arttırılması açısından iyi bir sonuçtur.

Turizm gelirlerinin en önemli özelliği döviz girdisi sağlama, gelir artışı ve istihdamı olumlu yönde etkilemesidir. Son on yılda turizmden elde edilen gelir ve gider miktarı Şekil-2.3'te görülmektedir. Şekil-2-3(9) incelendiğinde; giderlerin gelir yanında çok az bir miktarda olduğu görülmektedir. Ayrıca yine şekilden 1986 yılında turizm gelirlerinin düştüğü görülmektedir. Şekil-2.4'te ülkemize gelen yabancı ziyaretçiler ve günübirlikçiler görülmektedir(9).Turist sayısının azalması doğal olarak gelirin de azalmasına neden olmuştur. Bu azalmanın birçok nedenleri vardır. Bu konu üzerine daha sonraki bölümlerde tekrar değinilecektir.

Turizmin diğer bir özelliği ise ülkelerin ekonomileri içinde ihracat ve transfer gelirlerinden sonra, bazı ülkelere ise bunlardanda

Şekil-2.4. Gelen yabancı ziyaretçiler ve günübürlükçiler

Kaynak: Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistikleri Bülteni, 1990, 1991 Ankara

önde döviz getiren önemli bir ulusal ve uluslararası aktivitedir. Bu nedenle ödemeler dengesi ve borç hesaplarında ve Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) için önemli bir yer tutar (21). Tablo-2.7'de turizm gelirlerinin ihracat gelirleri ve turizm giderlerinin ithalat giderleri içindeki payı görülmektedir. Tablo-2.7 incelendiğinde turizm gelirlerinin ihracat gelirleri içindeki oranı son yıllarda önemli artışlar izlenmektedir(9). Tablo-2.8'de turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı ortadadır(9). Tabloda da görüldüğü gibi turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı son yıllarda artmıştır. Bu da turizmin ülke ekonomisi içindeki öneminin arttığının bir göstergesidir. Turizm gelirlerinin GSMH içindeki payının artması ekonomi ile ilgili birçok birimi de etkilemektedir.

2.2.1. Turizmin Kalkınmada Çoğaltan Etkisi

Turizm geliri, bir ülkede veya bölgede elde edilen gelirin başka bir ülke veya bölgede harcanması ile ortaya çıkmaktadır. Böylece bir ülkede veya bölgede elde edilen gelir, başka bir ülkenin veya bölgenin gelirini oluşturmaktadır.

Turizmin ulusal ekonomiye ve ekonominin gelişimine olan etkisinin bir göstergesi de "çoğaltan katsayı" ile gösterilmektedir. Herhangi bir piyasada yapılan harcama, ilk miktarının bir kaç katı artmış olarak piyasa içinde bir gelir akımına neden olur. İşte turizm harcamalarının yaratmış olduğu bu gelir akımı da, çoğaltan etkisiyle ekonomi içinde katlanarak büyüyecek ve bütün sektörlerle yayılacaktır(22)

Turistik harcamaların ekonomi içindeki etkisi iki şekilde olmaktadır. İlk etkisi "dolaysız harcamalar" olarak nitelendirilir. Birinci aşamada, turistlerin yapmış oldukları harcamalar ekonomide konaklama tesisleri, dükkanlar, ulaştırma işletmeleri ve benzeri diğer işletme ve kuruluşlar için dolaysız gelir etkisi yaratır. Diğer ihracat

Tablo-2.7. Türkiye'de Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirleri ve Turizm Giderlerinin İthalat Giderleri İçindeki Payı (1980 - 1990)

Yıllar	İhracat	Turizm Gelirleri	Turizm Gelir. İhra. İçindeki Payı (%)	İthalat	Turizm Giderleri	Turizm Giderlerinin İthalat Giderleri İçindeki Payı (%)
1980	2.910.1	326.7	11.2	7.709.4	114.7	1.5
1981	4.702.9	381.3	8.1	8.933.4	103.3	1.2
1982	5.746.0	370.3	6.5	8.842.7	108.9	1.2
1983	5.727.8	411.1	7.2	9.235.0	127.3	1.4
1984	7.133.6	840.0	11.8	10.756.9	276.8	2.6
1985	7.958.0	1.482.0	18.6	11.343.4	323.6	2.9
1986	7.456.7	1.215.0	16.3	11.104.8	313.6	2.8
1987	10.190.0	1.721.1	16.9	14.163.1	447.7	3.2
1988	11.662.1	2.355.3	20.2	14.339.7	358.0	2.5
1989	11.625.0	2.556.5	22.0	15.792.0	565.0	3.6
1990	12.960.0	3.308.4	25.5	22.302.0	520.0	2.3

Kaynak: Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistikleri Bülteni 1990, 1991 ANKARA

Tablo-2.8. Turizm Gelirlerinin Gayrisafi Milli Hasıla İçindeki Payı (1980-1990)

Yıllar	Gayrisafi Milli Hasıla		Gelir Milyon \$	Turizm Gelirlerinin G.S.M.H. içindeki Payı (%)
	Milyon TL	Milyon \$		
1980	4.435.153,0	58.480.4	326.7	0.6
1981	6.553.596,2	59.502.4	381.3	0.6
1982	8.735.010,4	54.308.7	370.3	0.7
1983	11.551.860,1	51.570.2	411.1	0.8
1984	18.374.839,9	50.362.7	840.0	1.7
1985	27.789.414,8	53.612.3	1.482.0	2.8
1986	39.309.619,3	58.724.5	1.215.0	2.1
1987	58.389.958,7	64.422.9	1.721.1	2.7
1988	100.153.890,0	70.537.4	2.355.3	3.3
1989	170.412.370,2	79.709.8	2.556.5	3.2
1990	287.254.232,9	109.035.2	3.308.4	3.0

Kaynak: Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistikleri Bülteni 1990, 1991 ANKARA

sektörlerinden farklı olarak turizm, ekonominin birçok sektörünü etkileyen farklı bir ürün demetine sahip olduğundan, net turizm gelirleri, turizm sektörü ile bu sektöre hizmet eden yan sektörlerin kullandıkları üretim faktörlerinin gelirlerini oluştururlar.

Dolaysız turizm gelirlerini elde eden birimlerin çeşitli nedenlerle yaptıkları harcamalar, ekonomi içinde devir ederek "dolaylı gelirlerin" yaratılmasına neden olur. Turizm işletmelerinin istihdam ettikleri personele ödedikleri maaş ve ücretler, stok teşkili için yaptıkları alımlar ek bir talep yaratacağından, bu ek talebin karşılanması için istihdamın arttırılması veya ücretlerin yükselmesi, üretimin arttırılması, kişisel gelirlerde bir artışa neden olacaktır. Kişisel gelirlerin yükselmesine paralel olarak artan tüketim harcamaları, ekonomide "uyarılmış etkiler" yaratarak bir canlanmaya neden olacaktır. Turizm harcamalarının yaratmış olduğu gelir etkisinin hesabında kullanılan çarpan modeli, turistik hareketler sonucu doğan dolaysız ve ikinci derecede etkileri bir bütün olarak ele almaktadır (23).

Tablo-2.9'da turistik tüketim harcamalarının dolaylı ve dolaysız gelir etkileri görülmektedir(23).

Tablo-2.9. Turistik Tüketim Harcamalarının Dolaysız ve Dolaylı Gelir Etkisi

Turistik Tüketim Tipi	Devir Dönemleri					Harcamalar Toplamı
	1	2	3	4	5	
Konaklama	201	201	151	114	85	752
Yiyecek-İçecek	299	299	225	169	127	1119
Yerel ulaştırma	150	150	113	85	64	562
Alışveriş	199	199	149	112	84	743
Eğlence	151	151	114	86	65	567
T O P L A M	1000	1000	752	566	425	3743

Kaynak: OLALI,H.,Alp TİMUR. Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri, İzmir,1986.

Tablodan da izlendiği gibi 1000 dolarlık turistik tüketim harcaması ekonomi içinde el değiştirerek beşinci dönem sonunda 3743'e ulaşmaktadır. Bu da ilk harcama miktarı olan 1000 dolardan, 2743 dolar fazla gelir yarattığını göstermektedir.

Bölgesel turistik gelir çarpanının hesaplanmasında kullanılan formüllerden bazıları aşağıdadır.

$$\text{Bölgesel Turistik Gelir Çarpanı} = 1 + \sum_{j=i}^N \sum_{j=i}^n Q_i K_{ij} V_i \times \frac{1}{1-L \sum_{i=1}^n X_i Z_i V_i}$$

Formülde:

j = Herbir turist tipini,

i = Tüketici pazar tipini (İşletme ve faaliyet dalını),

Q = Herbir turist tipinin harcama oranlarını,

K = Herbir işletme ve faaliyet dalının harcama oranlarını,

V = Dönem geliri içinde her kategorinin giderini,

L = Ortalama tüketim eğilimini,

X = Tüketici harcama modelini,

Z = Bölge sakinlerinin harcamalarının gelire oranını göstermektedir (24).

Donald E.Lundberg tarafından geliştirilen ve turistik gelir çarpanının hesaplanmasına yarayan diğer bir formül ise şöyledir:(23).

$$k = \frac{1 - tmp}{1 - mpc + mpn}$$

Formülde:

k = Turistik çarpan katsayısını ,

tmp = Turistlerin ithal malı kullanma eğilimlerini,

mpc = Marjinal tüketim eğilimini,

mpm = Ülke vatandaşlarının yurtdışı seyahatlerindeki tüketim eğilimini, göstermektedir.

Turistlerin yapmış olduğu turistik harcamaların neden olduğu gelir artışı; $\Delta R = K \cdot R_t$ formülü ile hesaplanabilir(25).

Formülde;

ΔR = Gelir artışı

R_t = Brüt dış turizm gelirini

k = Turistik gelir çarpan katsayısını ifade etmektedir.

Tablo-2.10'da bazı ülkeler için turistik gelir çarpan değerleri verilmiştir(26).

Tablo-2.10. Bazı Ülke ve Bölgeler İçin Turistik Gelir Çarpanı

Ülke veya Bölge	Turistik Çarpan
Pasifik ve Uzakdoğu	3.2 - 4.3
Yeni Hampshire	1.6 - 1.7
Havai	0.9 - 1.3
Yunanistan	1.2 - 1.4
Pakistan	3.3
İrlanda	2.7
Lübnan	1.2 - 1.4
Caribbean A	2.3
Caribbean B	0.58 - 0.88

Kaynak: BRYDEN, J.M., Tourism and Development, A Case Study of the Commonwealth Caribbean, Overseas Development Group, University of East Anglia.

Türkiye için turistik gelir çarpanı Donald E.Lundbeg'in modeli Türk turizmine uygulandığında $K = 3.333$ 'tür (23).

"Çarpan değerinin büyüklüğü, ilk gelirin toplumun gelir grupları arasında ulaştığı her aşamada ne kadarının harcandığına (veya ne

kadarının tasarruf edilmediğine) ve ithal girdilerinin alımı yoluyla ülkeyi terkeden paranın miktarına bağlıdır. Bir ülkede turistlerin ithal malları için yaptıkları harcamaların Milli Gelir'e etkisinin düşük olacağı açıktır" (11). Türkiye'nin turistik gelir çarpanı ile Tablo-2.10 karşılaştırıldığında gelişmekte olan veya geri kalmış ülkelerde turizmin çarpan etkisinin daha büyük olduğu görülmektedir. Bunun da nedeni turizm gelirinden ithalat giderlerine ayrılan payın küçük olmasıdır.

Turizmin gelişmesiyle birlikte, turistik gereksinmelerin çeşitliliği de artmaktadır. Artan turist sayısı ve çeşitlenen gereksinmeler karşısında ülkeler gerekli olan maddeleri ithal etme yoluna gitmektedir. Bunun sonucunda da turizmden elde edilen gelir, ithalat yoluyla tekrar ülke dışına çıkmaktadır. Turizme bu şekilde hizmet veren ülkelerde çarpan katsayısı da küçük olmaktadır (Tablo-2.10'da görüldüğü gibi). Bunun bir göstergesi de Türkiye için hesaplanan 1981 ve 1983 yıllarına ait turistik çarpan katsayılarıdır (23).

1981 yılı için $k = 7.81$

1983 yılı için $k = 4.03$

(Bu değerler klasik çarpan modeline göre hesaplanmıştır).

Oysa 1981 yılından sonra turist sayısı artmış ve turizm gelirleri de artmıştır. Turistik gelir çarpanının daha fazla çıkması gerekirken, daha az çıkmıştır. Bunun nedeni 1981 yılından sonra birçok maddenin ithalatının serbest bırakılmasıyla turizmden elde edilen gelirin ithalat yoluyla tekrar ülke dışına çıkmasıdır.

Turist için gerekli olan maddelerin (temel gereksinimler ve lüks gereksinimler) yerli üretim tarafından karşılanmasıyla, ithalat giderleri azalacak ve turistik çarpan katsayısı da büyüyecektir.

2.2.2. Turizmin Ekonomik Sektörler Üzerine Etkisi

2.2.2.1. Turizmin Tarım Sektörü Üzerine Etkisi

Türkiye ekonomisinde istihdamın büyük bir bölümüne sahip olan tarım sektörü, gelirden en düşük payı almaktadır. Gelirden elde edilebilecek payın arttırılması daha fazla ve kaliteli üretimle sağlanabilir. Üretimin arttırılması için tarım ürünlerine talebin arttırılması gerekmektedir. Turizm sektörünün, tarım ürünlerine olan talebin arttırılmasındaki payı büyüktür. Çünkü hareket halinde bir nüfus ve bu nüfusunda temel gıda maddelerine gereksinimi vardır. Dolayısıyla bir bölgede turizmin gelişmesi, o bölgede tarım sektörünü de olumlu yönde etkileyecektir. Tablo-2.11'de bölgesel gelirler içinde yiyecek ve içeceğe yapılan harcamalar verilmektedir(27).

Tablo-2.11. Yaratılan Yöresel Gelirler ve Çoğaltan Etkileri

	Bölgesel Gelirler\$	Vergiler\$	Çoğaltanlar
Konaklama	365.90	44.10	1.160
Yiyecek ve İçecek	383.59	53.90	0.996
Hediyelik satışları	149.40	21.00	0.996
Bölgesel güzellikler	174.00	21.00	1.160
T O P L A M	1.072.89	140.00	1.073 ORT.

Kaynak: Karı Levitt and Iqbal Gulati. Income Effect o Tourist Spending: Mystification Multiplied: A critical comment On The Zinder Report.

Turistler, doğrudan satın almak suretiyle tüketimde bulunarak dolaysız gelir meydana getirdikleri gibi, turizm işletmelerinin ve yan hizmet işletmelerinin harcama yapmaları nedeniyle de dolaylı gelir etkisi yaratırlar. İç piyasada meydana gelen talep kaymaları

turizm talebi ile giderildiğinden dolayı gelir etkisi tahmin edilenden daha fazla olmaktadır (28). Tablo-2.11'de de izlendiği gibi yiyecek ve içeceğe ödenen para miktarı daha fazla, çoğaltan etkisi ise konaklama ve doğal güzelliklerin çoğaltan etkisinden daha azdır. Bu da turizmin bölgesel ölçekte tarım sektörü üzerinde dolaysız gelir etkisinin daha fazla, dolaylı gelir etkisinin ise daha az olduğunu göstermektedir.

Turistlerin bir geceleme süresince yapmış oldukları tarımsal tüketimleri Tablo-2.12'de görülmektedir(29).

Tablo-2.12. Bir Turistin Bir Geceleme Süresince Yapmış Olduğu Tüketim

Süt	1.25	Litre
Tereyağı ve yağlı ürünler	125	Gram
Et	525	Gram
Sebze ve Meyveler	400	Gram
Ekmek	400	Gram

Kaynak: Doç.Dr.Ergun GÖKSAN, Turizm Ekonomisi ve İşletmeciliği. İzmir, 1986. s.13.

Tablodaki tüketim maddeleri hemen hemen her bölgede bulunan (ithal etmeden) tarıma dayalı maddelerdir. Bu tüketimi yapacak kişi sayısının artması, tarıma dayalı gereksinmelere olan talebi de arttıracaktır.

Tablo-2.12'deki değerleri kullanarak 1990 yılı içinde Türkiye'de tüketilen tarımsal ürünlerin miktarları Tablo-2.13'de belirtilmektedir.

Tablo-2.13. 1990 Yılında Turistlerin Yapmış Oldukları Tarımsal Ürün Tüketimi

Süt	49.250.000	Litre
Tereyağı ve Yağlı ürünler	4.925.000	Kg.
Et	20.685.000	Kg.
Sebze ve Meyveler	15.760.000	Kg.
Ekmek	15.760.000	Kg.

Bu miktarlar yüksek miktarlardır ve bu üretim kollarıyla ilgilenenler için turizm iyi bir gelir kaynağıdır. Turizmin gelişmesi tarımı dolaylı ve dolaysız, her iki yönden de önemli ölçüde etkilemektedir. Üreticileri geleneksel üretim maddelerinin dışına çıkararak daha iyi gelir getiren tarımsal maddelere yöneltmektedir. Bu hem kişisel gelirlerinin artırılmasına hem de üretim ve tüketim çeşitliliklerinin artmasına neden olurken, kendilerinin de tüketim alışkanlıkları değişir, çeşitlenir. Böylece turizm sezonu dışında da yeni tarımsal ürünlere talep sürekliliğini koruyabilir.

2.2.2.2. Turizmin Sanayi Sektörü Üzerine Etkisi

Turizm sektörünün sanayi sektörüne etkisi, sanayi sektörü kendi içinde üç gruba ayrılarak incelenebilir.

1. Tüketim malı üreten sanayiler üzerinde turizmin etkisinin daha fazla olduğu görülür. Turistik gereksinimlerin yönlendirdiği talebe uyum sağlanması amacıyla, gıda ve içki sanayilerinde üretilen malların turistik standartlara uygun olmasına çalışılırken, çoğu defa yalnız turistik tüketime yönelik üretimde bulunduğu da gözlenmektedir (23).

2. Ara malı üreten sanayilerde ise, özellikle deri ve deri mamülleri ile seramik sanayii üzerinde turizmin etkili olduğu görülür. Deri ve deri ürünleri bir ihracat kaynağı olduğu gibi, deri konfeksiyon ürünlerinin turistlere satılması ek ihracatı arttırıcı bir özellik gösterir (23). Örneğin; Sarp sınır kapısının açılması ile başlayan turizm hareketliliği sonucu Trabzon'da deri konfeksiyonculuğu ve cam eşya ve porselen ticareti ile uğraşanların sayısı birden çok fazla artmıştır.

3. Yatırım malı üreten sanayiler üzerinde ise, turizmin etkisi oldukça azdır. Sadece ulaştırma araçları üreten sanayilerde turizmin

gerektirdiği bazı değişiklikler yapılması sözkonusu olabilir (23).

Turizm sektörünün yapısı gereği, konaklama ve yan hizmet binalarına gereksinim vardır. Bunun sonucunda da demir, çimento, cam, tuğla, teğhizat ve donatım malzemelerine ihtiyaç duyulur. Bu malzemeler de sanayi ürünleridir ve ihtiyacın karşılanabilmesi için de ya üretim miktarı arttırılmalı ya da yeni sanayi tesisleri açılmalıdır.

Turizmin sanayi sektörü üzerine diğer bir etkisi de doğal çevrenin korunmasıyla ilgilidir. Turizm açısından önemli olan bölgeler sanayinin gelişmesinde seçmeci davranmak ve çevrenin kirlenmemesi ve bozulmaması için önlemler almayı gerektirir.

2.2.2.3. Turizmin Hizmet Sektörü Üzerine Etkisi

Turizm sektörü yapısı gereği bir hizmetler topluluğudur. Turistin konaklama, yeme-içme, eğlenme ve dolaşmasına kadar bütün eylemler hizmet sektörü ile sağlanır.

Turizm sektörü, genel bir ifade ile turiste hizmet veren ekonomik eylemlerde ortak çıkarları bulunanların bir bütünü olarak tanımlanabilir. Bu tanım gelirlerinin bir bölümünü veya tamamını turistlerden sağlayacak biçimde mal ve hizmet üreten ve pazarlayan tüm işletmeleri ve kuruluşları kapsar (28). Turizmin gelişmesiyle birlikte bölgedeki turistik hizmetlerin ve turistik yatırımların artması sonucu hizmet sektörü de giderek artan biçimde önem kazanır.

Turizm sektöründe istihdam edilen personelin, bu konuda özel bir eğitimden geçmesi gerekmektedir. Bu eğitim ve öğretim hizmetleri de hizmet sektörünün de kalitesini arttırıcı etki yapar. Haftada 20 saat veya daha az çalışan personel istihdamı yanında, haftada 30 saatten fazla çalışan tam zamanlı personel istihdam edilmesi, belli özelliklere sahip personel için geliştirilmiş bir uygulamadır. Bu uygulama ile hizmet sektörü sayı ve kalite yönünden bir standardizasyona kavuşmaktadır (30).

Turizm piyasa fonksiyonunu harekete geçirir. Hizmet sektörü üzerindeki etkileri ise şu şekilde sıralanabilir:

1. Cari tüketimle ilgili hizmet sektörünü (ekmek, et, manav, bakkaliye gibi).
2. Donatım sanatları ile ilgili hizmet sektörünü (elektrikçi, boyacı, demirci, inşaat işçiliği gibi).
3. Konforla ilgili hizmet sektörünü (moda evleri, spor malzemesi, parfümeri, gazeteci, çiçekçi, pastahane, çay salonu gibi).
4. Yardım ve güvenlik hizmetleri ile ilgili hizmet sektörünü (sağlık tesisleri, banka, sigorta, polis gibi).
5. Lüks hizmetlerle ilgili hizmet sektörünü geliştirir (kuyumcu, gece kulüpleri, sauna, rehber, animatörler, antikacılar gibi)(23).

2.2.3. Turizmin İstihdam Üzerine Etkisi

Turizm "emek-yoğun" üretim tekniğine dayanan bir sektör olduğu için, diğer sektörlerle oranla daha fazla kişi istihdam etmektedir.

Turistik tüketim harcamalarının ilk aşamasında elde edilen gelirler doğrudan istihdam etkisi yaratırken, elde edilen gelirlerin tekrar harcanması ile ikinci derece istihdam etkisi ortaya çıkar. İstihdam etkisi, turizmin gelişmesine ve turizm talebinin yoğunluğuna bağlı olarak artar. Turizmin gelişmesine paralel olarak turistik tesis yatırımlarının artması, işgücü talebini arttırdığı gibi, turizmin mevsimlik özelliğinin bir sonucu olarak talebin yoğunlaştığı dönemlerde turistik işletmelerin de işgücü talebi artar. Mevsim dışında ise, işgücü talebi azalmakla birlikte yine de bir devamlılık gösterir.

Turizmin yarattığı istihdam etkisini turizm sektöründe yaratılan dolaysız istihdam etkisi ve turizm sektörünün yararlandığı sektörlerde yaratılan dolaylı istihdam etkisi şeklinde ikiye ayırabiliriz.

Sektörde emek yoğun üretim tarzı ile çalışması, turistik mal ve hizmet üretiminde makineleşmeye ve otomasyona büyük ölçüde gitmenin imkânsızlığı, turizmin dolaysız istihdam etkisini arttırmaktadır. Turizmin mevsimlik özelliği nedeniyle, yılın belli aylarında faaliyet gösteren işletmelerin, devamlı personel yanında mevsimlik personelde çalıştırmaları, turizm talebinin yoğunlaştığı dönemlerde dolaysız istihdam etkisini dönemin uzunluğuna bağlı olarak arttırmaktadır(23).

Turizm projelerinin dolaylı ve dolaysız istihdam etkisini göstermek amacıyla yapılan bir örnek çalışma olarak çeşitli yan hizmet ünitelerini içeren 220 oda, 450 yatak kapasiteli 2.250 milyon Türk Lirası genel yatırım tutarına sahip ikinci sınıf bir otel projesi için öngörülen dolaysız ve dolaylı istihdam (işçi sayısı) verilmektedir (Tablo-2.14)(31).

Tablo-2.14. Toplam Yeni İstihdam Olanakları

Etki Etkinin Yeri	İstihdam Edilen İşçi Sayısı			
	Nitelikli İşçiler (Vi)	Niteliksiz İşçiler (Vd)	Toplam (VT)	Yatırılan Sermaye (000 TL)
1. Proje içinde	60	100	160	2.250.000
2. Girdi sağlayan projelerde	70	20	90	450.000
T O P L A M	130	120	250	2.700.000

Kaynak: İstihdamı Geliştirme Yüksek Koordinasyon Kurulu, İstihdam Geliştirme Kavram ve Mesajları, Yayın No.4, Temmuz 1985, Ankara.

Örnek olayda, yatırım projesine girdi sağlayan projeler olarak, tarımsal işletme ve alışveriş merkezi projeleri düşünülmüştür.

Tablo-2.14 projenin kendisi, girdi sağlayan projeler olmak üzere, iki grupta nitelikli ve niteliksiz işçiler bakımından yaratılan yeni istihdam olanaklarına ilişkin verileri göstermektedir. Bu veriler

işığında ölçülen istihdam etkilerinde aşağıdaki rakamsal sonuçlara varılmıştır.

Projenin toplam istihdam etkisi:

$$E_r = \frac{V_r}{I_r} = \frac{250}{2.700.000.000} = 0.00000009$$

Projeye göre 10.000.000 TL'lik yatırım, 0.9 kişiye; dolayısıyla 10.800.000 liralık yatırım, bir kişiye iş olanağı sağlamaktadır.

Formülde:

E_r = Toplam istihdam etkisini

V_r = Toplam işçi sayısını

I_r = Toplam yatırımı, göstermektedir.

Projenin dolaysız istihdam etkisi:

$$E_d = \frac{V+d}{I+d} = \frac{160}{2.250.000.000} = 0.00000007$$

Proje, dolaysız olarak, on milyon liralık yatırıma karşılık 0.7 kişiye, yüz milyon liralık yatırıma karşılık ise 7 kişiye yeni iş olanağı yaratabilmektedir.

Formülde:

E_d = Dolaysız istihdam etkisini

$V+d$ = Dolaysız toplam işçi sayısını

$I+d$ = Dolaysız toplam yatırımı, göstermektedir.

Projenin dolaylı istihdam etkisi:

$$E_{d_1} = \frac{V+d_1}{I+d_1} = \frac{90}{450.000.000} = 0.00000022$$

Turizm yatırım projesine girdi sağlayan projelerde on milyon liralık yatırım 2 kişiye yeni iş olanağı sağlamaktadır.

Formülde:

Ed_1 = Dolaylı istihdam etkisini

$V+d_1$ = Dolaylı toplam işçi sayısını

$I+d_1$ = Dolaylı toplam yatırımı, göstermektedir (31).

Turizmin istihdam üzerine etkisini hesaplamak için birtakım hesap yöntemleri geliştirilmiştir. Turizmin istihdam üzerine etkisini gösteren çarpan katsayısı da hesaplanmıştır.

Turizmin bölgesel istihdam üzerine etkisi şu formül yardımıyla hesaplanabilmektedir:

$$REG^* = \sum_{j=1}^j \sum_{i=1}^I Q_j K_{ji} E_i + \left[\sum_{j=1}^j \sum_{i=1}^I Q_j K_{ji} V_i \frac{1}{1-C \sum_{i=1}^I X_i Z_i V_i} \right] \sum_{i=1}^I X_i E_i$$

Formülde:

j = Turistik konaklama tesislerinin türünü,

i = Tüketiciye hizmet eden kuruluşların türünü,

Q = Her tür konaklama tesisi kullananların harcama oranlarını,

K = Her tür turist tarafından, her tür tüketici kuruluşlarında yapılan harcamaların oranı.

E = Her tür turistik harcamanın yarattığı direkt istihdamı,

V = Her tür harcamanın yarattığı geliri,

C = Tüketim eğilimini,

X = Tüketici harcama tiplerini,

Z = Bölge halkının bölgede harcanan gelirin oranını ifade etmektedir (32).

Turizmin alt sektörler üzerine istihdam çoğaltan etkisi ise şu formülle hesaplanmaktadır (33).

$$k_{es} = \frac{N_s}{N_{ds}}$$

Formülde:

N_s = Herhangi bir konaklama alt sektöründe toplam istihdam

N_{ds} = Toplam ikincil istihdam

s = Herhangi bir konaklama alt sektörünü göstermektedir.

Turizm sektöründe bir kişilik istihdam yaratmak için yapılan harcama, diğer sektörlerdeki bir kişilik istihdam yaratmak için yapılan harcamadan daha azdır. Bu konuda yapılan araştırmalardan bazıları şunlardır: Meksika için yapılan bir araştırma ile 80.000 dolarlık bir yatırım turizm endüstrisinde 41 kişiye iş yarattığı belirlenmiştir. Oysa aynı miktar para ile petrol endüstrisinde 16, metal sanayinde 15 ve elektrik endüstrisinde 8 yeni iş olanağı yaratılabilirdi. Yugoslavya'da da konaklama ve yiyecek içecek işletmelerine yapılan yatırım endüstriye oranla daha fazla iş alanı yaratmaktadır. 1.000.000 Yugoslav dinarı tutarında sabit sermaye yatırımı sanayide 2.6, turizmde ise 6.5 yeni iş olanağı sağlamıştır (34).

Türkiye'de turizm sektörü, diğer sektörlerle oranla aynı istihdam hacmini daha az yatırımla gerçekleştiren bir sektördür. Sadece karşılaştırma yapmak amacıyla DPT tarafından yapılan bir araştırmadaki sonuçlar 1984 yılı fiyatlarıyla Tablo-2.15'deki gibidir(23).

Tablo-2.15. Kişi Başına Yatırım Maliyetleri (1984 Yılı İçin)

Yatırım konusu	Bir kişilik iş yaratabilmek için gerekli yatırım miktarı (Milyon ₺)
Ham Petrol üretimi	240.8
Kimyasal gübre	91.6
Enerji	65.0
Demir-Çelik	45.0
Çimento	40.8
Un ve unlu ürünler	20.8
Meyve ve sebze işleme	20.5
Alkolsüz içkiler sanayi	12.9
Motorlu taşıtlar	12.6
Dokuma	12.1
Elektrikli sanayi	9.9
Ayakkabı sanayi	3.3
Turizm (otelcilik) sanayi	1.5

Kaynak: Olalı, H., A. TİMUR. Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri. İzmir, 1986.

Turizm sektöründe çalışanların toplam işgücü içindeki oranları ülkeden ülkeye hatta bölgeden bölgeye de değişmektedir. Avrupa Ekonomik Topluluğu için yapılan bir araştırmaya göre; herhangi bir AET ülkesinde toplam işgücünün % 2.5'in üzerinde bir oranı otel ve ağırlama hizmetleri sektöründe çalışmaktadır. Bu oran uluslararası ve iç turizmdeki harcamaların ikinci derecede etkileri (Örneğin; hediyelik eşya dükkanları, ulaşım hizmetlerinde çalışanlar gibi) de dahil edildiğinde çok düşük gibi görünüyorsa da, turizm endüstrisinde çalışanların toplam istihdamdan çıkarılması halinde 8.5-10 milyon kişinin kaybedileceği ileri sürülmektedir. Turizmdeki toplam istihdam oranı Belçika'da

% 5, Fransa, Almanya ve İtalya'da % 9 oranlarındadır. Ülkelere göre verilen bu oranlar doğal olarak önemli bölgesel ya da yerel çeşitlilikler göstermektedir. Örneğin; bu oran Fransa'nın dağ sayfiyelerinde % 50'ye kadar çıkmaktadır (35).

Türkiye'de de turizm sektöründe kaç kişinin istihdam edildiği kesin olarak bilinmemekle beraber, sendikalardan alınan bilgilere göre, turizm sektöründe doğrudan 70.000 sigortalı ve 100.000'in üzerinde de sigortasız olarak çalışan işçinin bulunduğu tahmin edilmektedir (34).

Turizm, istihdam edilen kişi başına maliyetlerin düşük olması ve emek-yoğun üretime dayanan bir sektör olması nedeniyle daha fazla kişi istihdam edebilmektedir. Bu nedenle ülke ekonomisinde işsizliğin azaltılmasında önemli bir seçenektir.

2.2.4. Turizmin Alt Yapı Üzerine Etkisi

Turizmin gelişmesini sağlayan temel unsurları beş bölümde grupsandırabiliriz. Bunlar; çekicilikler, ulaşım, konaklama, tamamlayıcı hizmetler ve alt yapıdır.

Çekicilikler turistlerin bir alanı ziyaret etme isteğini doğurur, ulaşım hizmetleri bu ziyareti olanaklı kılar, konaklama ve tamamlayıcı hizmetler (yani dükkanlar, lokantalar v.b.) kalınan süre içinde turistlerin ağırlanmasını sağlarken, alt yapı da tüm bunların temel işlevlerini garanti eder (35).

Turist için kaldığı tesis kadar, ülkenin alt yapısı ve haberleşme araçlarının da iyi düzeyde olması önemlidir. Ayrıca yabancı yatırımcıları çekme açısından da, ülkenin altyapısı ve genelde yatırım düzeyi, çekim unsurları olmaktadır. Artık turistler, varış noktası deniz kenarı oteli olan turları değil, bağımsız hareket olanağı veren, bireysel turizmi tercih etmektedir. Bu da ancak ülkenin ulaşım-

altyapısının gelişmişliğine bağlıdır (36). Bir turizm plancısı açısından tur çekiciliği için ilk düşünce, hareketlilik ve yollardır (37).

Altyapı yatırımları; turizm sektörünün gelişme plan ve programlarında açıkça görülmeyen bir tür gizli yatırımlardır. Bu nedenle, Iceberg'in (buzdağının) denizde kalan kısmına benzer. Çünkü, nasıl bir ada deniz yüzeyinin altında kalan kısmına oturmuşsa; altyapı yatırımları da, turizm sektörünün mevcut olmaması halinde, ya hiç yapılmayacak veya daha az miktarda yapılması gereken yatırımlardan oluşacaktır. Bu nedenle altyapı yatırımları endüstriyi oluşturacak diğer turistik yatırımların gerçekleşmesi ve işlevlerini başarabilmesi için gerekli olan özel altyapı tesis yatırımlarını içerir (38).

Altyapının yetersiz olması turizm alanlarında birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Arazi kullanım kararları, ilgili merkezi ve yerel kuruluşlarca sık sık üstyapı yoğunluğunu arttıran veya yeni alanları yerleşmeye açan biçimde değiştirilmekte, bu değişiklikler sırasında mevcut ve programlanan altyapının yeterli olup olmadığı araştırılmakta veya yetersiz ise bu durum sınırlayıcı olarak dikkate alınmamaktadır. Özellikle içmesuyu, kanalizasyon, arıtma, çöp toplama ve imhası tesislerinin eksikliği, artan üstyapı yatırımlarının aynı hızla artan çevre sorunlarını beraberinde getirmesine yol açmaktadır. Bu durum ülkemizin yurt dışındaki imajına da önemli ölçüde zarar vermekte ve dış talebin azalmasına yol açmaktadır (39).

Yaz aylarında turistik bölgelerin nüfusları asıl nüfuslarının çok çok üzerine çıkmaktadır. Bunun sonucunda da mevcut altyapı yetersiz kalmakta ve birçok sorun ortaya çıkmaktadır. Örneğin; içme suyu yetersiz kalmakta, kanalizasyon sorunları çıkmakta, belediye hizmetleri ve güvenlik hizmetleri yetersiz kalmaktadır. Bu tür sorunlar turizm üzerinde olumsuz etkiler yapmakta, ülke için olumsuz bir puan olmaktadır.

Turizmin fiziksel altyapıya etkisi yanında kurumsal altyapıya da etkisi vardır. Kamu yönetimlerinin turizm olgusu nedeni ile yaptıkları bütün eylemler, ürettikleri mal ve hizmetler ve üretime katkıda

bulunan araç ve tesisler, turizmin kurumsal altyapısını oluşturmaktadır. Turizmle doğrudan veya dolaylı ilgili olan kurumların yaptıkları tüm eylemler, örneğin; turizm danışma bürolarının hizmetleri, tanıtma kurumlarının eylemleri, çevreyi koruma ve güzelleştirme amacı ile çalışan kuruluşların hizmetleri, turizm personeli yetiştiren eğitim kurumlarının hizmetleri kurumsal altyapı içinde değerlendirilir(23).

Türkiye'de turizm açısından önemli olan bölgelerin çoğunluğunda altyapı yetersizdir. Hızla artan turist sayısı ve kısa sürede kâr elde etme isteği sonucunda altyapı tamamlanmadan üstyapıya izin verilmiştir (resmi ya da gayri resmi). Bunun sonucunda da mevcut turizm alanlarında altyapı yetersizliğinden kaynaklanan birçok sorun bulunmaktadır. Bu sorunların giderilmesi de ancak altyapının tamamlanmasıyla gerçekleşebilir. Turizme yeni açılacak alanlarda ise altyapı tamamlanmadan üstyapının yapılmasına izin verilmemeli, ayrıca turizm sezonu ile sezon dışı nüfus tahminleri yapıp altyapının bu nüfus büyüklüklerine cevap verecek şekilde tasarlanması gerekir.

Buraya kadar "Turizm" genel olarak ele alınmış ve ekonomi ile ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bundan sonraki bölümde Van Gölü ve çevresinin turizm potansiyeli ve olası ekonomik etkileri irdelenecektir.

B Ö L Ü M - 3

VAN GÖLÜ VE ÇEVRESİNİN MEVCUT TURİZM POTANSİYELİ VE TURİZMİN BÖLGEDE EKONOMİK ETKİLERİ

3.1. Van Gölü ve Çevresinin Mevcut Turizm Potansiyeli

3.1.1. Bölgenin Tarihsel Önemi

Van'ın ilk olarak ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu bugün kesin olarak bilinmemektedir. Fakat bazı tarihçi ve araştırmacıların eldeki bilgilerine dayanarak Van'a ilk olarak gelip yerleşenlerin ve ilk devlet düzeni kuranların Hurriler olduğunu öğreniyoruz. Günümüzden yaklaşık 7 bin yıl önce Van'da çeşitli toplulukların yaşamış oldukları bugün yapılan kazılardan anlaşılmaktadır.

Hurriler, günümüzden yaklaşık 4 bin yıl önce yani M.Ö.1900-1450 yıllarına rastlayan tarihlerde yaşamış, Hititler'e çağdaş,(bir dallarına da Mitanniler adı verilen) o dönemlerde Güneydoğu Anadolu'yu ellerinde tutan, uygarlıkta ileri bir kavim olarak bilinir. Hurriler'in büyük başarıları M.Ö.1280-1260 yıllarına kadar uzanır. Bu parlak dönemlerde Kral Şalmanasar I. zamanında Hurriler'in çok önemli bir uygarlığın öncüleri olduklarını öğreniyoruz (40).

Van bölgesinde Hurriler'den sonra yaşayanlar Urartular'dır. Urartular, yakınoğuda M.Ö. Birinci bin yılının ilk yarısında güçlü devletler kuran, günümüze büyük şehir harabeleri ve sanat eserleri bırakan kavimler arasında önemli bir yer tutar. Dokuzuncu ve sekizinci yüzyılda Urmiye Gölünden Fırat vadisine, Kafkasya güneyindeki Gökçeğöl'-den Aras nehri vadisine, Karadeniz'in doğu sahillerinden Musul'a, Haleb'e, Akdeniz'e kadar uzayan sahada o devrin en güçlü devletlerinden birini kurmuşlardır. Fakat, bu büyük devletin asıl merkezi Van Gölü

çevresiydi. Eski tarihin M.Ö.900-600 yılları arasını işgal eden bu kavmin ismine, ilk kez M.Ö. 13.y.y.'a ait Assur çivi yazılı kaynaklarında Uruatri olarak rastlanır (41).

Urartular toplu olarak daha çok Van Gölü ile Urmiye Gölü arasındaki bölgede ve Ağrı Dağı vadilerine doğru uzanan yerlerde yaşamışlardır. Aynı zamanda, son yıllarda yapılan kazılar Van Gölü'nün batısında Malazgirt ve Patnos Ovalarında, Murat çayı vadisinde de bunların toplu şekilde oturduklarını göstermektedir. Bugüne kadar çivi yazısı ile yazılmış olarak bulunan kitabe sayısı 350-400 arasındadır. Bundan 20 yıl kadar önce ancak 200 kitabe tanınıyordu, son yıllarda bu sayı yapılan araştırmalarla artmıştır (42).

Eldeki bilgilere göre, Yukarı Mezopotomya bölgesindeki Hurri-Mitanni devletinin doğu sınırını meydana getiren Hurriler'in Mitanniler'den sonra çeşitli beylikler halinde yeniden güçlenip, örgütlenerek ve yerleşme alanlarını genişleterek büyük bir uygarlık yarattıkları ve bundan sonra Urartu adını aldıkları, diğer bir ifadeyle Urartular'ın Hurriler'in devamı olarak (aynı soy) ortaya çıktığı söylenebilir. Urartu devleti 300 yıl ayakta kalabilmiştir (40).

Urartular'dan sonra Van bölgesini işgal eden devletlerin sırası şöyledir:

Frigler: Urartular'dan sonra Van'a Frig adı verilen bazı kavimler gelip yerleşmiştir. Frigler'in Van'a gelip yerleşmeleriyle Urartu'lara ait çeşitli teknik kültürün tamamen değiştiği, Frigler'le başlayan yeni bir kültürün geliştiği görülür.

Persler: Persler'in Van'a gelmeleri de Frigler'den sonra olmuştur. Asur devleti yıkıldıktan sonra onların yerinde Persler'in yerleştiği ve geliştiği görülür. Kral Keyhüsrev zamanında Van bölgesi bazan Persler'in bazan Partlar'ın ve nihayet Medler'in baskınlarına uğramıştır.

Yunanlılar: Van, M.Ö.401 yılında Ksenofon adındaki bir kral kumandasındaki Yunan ordularının tarihte On binlerin ricadı olarak

bilinen çeşitli ve büyük savaşlarına da sahne olmuştur.

Makedonyalılar: M.Ö.331 yılında İran'ı işgal eden Büyük İskender (Aleksandros) Van'ı sınırları içine almıştır. Büyük İskender'in ölümünden sonra imparatorluğu generalleri arasında paylaşıldı. Van bölgesi de böylece General Selevkos'a düştü.

Romalılar: General Selevkos'tan sonra bölge, Antiokhos'a terkedilmişti. Fakat Romalılar, General Antiokhos'u yenerek Van'ı ele geçirdiler. Bunun üzerine Van'a bir süre de Romalılar hakim oldu.

Ermeniler: Romalılar, General Antiokhos'u yenerek, Van'ı ellerinde tutmuş bulunuyorlardı. O sırada Hunlar'ın Artaksias ailesinden Kral Tigran varis olarak çıkıp büyük bir güçle Van'ı Romalılar'dan tekrar geri almayı başardı. Tigran, bölgede Ermenistan Devleti'ni kurdu. Selevkos zamanında kaybedilen bütün ülkelerini geri aldı. Fakat Tigran'ın başarıları da uzun sürmedi. M.Ö.66'da Romalılar'ın Pompeius adındaki kralına yenilerek Van ve çevresi tekrar Romalılar'a geçti.

Sasaniler: İran'da yaşayan Sasaniler, zamanla gelişerek İran'da bulunan Partlar'ı devirdiler. Bu olay M.S.226 yıllarına rastlar. Van bölgesi de o sırada Romalılar'la devamlı çarpışan Partlar arasında tampon bir bölge olarak bulunuyordu. Böylece, Partlar'ı püskürten Sasaniler Van'a hakim duruma geldiler. Sasaniler bununla da kalmadılar. Ermeni Kralı Hüsrev Perhiz'i öldürerek Ermenilere dinlerini kabul ettirdiler.

Romalılar-Ermeniler: Sasaniler bölgede hakim iken yenilgiyi hazmedemeyen Ermeniler, ellerinden aldıkları Van'ı tekrar kazanmak için Romalılar'la işbirliği yaptılar. Onların yardımıyla Van'ı Sasaniler den tekrar geri almayı başardılar. Romalılar da bunun üzerine Ermeni Krallığını yönetimleri altına aldılar. Bir süre sonra Romalılar ikiye ayrıldı. Doğu Roma'yı Kayzer Heraklius yönetiyordu. Heraklius'us zamanı on yıl sessiz geçti. Van işgallerden uzak kaldı.

Araplar: Heraklius'un M.S.641 yılında ölümü ile ortalık tekrar karıştı. Van'a göz diken yeni yeni kavimler ortaya çıktı. Bu kez Araplar, İyad Bin Ganem kumandasında bir kuvvetle Van ve çevresini işgal ettiler. Van böylece İslam aleminin hakimiyeti altına girmiş, sırasıyla Emevi ve Abbasilerin de hakimiyeti altına girmiştir.

Türkler: Van'a Türkler'in akınları Büyük Selçuklu İmparatorluğu zamanında olmuştur. 1054 yılında Bizanslılar'ın Doğu Anadolu'da yeni yeni kurmaya başladıkları egemenliklerine son vermek üzere Tuğrul Bey görevlendirilmişti. Tuğrul Bey Doğu Anadolu'ya giderek Van bölgesindeki şehirleri tek tek kuşatmaya başlamıştı. O sırada büyük Türk Kumandanı Alparslan da 1071'de Malazgirt'de yaptığı büyük meydan savaşından sonra Doğu Anadolu Türklerin ebedi yurdu haline geliyordu.

1230 yılında Van bu kez de Eyyubiler'in eline geçti. Az zaman sonra da Moğollar'ın ani ve sürekli savaşlarla Van'ı Eyyubiler'den aldığını biliyoruz. Bir zaman sonra da Karakoyunlu Türkmenler'in, Van'ı egemenlikleri altına aldıklarını, 1387 yılında da Timurlenk'in Van'a kadar uzanıp Van kalesini tahrip ettiğini, 1500 yıllarına rastlayan bir dönemde de Akkoyunlular'ın yoğun çarpışmalardan sonra Karakoyunlu Devleti'ni ortadan kaldırarak bir süre de bunların Van'a egemen oldukları, o tarihlerde hükümdar olan Uzun Hasan'ın Van'da bakırdan bir sikke bastırıldığı bilinmektedir.

İranlılar: Van, 1503 yılında Şah İsmail Safevinin Akkoyunlu Hükümdarı Sultan Murat'ı yenmesiyle İranlılar'ın eline geçti. O sırada Osmanlı İmparatorluğu yükselme devrine girmiş bulunuyordu. 1514 yılında Yavuz Sultan Selim, İranlı Hükümdar Şah İsmail Safevi'yi Çaldıran'da yenerek Van'ı Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içine dahil etti.

Türk-Ermeni Çatışması: Van, Osmanlı Devleti zamanında önemli bir sınır şehri olarak gelişmeye başlamıştı. Fakat Van'da kısmen

Ermeniler'le dolu bulunuyordu. Bir süre sonra yabancı devletlerin de kıskırtmalarıyla Ermeniler Van'da yer yer huzursuzluklar yaratmaya başlamışlardı. Bu huzursuzlukların başında bölgede bir devlet kurma fikirleri yer alıyordu. Zaten 1895'ten sonra sadece bu nedenle birçok isyanlar çıkarmışlardı.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Ruslar Van'ı işgal etti. Ruslar'ın yardımıyla biraz daha güçlenen Ermeniler Türkleri yok etmek planlarını uygulamaya başladılar. Van 1919'da Ermeniler'den geri alınmıştır.

Yukarıda başından beri anlatılan çeşitli uygarlıklara ve sayısız savaflara sahne olmuş, tarihi oldukça eski, dünyaca ünlü Van, bugün hala her tarafı harap ve yıkık durumdadır. Terkedilmiş bir şehir görünümünde olan bu eski kentde bir kaç tarihi cami ile harap birkaç türbeden başka, Urartular döneminde yaptırılan yaşı 3000 civarında büyük bir kaleden başka birşey kalmamıştır(40).

Bölgenin tarihsel birikimi, turizm açısından önemli bir potansiyeli oluşturmaktadır. Eski dönemlerden günümüze kadar ayakta kalmayı başaran birçok tarihi eser turistler tarafından yoğun ilgi görmektedir. Tarihi eserler bölgede turizmin temel çekiciliği olan kaynaklardır. Bu eserler daha sonraki bölümlerde tek tek ele alınacaktır.

Bölgenin ayakta kalan eserleri dışında bir de siyasi açıdan önemli bir özelliği vardır. Ermeniler günümüzde de bölgenin kendilerine ait olduğunu ve kendilerinin buradan zorla gönderildiğini hatta katliama uğradıklarını iddia etmektedirler. Bu iddiaların doğru ya da yanlışlığı konumuz dışındadır. Fakat bu insan potansiyeli (Ermeni kökenli insanlar) turizm amaçlı olarak bölgeye çekilebilse, bu bölgedeki turist sayısında önemli artışlar olur. Günümüzde Ermeni asıllı birçok turist bölgeyi ziyaret etmektedir. Bölgenin bu tarihsel özelliği, turizm açısından önemli bir potansiyeldir.

3.1.2. Fiziksel Veriler

3.1.2.1. Jeolojik Yapı ve Topoğrafya

Van Gölü ve çevresinin coğrafi bakımdan en önemli öğelerini, bölgenin kuzey ve batısındaki volkanlar meydana getirir. Bu bölgede dördüncü zamanın başlangıcında büyük patlamalar olmuştur. Bu patlamalar sonucunda çıkan tüf ve lavlarla yükseklikleri 4000-5200 m. arasında değişen volkanik dağlar oluşmuştur. Bunlar arasında Ağrı, Süphan Nemrut, Aladağ ve Tendürek dağları sayılabilir. Van dağlarının kuzeyinde Çaldıran Ovası, Muradiye ve Van Gölünün kuzeyi Nemrut'a kadar kesintisiz volkanik bir tabaka ile örtülüdür (43). Batıda Nemrut (3050 metre), onun kuzeyinde ise Süphan (4434 metre) çevrenin en yüksek dağlarıdır. Bu dağlar ile göl arasında yer alan alüvyel taban ovaları genel olarak göl düzeyi ile 1800 metre arasında konumlandırılmışlardır. Ancak gölden 200 metre yüksekliğe uzanan ovalar da vardır. Havza içindeki platolar (Çaldıran, Taşrumi ve Hoşab doğusu) yaklaşık 2000 metre yükseklikte yer alır (44). Tablo-3.1'de Van Gölü ve çevresinde bulunan dağlar ve göller görülmektedir(45).

Van Gölü havzasında yer alan ovaların içinde en büyüğü Van kentinin de içinde bulunduğu Van Ovasıdır ve batısında Van Gölü yer almaktadır. Doğu yönünde ova, dağ eteklerine doğru 200 metre yükselmesine karşın, genel görünüm düzdür. Güneybatı yönünde göl boyunca uzanan ova kuzey doğuda daralarak son bulur. Deliçay vadisinden sonra, dağlar gölden uzaklaşır. Bu alanda yer alan Erciş Ovası vadilerle iç kısımlara kadar sokulmaktadır. Erciş Ovasının bitiminde yer alan Arin Ovası, içinde 15 km²'lik bir alan kaplayan Arin Gölü bulunmaktadır. Suyu sodalı olan göl yazın çekilmekte ve sığ olan kenarlarda kalın bir soda tabakası oluşmaktadır. Arin Ovasının kuzeybatısında ülkemizin Ağrı Dağı'ndan sonra en yüksek dağı olan Süphan Dağı yer almaktadır.

Tablo-3.1. Van Gölü ve Çevresinde Bulunan Dağlar ve Göller

Van Gölü'nün Doğusu	Yükseklik (m)	Van Gölü'nün Kuzeydoğusu	Yükseklik (m)	Van Gölü'nün Kuzeyi	Yükseklik (m)	Bölgedeki Göller	Yüzölçümü ² (km ²)	Denizden Yüksekliği (m)
Erk Dağ	3204	Tendürek Dağ	3660	Muratbaşı Tp(Akdağ)	3510	Erçek	98	1803
Baset Tp	3618	Aladağ	3356	Kandil Dağı	2876	Arin	13	1658
Çat Dağ	3146	Top Tp (Aladağ)	3211	Boz Dağ (Soğanlı Tp)	3289	Nazik	48	1816
Yumru Dağ	3354			Meydan Dağ	2722	Nemrut	12	2247
İsabey Dağ	2837			Süphan Dağ	4058	Van	3713	1646
Pirraşit Dağ	3109					Zerneke (Baraj G.)	5.2	
Sarıçimen Tp.	2691							
Mengene Tp.	3412							
Muradiye Dağ	2623							

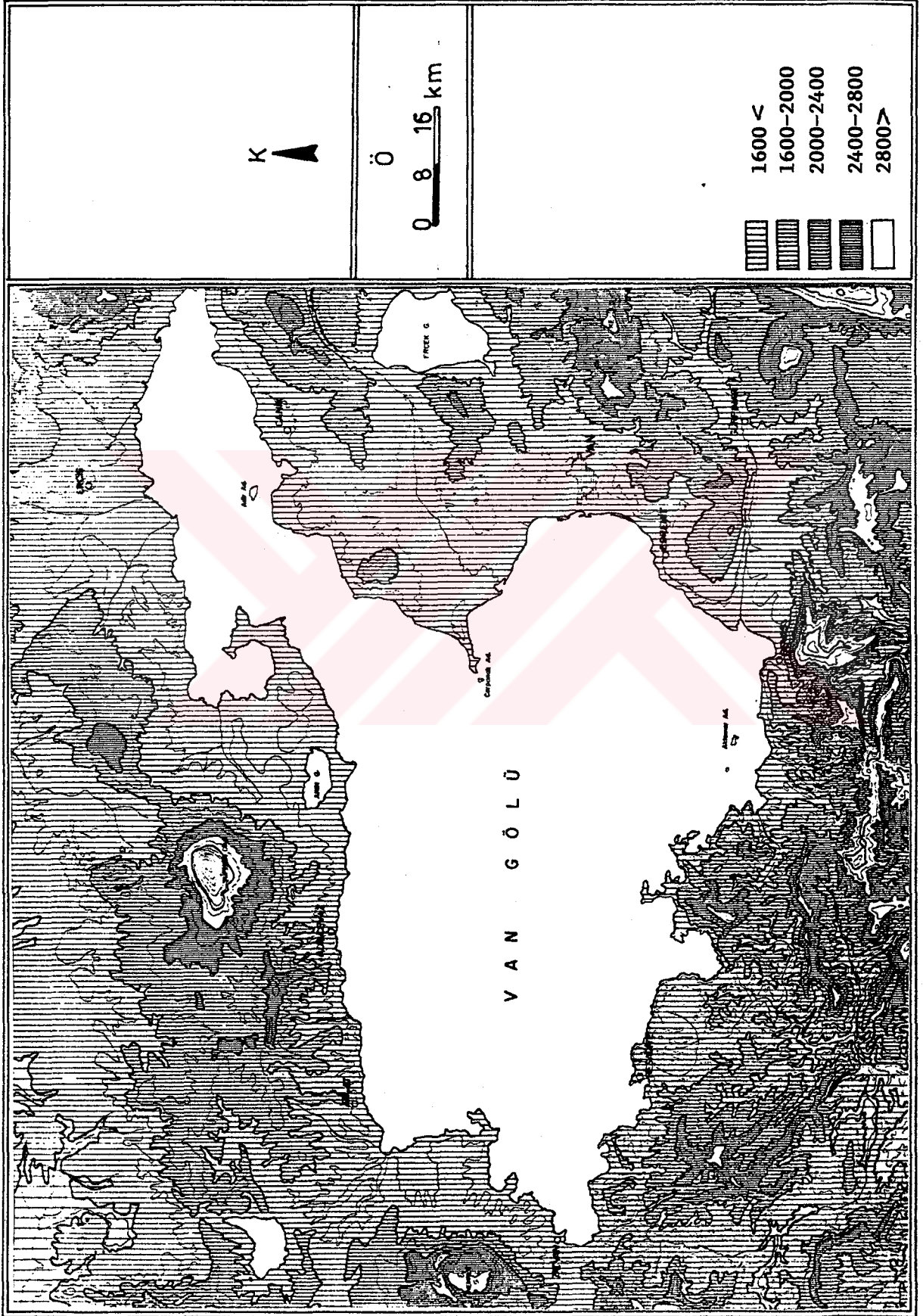
Kaynak: T.C.D.İ.E.Türkiye İstatistik Yıllığı, 1989.

Batıya doğru daralan Arin ovasından sonra Adilcevaz ovası batıya doğru yer yer genişleyip daralarak Ahlat'a kadar uzanır. Gölün Tatvan'-dan Edremit'e kadar olan güney bölümünde, dağların kıyıyı yakından izlemesi nedeniyle büyük sahil ovaları oluşmamıştır. Gölün bu kıyılarındaki bir çok yarımada yer almaktadır. Bunların bir kısmı gölden az yüksek düzlükler, bir kısmı da göle dik inen yükseltiler halindedir. Van Gölü içinde Akdamar, Adir, Çarpanak ve Kuş Adası isimleri ile anılan adalar yer almaktadır (44). Van Gölü'nün kuzey batı bölümünü sıra oluşturacak doğrultuda uzanan volkan dağları bulunmaktadır. İronid ve torid tektonik kuşakları içinde güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanırlar. Bu volkan dağları 1441 yılında püskürmelerden doğan lav ve tüflerin yayılması ile meydana gelmiştir (46).

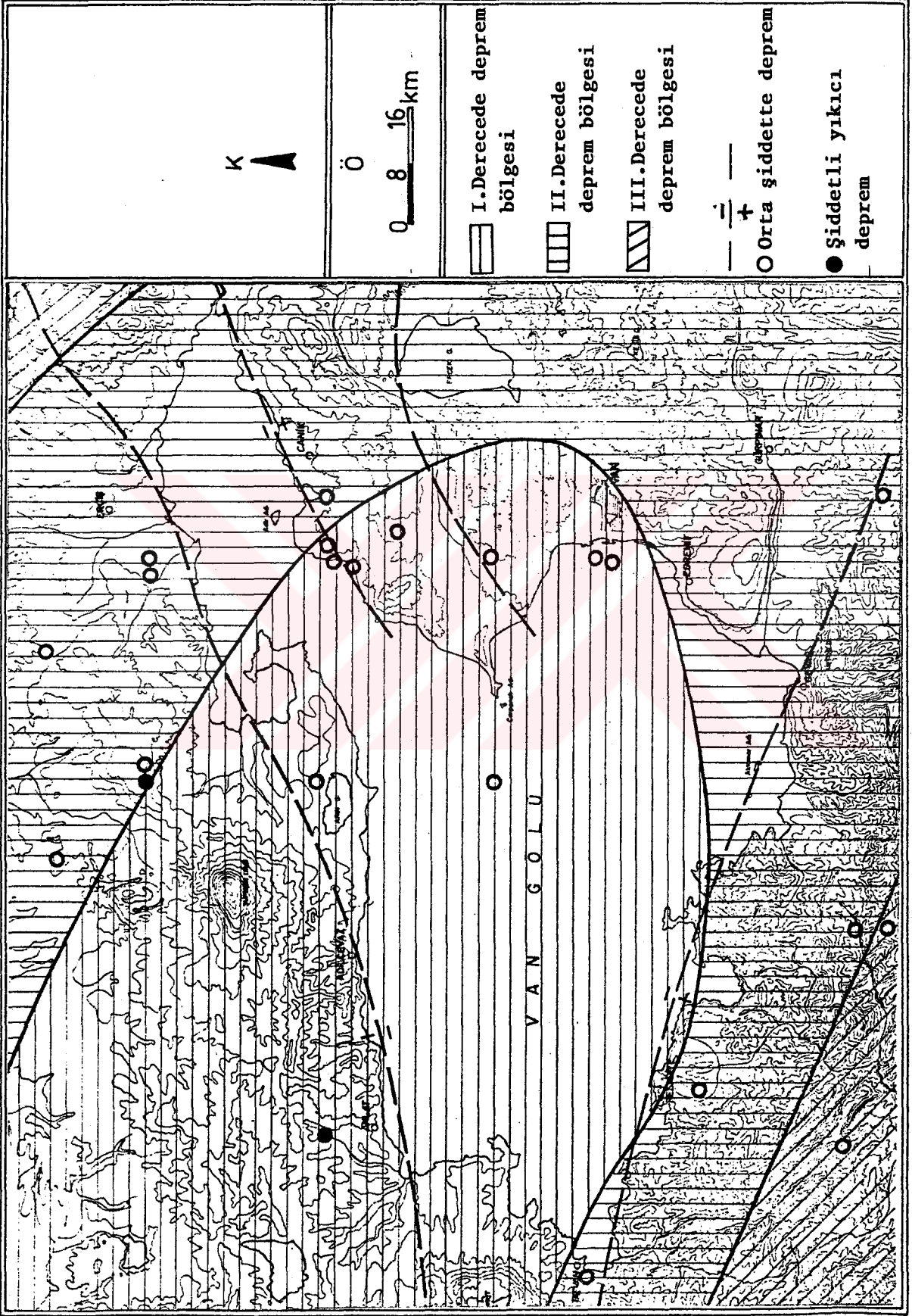
Ahlat çevresi Miosen dönemine ait, kalker yapısı gösteren masa biçiminde platolardır. Ahlat'ın batısında Nemrut, doğusunda ise Süphan Dağı bulunmaktadır. Nemrut dağı Van Gölü'nün oluşumunda önemli bir yer tutmaktadır. Nemrut Dağı'nın tepesi kesik bir koniye benzeyen bir kraterle noktalanmaktadır. Nemrut Dağı sönmüş bir yanardağdır(47). Harita 3.1'de bölgenin topoğrafik durumu görülmektedir.

Ülkemizde deprem alanları toplam yüzölçümün % 40'nı kaplamaktadır (48). Doğu Anadolu bölgesinde birinci ve ikinci derece deprem kuşağı içinde yer almaktadır. Van Gölü ve çevresindeki deprem durumu ise şöyledir. Bitlis çevresinde şehir ve gelişme alanları deprem yönünden sağlam çeşitli kayalardan yapıldır. Önemli hasar yapan bir deprem kesinlikle bilinmemektedir (49). Van ve çevresinde 10 kadar hafif hasarlı ve çok sayıda da hasarsız veya çok az hasarlı depremin olduğu bilinmektedir (49). Harita 3.2'de bölgenin deprem kuşakları görülmektedir.

Topoğrafya ve turizm birbirleri ile yakından ilgilidir. Herhangi bir yöredeki topoğrafyanın yükselti farklarının birbirinden çok farklı olması, görsel açıdan çevreye bir hareketlilik kazandırır. Bir tepenin arkasında çok farklı bir manzara ile karşılaşılır. Ayrıca kayak ve dağcılık sporları da bu tür alanlarda yapılabilir.

Harita-3.1. Topoğrafya

Harita-3.2. Van Gölü çevresinde deprem kuşakları

Fakat bu tür alanlarda ulaşım imkanları sınırlı olmaktadır. Göller ise ayrı bir çekiciliktir. Göle girme, su sporları, balık avı, doğal güzellikler v.b. birçok özellikleri nedeniyle turizm için önemli bir potansiyeldirler.

Bu açılardan Van Gölü ve çevresinin topoğrafyasını ele aldığımızda tüm bu özellikleri bir arada görebiliyoruz. Yüksek dağlar, ovalar ve göller bir arada bulunmaktadır. Göl çevresinde gölün her türlü verilerinden yararlanmak mümkündür. Çevrede bulunan yüksek dağlarda, dağcılık sporu yapılabilir. Özellikle, çalışma alanının dışında bulunmasına rağmen, bu bölgeye yakın olması nedeniyle Ağrı Dağı ve çalışma alanının içinde bulunan Süphan Dağı bu sporun yapıldığı alanlardır. Ayrıca Van Gölü çevresinde bulunan Artos ve Erk dağlarında da bu sporlar yapılmaktadır. Fakat bu dağlar yükseltilerinin az olması nedeniyle adları fazla duyulmamıştır.

Yörenin dağlık yapısı, kayak sporunun yapılabileceği alanların oluşmasına olanak sağlamıştır. Günümüzde kısıtlı kullanımlara rağmen ilerisi için önemli bir potansiyel bulunmaktadır.

3.1.2.2. İklim

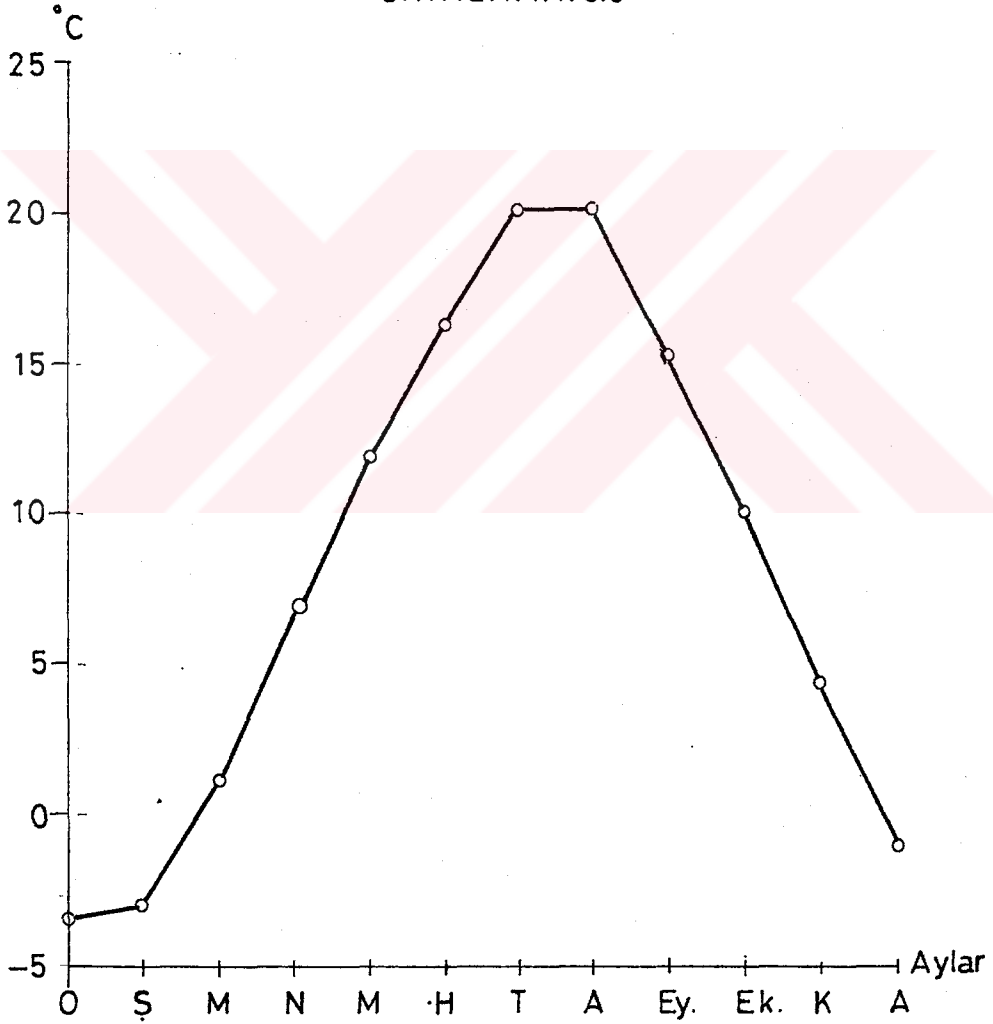
Van Gölü ve çevresi iklim özellikleri bakımından iki ayrı bölümde incelenebilir:

a) Van ve Çevresi (Gevaş-Erciş Arası): Van, iklim yönünden, Doğu Anadolu bölgesinin diğer şehirlerinden ayrı özellikler gösterir. Bölgede karasal iklim egemendir, ancak Van'da iklim ılımandır (40),(50). Şekil-3.1'de aylık sıcaklık diyagramı ve Şekil-3.2'de aylara göre güneşlenme süreleri gösterilmektedir(51).

b) Tatvan Çevresi (Ahlat-Reşadiye Arası): Tatvan ve çevresinde de karasal iklim vardır. Kış oldukça erken gelir. Tatvan'ın yağış rejimi Akdeniz bölgesine benzer. Yazları kurak geçer. En çok yağış

O	S	M	N	M	H	T	A	Ey.	Ek.	K	A
-3.5	-3.1	1.2	7.1	12.3	16.8	20.8	20.8	15.8	10.9	4.9	-0.8

ORTALAMA: 8.6

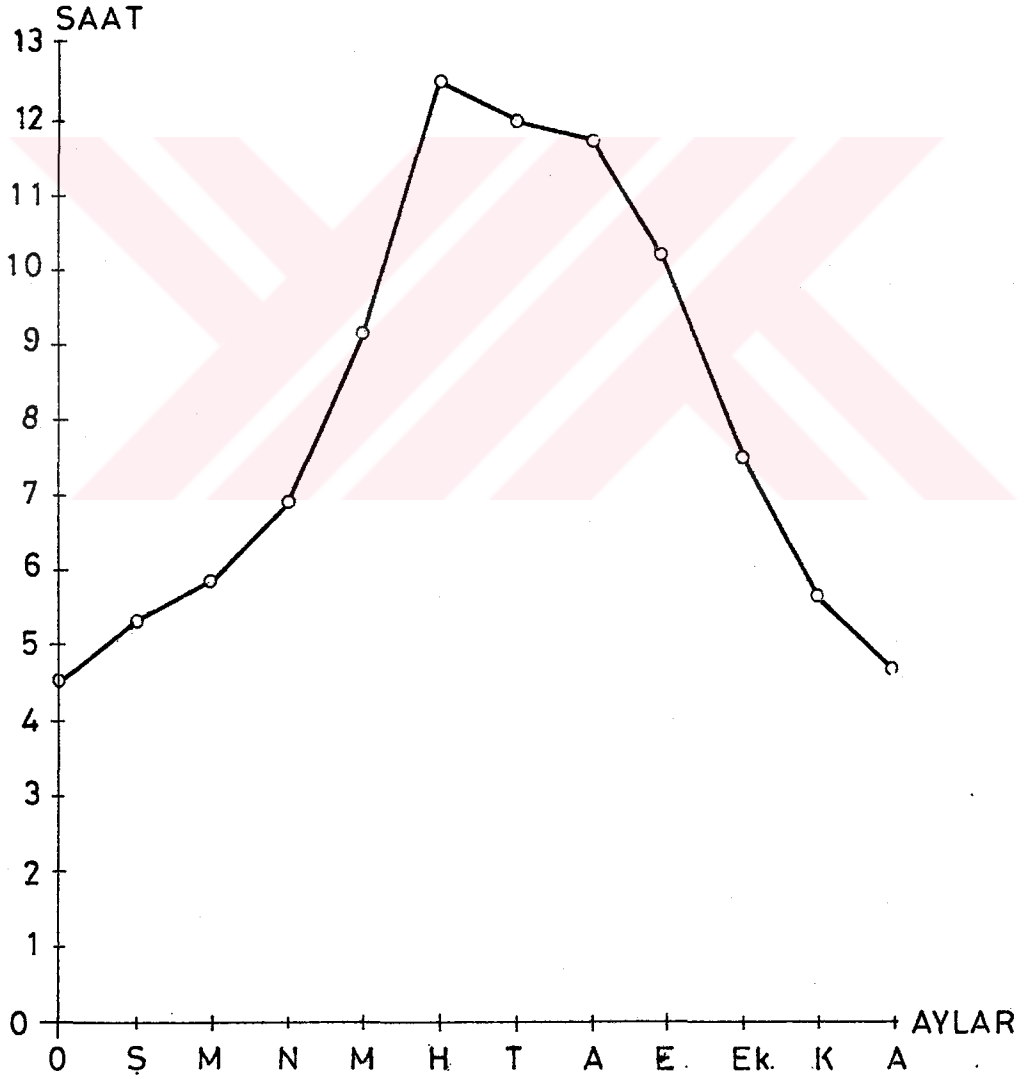

Şekil-3.1. Van ortalama aylık sıcaklık diyagramı (1953-1985)

Kaynak: ÇELİK, N., Van İklim Analizi, Yüksek Lisan Tezi, İ.Ü., 1986, İstanbul.

OCAK	:4.6	TEMMUZ	:12.0
SUBAT	:5.3	AĞUSTOS	:11.9
MART	:5.8	EYLÜL	:10.2
NISAN	:6.9	EKİM	:7.4
MAYIS	:9.1	KASIM	:5.7
HAZİRAN	:12.5	ARALIK	:4.6

ORTALAMA : 8.0

Şekil-3.2. Güneşlenme süresi.

Kaynak: ÇELİK,N.,Van İklim Analizi, Yüksek Lisan Tezi,İ.Ü.,
1986, İstanbul

alan aylar Nisan, Mayıs, Aralık, Ocak, Şubat ve, Mart aylarıdır. İlçenin önemli özelliklerinden biri de karın çok yağması ve örtüsünün uzun zaman yerde kalmasıdır. Kar kalınlığı bazı yerlerde iki metreyi aşar (46).

Topoğrafya gibi iklim de turizmi etkileyen önemli doğal etkenlerden biridir. Birçok rekreasyon faaliyetinin temeli iklim faktörüne dayanır. Örneğin; güneşlenme olanağının olmadığı bir yerde deniz ve göl kıyıları insanlar için cazip olmayacaktır. Aynı şekilde kayak sporu için uygun eğime sahip bir dağ, iklim şartları uygun olmadığı zaman hiç bir anlam ifade etmeyecektir. Bu nedenle herhangi bir yöre için turizm açısından topoğrafik yapının uygun olması yanında iklimin de uygun koşullarda olması gerekmektedir.

Bu açıdan bölgeye baktığımızda, iklim özelliklerinin turizm amaçlı (rekreasyonel faaliyetler) kullanımlar için uygun olduğu görülmektedir. Kar yağışının çok ve uzun süreli olması kış mevsiminde kardan yararlanma, güneş süresinin fazla olması da yaz mevsiminde gölden yararlanma olanağını sağlamaktadır.

Bölgenin iklimi, turizm faaliyetleri açısından bir kısıtlayıcı değil, aksine rekreasyonel faaliyetlerin çeşitliliğini arttıran önemli bir etkidir.

3.1.3. Doğal Veriler

3.1.3.1. Kıyı Olanakları

Turizm açısından su, başlıbaşına, çok önemli bir rekreasyonel çekiciliktir. Suya dayalı rekreasyonel faaliyetlerin bir kısmı yüzme, balık tutma, su kayağı, kanoculuk, yelken yarışları v.b. sayılabilir. Turizm hareketlerinin başlangıcından günümüze kadar geçen zaman

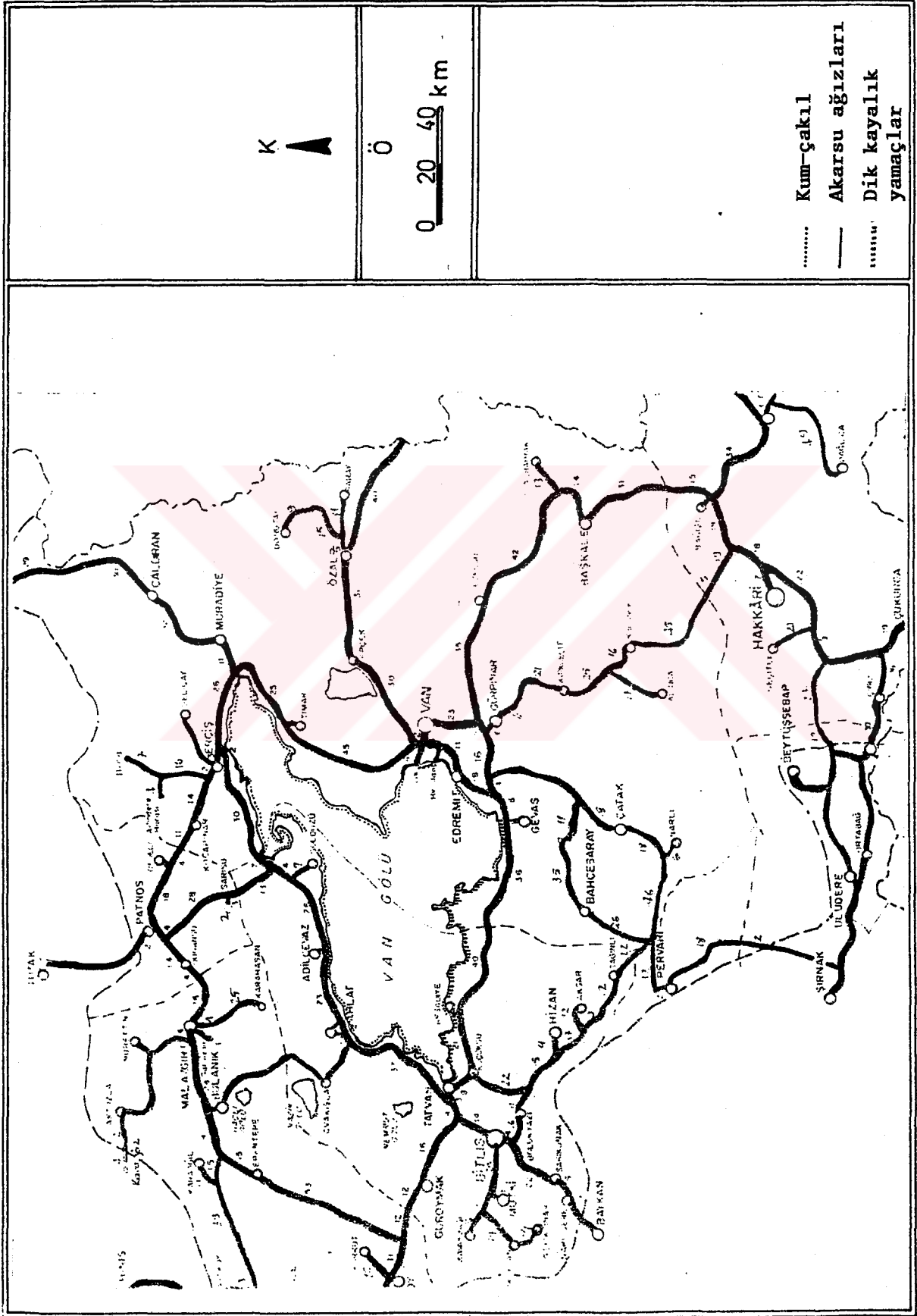
içinde turizmin en belirgin özelliği turizm akımının su kenarına doğru oluşudur. Örneğin; İngiltere'de tatile çıkan İngilizler'in % 72'si deniz kıyılarına gitmektedir. Hollanda'da ise rekreasyona ayrılan zamanın % 90'ı suya yakın, su üzerinde ya da içinde geçirilmektedir. Suyun çekiciliği bir plajla çizgilendirildiğinde özellikle artmaktadır. Belçika kıyılarında 60 km.den uzun bir kıyı şeridindeki sayısız sayfiye yerleri herşeylerini kumsallara borçludur (35).

Turizm açısından çok önemli bir çekicilik olan kıyıların tanımı, kapsamı ve yapılaşma durumu kanunlarla belirlenmiştir. Kıyılarda ne tür yapılaşmaya izin verilebileceği de yine kıyı yasalarında belirtilmiştir (52).

Van Gölü ve kıyıları da turizm açısından önemli bir potansiyeldir. Göl çevresinde göle girmeye elverişli kıyı uzunluğu oldukça fazladır. Harita 3.3'de bölgenin kıyı oluşumları görülmektedir. Kumsal alanlar tüm göl çevresine ve adaların çevresine serpilmiş durumdadır. Kıyıdan biraz ilerledikçe derinliğin artması, su sporları açısından da elverişlidir. Kumsalların yapısı ince kumdan çakıla kadar değişik karektere sahiptir. Günümüzde rekreasyon amacıyla kullanılan kıyıların başlıcaları şunlardır:

Amik Kumsalı: Van Gölü kıyısında, Süphan Dağı'nın karşısında doğal plajları ile tanınmış bir kamp ve dinlenme yeridir. Van'a uzaklığı 30 km. ve yolu asfalttır. Fakat düzenli bir ulaşımı yoktur. Amik kumsalı yaz aylarında özellikle yerli halk tarafından yoğun olarak kullanılmaktadır. Bölgeye gelen turistlerin çoğunluğu da bu kumsalı tercih etmektedir. Göl kullanımı için uygun bir yapıya sahip olmasına rağmen hiçbir tesis yapılmamıştır. Yeşil dokusu oldukça zengin olan Amik köyü bu özelliği ile de turistlerin daha çok ilgisini çekmektedir. Köydeki yeşillik orman örtüsü olarak değil, meyve bahçelerinden kaynaklanmaktadır.

Reşadiye Kıyıları: Van Gölü'nün kuzey sahilinde, Van-Tatvan

arasında Tatvan'a 35 km. uzaklıkta kara yoluna çok yakın bir mesafede bulunmaktadır. Aynı zamanda bir koy olan bölgede fazla dalga olmaması ve kıyı derinliğinin az olması nedeniyle turistler için çok uygun bir yerdir. Ayrıca Reşadiye'de (Yelkenli) göl içinden çıkan iki tatlı su kaynağının görümü de bölgeye ayrı bir özellik katmaktadır.

Yaz aylarında yarımada ve çevresi Tatvan'dan gelen yerli halk tarafından ve transit geçen turistler tarafından da yoğun olarak kullanılmaktadır. Ayrıca burada birçok turist kamp kurmaktadır. Göl kullanımını için önemli bir potansiyele sahip olmasına rağmen herhangi bir tesis yoktur. Karayolları Bölge Müdürlüğü'ne bağlı bir kamp vardır. Fakat bu kamp da tesis bakımından çok yetersizdir.

Mollakasım Kıyıları: Kıyı, Van Gölü'nün doğusunda, Van-Erciş arasında yer alan Mollakasım köyü sınırları içerisindedir. Kumsalın yapısı, kıyı uzunluğu ve derinliği göl kullanımları açısından çok uygundur. Yazın çoğunlukla yerli halk olmakla birlikte, yerli ve yabancı turistler tarafından da yoğun olarak kullanılmaktadır. Kıyıda herhangi bir tesis yoktur. Düzenli bir ulaşım sağlanamamıştır.

Çolpan Köyü Kıyıları: Çolpan köyüne Van-Erciş yolundan ayrılan bir yolla ulaşılmaktadır. Kıyı köyün hemen yakınında yer almaktadır. Temiz bir su, fazla olmayan bir derinlik ve iyi bir kumsalı bulunmaktadır. Günümüzde bölge turizm amaçlı olarak kullanılmaktadır. Kıyıda küçük bir çay ocağı ve yöresel donatılarla tefriş edilmiş bir oturma salonu vardır. Buraya gelen turistler burada kıl çadırlarda kalmaktadır. Turistler her şeyin yöresel olmasını istemektedir. Özellikle Alman turistler tarafından kullanılan kıyı, göl kullanımları için uygun özelliklere sahiptir. Yolu stabilize ve düzenli ulaşım yoktur.

Van ve Edremit Kıyıları: Yaz aylarında Van ve Edremit kıyıları da yoğun olarak kullanılmaktadır. Fakat bu bölgeler merkezlere yakın olmaları nedeniyle biraz kirlenmiştir. Bu kirliliğe rağmen kıyıların

kullanımı oldukça yoğundur. Kıyıları göl kullanımları için uygun özelliklere sahiptir. Kıyılarda bazı tesisler bulunmaktadır. Fakat bu tesisler hem yetersiz, hem de bakımsızdır.

İskirt Kıyıları: Kıyı, Van Gölü'nün güneyinde, Gevaş'ın batısında yer almaktadır. Göl kullanımı için, kıyı uygun özelliklere sahiptir. Ayrıca, yeşil doku bakımından da oldukça zengindir. Kıyı daha çok kamping alanı olarak turistler tarafından kullanılmaktadır. Turistlere hizmet verecek bazı tesisler bulunmaktadır, fakat bu tesisler de yetersizdir. Tesislerin kıyı boyunca dağılımı dengesizdir. Kıyıda alt ve üst yapı eksiklikleri en önemli sorundur.

Bölgede göl kullanımına uygun olan, fakat yerli ve yabancı turistler tarafından çok az ya da hiç kullanılmayan kıyıları da şunlardır Ahlat-Adilcevaz arası, Erciş kıyıları, Tatvan-Ahlat arası ve İskirt (Dereağzı) köyü ile Reşadiye yerleşim merkezi arası.

3.1.3.2. Kaplıca Olanakları

Sağlık turizmi, amacı gereği, diğer turizm türlerinden farklıdır. Genel olarak turizm; eğlenme, gezip görme ve dinlenme amacıyla yapılmaktadır. Sağlık turizmi ise, daha çok hasta insanların iyileşebilmek amacıyla bir yerden kalkıp başka bir yere gitmeleriyle oluşmaktadır. Diğer turizm türlerinde kişi isterse programını değiştirebilir, gitmeyebilir, ya da başka bir yere gidebilir. Oysa sağlık turizminde kişinin fazla bir seçeneği yok, seçenek kaynak bulması da zordur. Ayrıca, sağlık bekletilmeye de gelmez, tedavi daha sonraki bir sezona ertelenebilir. Bu nedenle, her dönem (uygun tesisler olduğunda) sağlık turizminden ülke ekonomisine katkıda bulunmak mümkündür.

Sağlık turizminin türleri şu şekilde belirlenmiştir: "Dinlenme amaçlarına yönelik turizm, tedavi amacı ile yapılan turizm, iklim

tedavisi, su tedavisi v.s. doğal turizm; sağlık turizmi.

Doğanın sağlık verici özelliklerinden yararlanmak isteyen insanların sıcak su ve maden suyu, hamam, kaplıca ve bunları tamamlayan kür merkezlerini ve bazı tıbbi hizmetlerin (protez yapımı v.b) ucuz olarak sunulduğu sağlık merkezlerini ziyaret etmeleridir"(53). Sağlık turizmi aşağıdaki gibi üç bölüme ayrılabilir.

Klimatizm: Tabii şifalı su kaynaklarıyla uygulanan tedavi sistemidir.

Üvalizm: Bazı şehirlerde üretilen meyve ve sebzelerin kür amacıyla müşterilere sunulmasıdır.

Mağara turizmi: Sağlık nedeniyle mağaralara yapılan seyahatlerdir (53).

Eski çağlardan beri su tedavisinden yararlanılmaktadır. Anadolu'nun şifalı sıcak-soğuk suları, çok eski dönemlerden beri birtakım hastalıkların tedavisinde kullanılmıştır (54).

Sağlık turizmi yapılarında ve belgelendirilmesinde bazı sınırlamalar bulunmaktadır. Bunlar yasalarla sınırlandırılmıştır (55).

Van Gölü ve çevresinde sağlık turizmi açısından önemli olabilecek şifalı su kaynakları bulunmaktadır. Bu kaynakların bir kısmında tesis de bulunmaktadır. Fakat tesisler "sağlık turizmi tesislerine" uygun şartlarda değildir.

Van Gölü ve Çevresinde Kaplıca Olanakları:

Van-Erciş Hasanabdal Kaplıcası: Bu kaplıca Erciş ilçesinin 28 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. İki ayrı kaynaktan akan sıcak suyun debisi 7 lt/sn.dir. Bu iki kaynağın sıcaklıkları ise 64°C ve 66°C'dir. Kaynaklar masif bazalt kayadaki çatlaklardan çıkmaktadır. Litrede toplam 4 grama yakın mineral bulunmaktadır. Bu sular karbondioksit ve kükürtlü hidrojen ihtiva eden tuzlu, bikarbonatlı kalevi sular sınıfına girerler. Bu sular kronik iltihaplı semptomlarda ve romatizmal sendromlara yararlıdır.

Kaplıcada bir otel ve banyo yapılabilecek bir yer vardır. Fakat tesisler yeterli değildir, var olan tesisler sağlık turizmi tesisleri şartnamesine uygun olarakta yapılmamıştır.

Van-Muradiye (Dergezin) Kaplıcası: Muradiye'nin doğusunda, Dergezin köyü yakınlarında bulunmaktadır. Suyun sıcaklığı 36°C, debisi 5 lt/sn. ve bir litresindeki mineral miktarı 1.8 gramdır. Suyun bileşimindeki mineraller sodyum, kalsiyum ve magnezyumdur. Sular hidrokarbonat ve karbondioksit de içermektedir. Kaynağa ulaşım imkanları yeterli değildir, yolu stabilize edilmiştir. Turizm amaçlı herhangi bir kullanım yoktur. Sadece yerli halk tarafından kullanılmaktadır.

Bitlis-Nemrut Krateri Sıcak Su Kaynakları: Nemrut krateri içinde magmatik kökenli sıcak su kaynakları bulunmaktadır. Kaynaklar sıcak gölün doğu kıyılarında bulunmaktadır. Sıcak su kaynaklarının turizm amaçlı bir kullanımı yoktur. Dar ve stabilize bir yolla ulaşılmaktadır.

Bitlis-Güroyamak Çukur Kaplıcası: Çukur bucağı, Gölbaşı köyü ile merkez Bölük yazı bucağında sıcak sular bulunmaktadır. Fakat buradaki tesis yapımlarına çok geç başlanmış ancak (Gölbaşı köyü) Çukur kaplıcasında tesisler yapılmıştır. Çukur kaplıcası daha çok yöre halkı tarafından kullanılmaktadır. Birçok yerden kaynayan sular küçük gölcükler oluşturmuştur. Bazı kaynakların soğuk olmasına rağmen altı adet kaynak 38°C sıcaklığındadır. Kaynak debileri 10-12 lt/sn.dir. Suyun litresinde 2 gramın üzerinde mineral vardır. Burada çıkan sular karaciğer, safra yolları, hazım sistemi bozuklukları gibi hastalıkların tedavisinde yararlı olmaktadır. Ayrıca diyabetin tedavisinde de kullanılmaktadır. Eklem kireçlenmesi, omurga kireçlenmesi ve yumuşak doku romatizması hallerinde de yararlı olmaktadır.

Çukur kaplıcası çalışma alanının dışında olmasına rağmen, kaplıcanın gelişmesi, ziyaretçilerinin artması Tatvan'ı da etkileyeceğinden dolayı, bu kaplıcadan da söz etmek yararlı olacaktır.

Bölgede ayrıca şu kaplıca kaynakları (şifalı sular) bulunmaktadır (43).

Başkale-Kilovan; 25°C arsenikli su, Çaldıran-Şerefhane; 10°C radyoakti-
vitesi soğuk su, Van-Van Gölü; 18°C sodalı-tuzlu soğuk su kaynağı,
Başkale-Zereni 55°C kükürtlü sıcak su kaynağı.

Başkale ve Çaldıran çalışma alanı dışında olmasına rağmen kaplıca-
ların gelişimi çalışma alanını da etkileyecektir. Bölgedeki kaplıcalar
Harita 3.4'de görülmektedir.

3.1.3.3. Dağcılık ve Kayak Olanakları

Ülkemiz turizm sezonunu yazdan kışa yayarak uzatma olanağını
verebilecek çok sayıda kış sporları merkezlerini geliştirebilecek
zengin bir doğal potansiyele sahiptir. Kış sporları merkezlerinin
turizm sektöründeki önemi yalnız sezonun uzatılmasında değil, aynı
zamanda sektörde yaz sezonuna bağımlı olarak çalışan kesime ek istihdam
yaratmasından kaynaklanmaktadır.

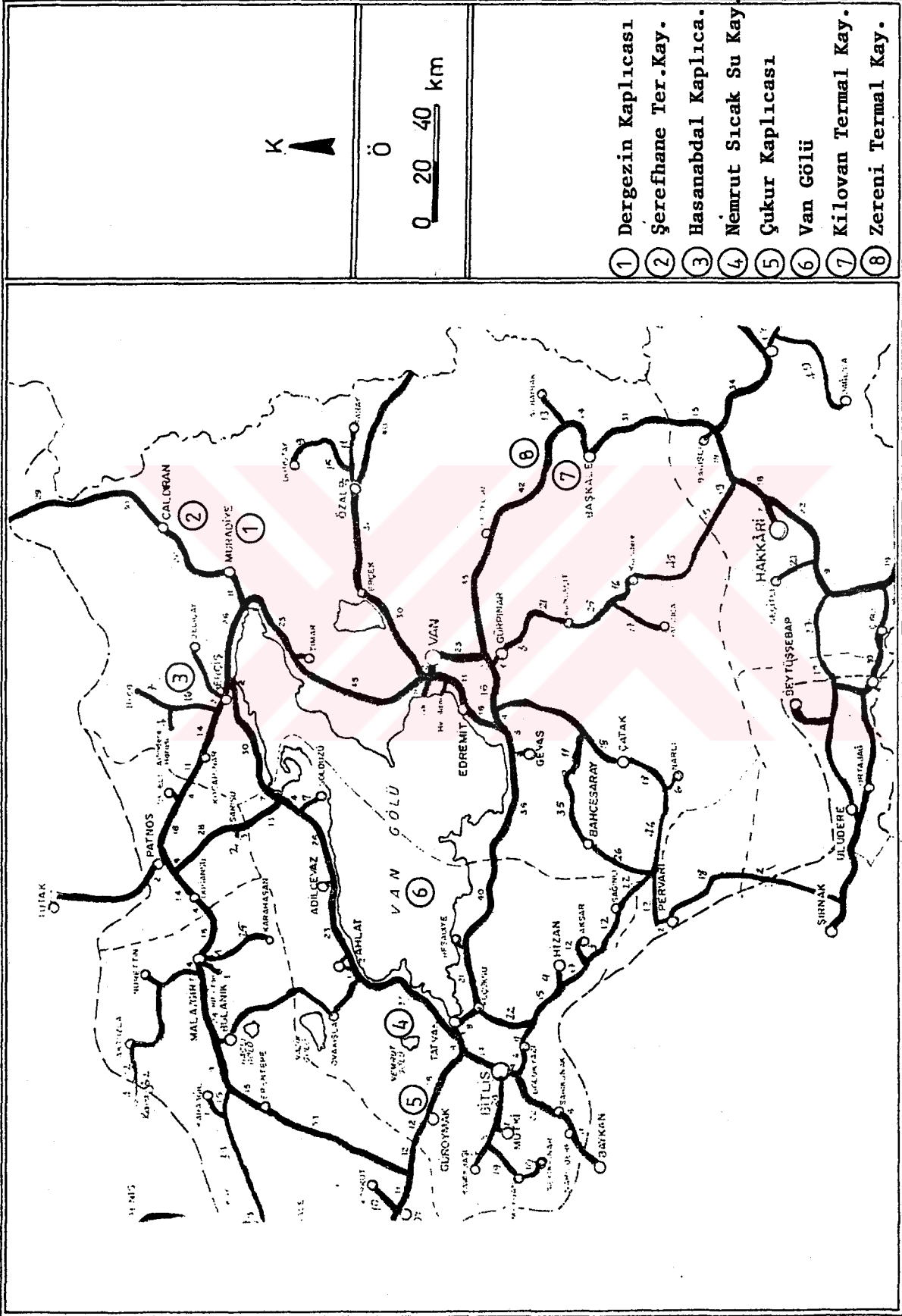
Kış sporları merkezlerinin özelliklerinden biri, yalnız turizm
ve rekreatif amaçlarla değil, gerektiğinde yarışmalar düzenlemek
suretiyle sportif amaçlarla da kullanılabilir olmalarıdır. Uygun
kar koşullarının olduğu kesimlerde yer almaları nedeniyle sınırlı
da olsa yaz aylarında dağ sporlarına da hizmet verirler. Dağ sporları
dağ turizmi, kış sporları ve kış turizmi şu şekilde tanımlanmaktadır.

"Dağ sporları; yüksek ve dağlık yörelerde sportif amaçla yapılan
yürüyüş, gezi ve tırmanma hareketleridir".

"Dağ turizmi; yüksek ve dağlık bir ortamda dinlenme veya spor
yapmak amacıyla bireysel ya da toplu olarak yapılan faaliyet olarak
tanımlanabilir".

"Kış sporları; karlı veya buzlu ortamlarda belirli bir araç
kullanılarak yapılan sportif faaliyetlerdir. Kayak başta olmak üzere;
buz pateni, buz hokeyi, kızak gibi türleri içerir" (56).

Kış sporlarının en önemli aktivitesi olan kayak faaliyeti karın
en uygun olduğu 1000 ve 3000 metre yükseklikleri arasında kalan

Harita-3.4. Kaplıca olanakları

kuşakta gerçekleştirilir. Bu kuşakta; kayak sporunun yapıldığı pistler, mekanik tesisler ve diğer yapılar yer alır. Kış sporları merkezlerini oluşturan yapılar ağırlıklı olarak konaklama tesisleridir. Bu tesislerin yanısıra günübirlik ziyaretçiler için lokanta, gazino, alışveriş merkezleri, güneşlenme terasları, kapalı yüzme havuzları, spor salonları kayak eğitimi için gerekli tesisler gibi yapılar yer alır. Konaklama tesisleri insan sağlığı açısından en uygun üst sınır olan 2000 m. yüksekliğin altında yer alırlar. Kayak pistleri ve günübirlik kullanım alanları 2000-3000 m. yükseklikleri arasında yer alır.

Kayak pistlerinin yer seçiminde dikkat edilmesi gereken özellikler; çok dik ve engebeli yüzeylere sahip olmaması, kar örtüsünün uygun kalınlık ve sürede korunmasını sağlayacak bir kuşakta yer alması, uygun uzunlukta pist alanlarının bulunmasıdır (56). Ayrıca kayak pistlerinin kuzeye, konaklama tesislerinin ise güneye bakması daha yararlıdır.

Ülkemizdeki dağ sporlarının niteliği daha çok yürüyüş ve tırmanma şeklindedir. Bu amaçla kullanılan ülkemizin en yüksek dağı Ağrı dağıdır. İkinci yüksek dağ ise Süphan dağıdır. Bu dağda da zaman zaman tırmanma faaliyetleri yapılmaktadır.

Kış sporları ve dağ sporları turizm açısından önemli bir gelir kaynağıdır. Kış sporlarına daha fazla insanın katılabilme olanağının olması nedeniyle dağ sporlarından daha hızlı gelişmekte ve daha fazla gelir elde edilebilmektedir.

Van Gölü çevresinde kış sporlarına ve dağ sporlarına uygun alanlar vardır. Bölgede dağcılık sporu için en uygun dağ 4434 m. yüksekliğinde olan Süphan dağıdır (57). Süphan dağı diğer dağlardan ayıran başlıca özelliği dağ üzerinde ikisi büyük olmak üzere 10 kadar küçük gölün olması ve bu göller çevresinin çok değişik, eşsiz doğal güzelliklerini mevsimde toplayan arazi şekilleri, 15 m. yükseklikte kar ve buzulların bulunması, dağın çok yüksek olmasına rağmen

4000 metresine kadar hayvanla çıkılabilmektedir (58). Süphan dağında bir kaç mevsimi bir arada yaşamak mümkündür. Dağın eteklerinde yaz mevsimi yaşanırken, orta yerinde ilkbahar ve tepede göller bölgesinde de kış mevsimi yaşanabilmektedir. Dağın eteğinden tepesine 6-7 saatte çıkılabilmektedir. Tepeden Ağrı dağı'nın, Fırat nehrinin, Muş ovasının, Van'ın ve Erciş ilçesinin ve çevrenin büyük bir bölümünü görmek mümkündür.

Dağcılık sporu için gruplar gelmektedir. Fakat sayıları fazla değildir. Süphan dağı, dağcılık sporu için önemli bir potansiyeldir.

Van gölü çevresindeki kayak yapılabilecek alanlar şunlardır:

Bitlis-Merkez: Kayak alanı kentin batı ucunda Altınkalbur Dağı'nın kuzey yamaçlarında yer almaktadır. Beden Terbiyesi ve Spor Genel Müdürlüğü'nün 25 yatak kapasiteli kayak evi ile birlikte 726 m. uzunluğunda 710 kişi/saat taşıma kapasiteli bir teleski tesisi mevcuttur. Teleski tesisinin uzunluğu bir kilometredir. Her yıl Kayak Federasyonunca Bitlis'te "Güneydoğu Kayak Yarışmaları" yapılmaktadır. Kışın yöre halkı tarafından yoğun olarak kullanılmaktadır. Pist kuzeydoğu yönüne bakmaktadır. Bu nedenle güneşlenme ve eğim açısından da kayak sporu için uygun özelliklere sahiptir. Bu pist Turizm Bakanlığının "Geliştirilecek Kayak Pistleri" programına da alınmıştır (56).

Sapğör Kayak Pisti: Pist, Bitlis'in doğusunda yer almakta ve uzunluğu 800-900 m.dir. Eğim ve güneşlenme açısından ülke ölçeğinde önemli bir kayak pisti niteliğindedir.

Rahva Kayak Pisti: Rahva düzlüğünü güneyden çevreleyen dağ sırasının kuzeye bakan yamaçları eğim ve güneşlenme açısından uygundur. Fakat bölge kışın sürekli kar yağışlı olması ve sisin yoğun olması nedeni ile pek tercih edilmemektedir.

Nemrut Dağı Yamaçları: Nemrut dağı yamaçları eğim ve güneşlenme açısından uygundur. Bu alanda sisin olması dezavantaj oluşturmaktadır.

Nemrut dağında kış sporları yapılabilmesi için proje çalışmaları devam etmektedir (5.7).

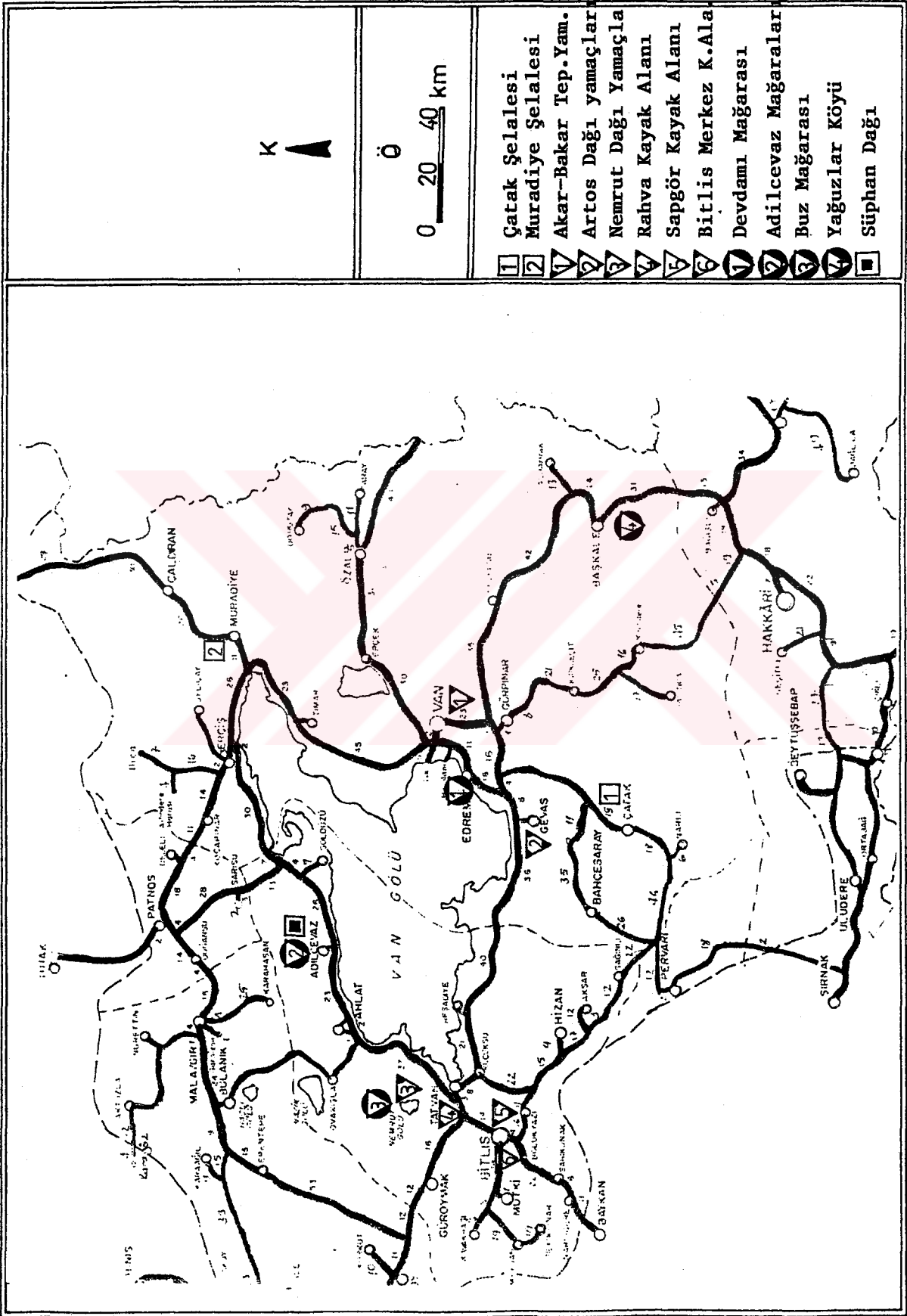
Artos Dağı Yamaçları: Gevaş yerleşim merkezinin güneyinde kalan Artos dağı yamaçları kayak sporu için uygun eğim ve güneşlenmeye sahiptir. Fakat burada pist çok kısa (200-300 m.) dir. Bu nedenle ancak yöre halkı tarafından rekreatif amaçlı olarak kullanılmaktadır. Gelecek açısından önemli bir potansiyel değildir.

Akar-Bakar Tepesi Yamaçları: Van-Gürpınar yolu üzerinde ve Van'a uzaklığı 10 km.dir. Pistin uzunluğu 800-900 m.dir. Eğim ve güneşlenme açısından kayak sporu için uygun özelliklere sahiptir. Ulaşım açısından da kolaylıkla ulaşılabilmektedir. Pist çevresinde herhangi bir tesis yoktur. Fakat Van halkı tarafından kışın yoğun olarak kullanılmaktadır.

Turizm açısından potansiyel oluşturabilecek yerler, Bitlis-Sapğör, Bitlis-Merkez, Van-Akar-Bakar tepesi ve Nemrut dağı yamaçlarıdır. Bölgede günümüzde kullanılan pistleri, ülkedeki diğer kayak pistleri ile karşılaştırmak mümkün değildir. Uludağ, Elmadağ, Palandöken gibi pistlerin altyapı ve üst yapılarının büyük bir çoğunluğu tamamlanmış ve iyi bir tanıtımları da yapılmaktadır. Bu bölge içinde iyi koşullar sağlanırsa kış turizmi gelecek için umut verici olabilir. Ayrıca son zamanlarda çim kayağı da önem kazanmaktadır. Bölge bu bakımdan da değerlendirilmelidir. Harita 3-5'de dağcılık olanakları, kayakçılık olanakları ve şelaleler görülmektedir.

3.1.3.4. Mağaralar ve Şelaleler

Mağaralar ve şelaleler de turizm açısından önemli bir potansiyeldir. Manzara güzellikleri arasında sayılan bu doğal harikalara karşı turistler ilgi göstermektedir. Örneğin; Büyük Kanyon (Grand Canyon), Niagara (A.B.D.), Ölü Deniz (Lut Gölü), Yugoslavya'daki karstik

Harita-3.5. Kayak, dağcılık alanları ile mağaralar ve şelaleler

arazi ve mağaralar, Fransa'da Massif Santral'daki mağaralar, Alpler ve Norveç'deki glasyeler, İzlanda'daki gazyerler ve Kuzey İrlanda'daki Devler Kaldırımı, ülkemizde Akdeniz kıyılarındaki Cennet ve Cehennem Obrukları ile Ürgüp-Göreme çevresi gibi yerler, kıyıları kadar değilse de, meraklıların ilgisini çekmektedir (35).

Mağaralar sağlık turizmi amacıyla da kullanılmaktadır. Bazı mağaralar yapıları gereği bir takım hastalıklara iyi gelmektedir. Şelaleler ise, daha çok farklı bir görüntü güzelliği sağladığı için dinlenmek ve seyretmek amacıyla ziyaret edilmektedir.

Van Gölü çevresindeki mağaralar ise şunlardır: Edremitteki Devdamı, Nemrut kraterindeki buz mağarası, Adilcevaz'ın çevresindeki tepelerde bulunan mağaralar, Başkalenin Şivekül dağında ve Yavuzlar köyünde bulunan mağaralar (44). Bölgedeki mağaralar sağlık turizmi açısından kullanılamamaktadır. Sadece meraklıları tarafından gezilmektedir. Bu tür turist sayısı da yok denecek kadar azdır. Çünkü bu mağaraların tanıtımları yapılmamıştır. Bölgeye gelen turistlerin mağaralar hakkında bilgisi yoktur. Tanıtımın yapılması bölgeye gelen turistlerin mağaralara merakını arttıracaktır. Hatta bölgeye gelmeyen turistlerin de ilgisini çekecektir. Bu nedenle herşeyden önce varolan potansiyelin açığa çıkarılması, gözönüne serilmesi gerekmektedir. İnsanlar varlığını bildiği şeyleri görmek ister. Onun için öncelikle insanların bilgisini arttırmak gerekmektedir.

Yavuzlar köyünde bulunan ve Peri bacalarına benzeyen kaya oluşumları da ilginç bir yapıya sahiptir. Bölge yerli ve yabancı turistler tarafından tanınmamaktadır. Bu yörenin turizme açılması hem ekonomik hem sosyal açıdan köy halkı için yararlı olacaktır.

Şelaleler de birçok insanın ilgisini çekmektedir. Bazan tek başına bir şelale bir yöre için çekicilik kaynağı olabilmektedir. Örneğin; Niagara şelalesi, Manavgat şelalesi gibi. Van gölü çevresinde

de turizm açısından önemli olabilecek iki tane şelale bulunmaktadır.

Gahnisipi Şelalesi: Çatak yolu üzerinde, yüksek bir yerden akan güzel manzaralı bir şelaledir. İl merkezine yaklaşık 60 km. uzaklıkta ve yolu asfalttır. Günümüzde şelale turizm amaçlı kullanılmamaktadır. Sadece yöre halkı tarafından piknik yeri olarak değerlendirilmektedir. Fakat şelale ilerisi için önemli bir potansiyeldir.

Muradiye Şelalesi: Muradiye ilçesinin 10 km. kuzeyinde yer almaktadır. Van'a uzaklığı ise 100 km. dir. Şelale 10-15 m. yüksekliğinde ve 80 m. genişliğindedir. İlbaharda karların erimesiyle, şelale en güzel görünümünü kazanmaktadır. Şelalenin bulunduğu yerde bir takım tesisler bulunmaktadır. Tesisler, nehrin diğer tarafında yer almaktadır. Tesislerin bulunduğu kısma bir asma köprü ile geçilmektedir. Tesisler; bir lokanta, yapım halinde küçük bir otel ve bir WC'den oluşmaktadır. Bakımları ve hizmet kaliteleri iyi değildir. Yakın çevrede başka tesis olmadığından kullanımları yoğundur. Fakat tesisler bakımlı ve sağlık açısından iyi koşullarda olmuş olsa daha fazla insan bu tesisleri kullanacaktır. Bölgedeki şelale ve mağaraların yerleri Harita 3.5'de görülmektedir (Dağcılık ve kayak olanakları bölümünde).

3.1.3.5. Avcılık Olanakları

Avcılık olanakları birçok bölge için önemli turistik çekiciliklerden biridir. Örneğin; Hindistan birçok turistik özelliğinin yanısıra avcılıktan da önemli bir turizm geliri elde etmektedir. Afrika 'da düzenlenen safariler tüm dünyada birçok insanın ilgisini çekmektedir. Ülkemizde de önemli bir av potansiyeli bulunmaktadır. Fakat bu potansiyel turizm türleri arasında önemli bir yer tutmamaktadır.

Van Gölü çevresinde de avcılık açısından önemli bir potansiyel bulunmaktadır. Bölgede orman alanları ülke geneline göre oldukça azdır (59). Bu da hayvan türlerini etkilemektedir. Van Gölü ve çevresin-

deki av hayvanları ve yaşadıkları bölgeler şöyledir (43) :

Keklik: Bölgenin her tarafında bulunur. Çatak çevresinde daha çoktur. Özellikle sonbahar kekliğin bol olduğu mevsimdir.

Ördek: Bölgenin suni ve tabii göllerinin sazlık ve bataklık kısımlarında oldukça fazla bulunmaktadır. Onaltı tür ördeğin bulunduğu tesbit edilmiştir.

Tavşan: Bölgenin dağlık ve vadi bölümlerinde bulunmaktadır. En çok Başkale-Çatak, Muradiye ve Özalp bölgelerinde yer almaktadır.

Dağ Keçisi ve Dağ Koyunu: Çatak, Başkale ve Özalp ilçelerinin dağlık bölgelerinin sarp kısımlarında keçi, tepelik kısımlarında ise dağ koyunu bulunmaktadır.

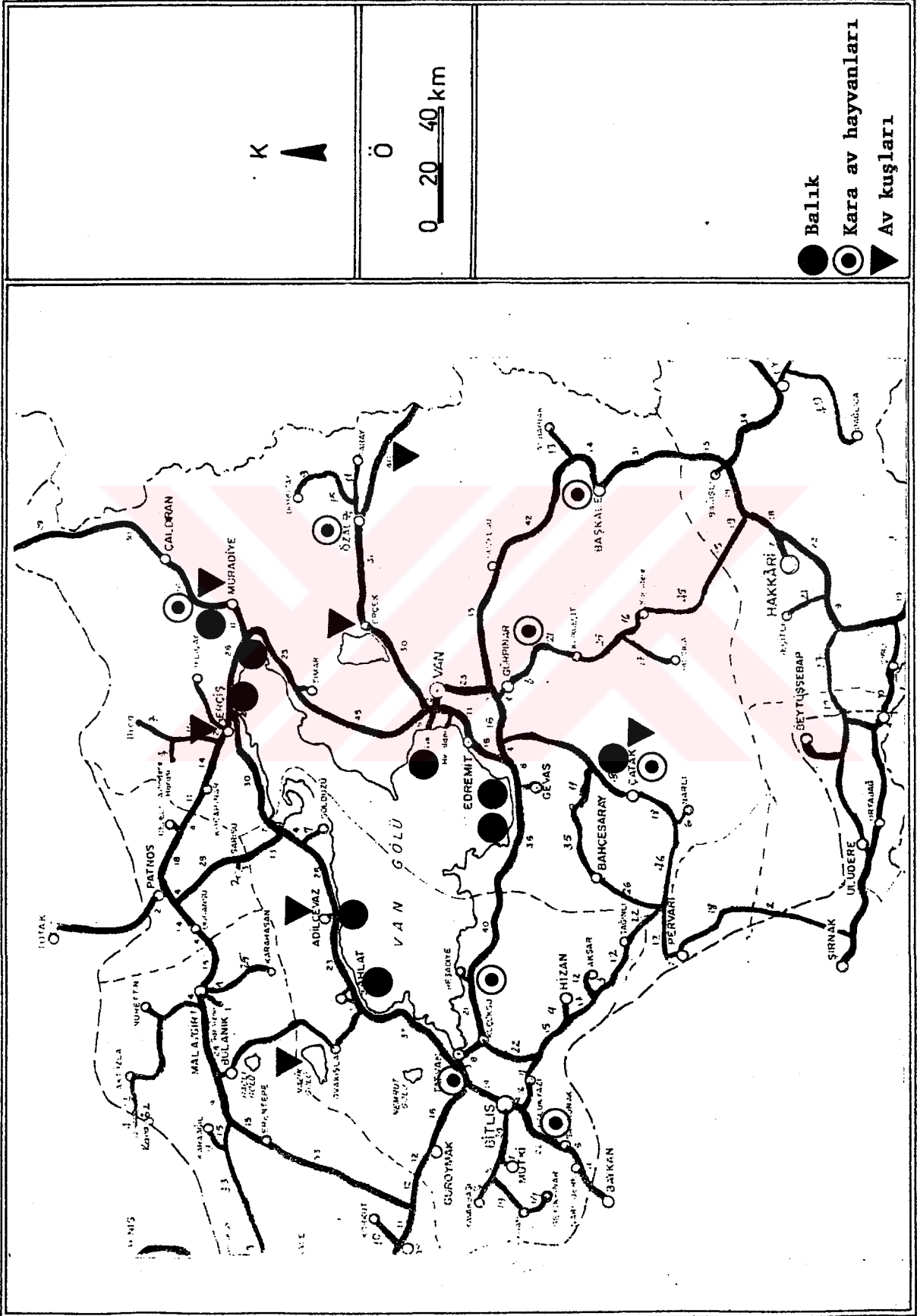
Balık: Çatak ilçesinin içinden akan Botan çayına karışan dereye bolca alabalık vardır. Kış aylarında Bendimani çayı, Hoşab çayı ve Örene çayında sazan cinsinden balık avlanır. Van Gölü'nün tatlı su ağızlarında ise Nisan ve Mayıs aylarında avlanan ve bölgeye özgü sazan cinsinden havyarlı bir balık türü bulunmaktadır.

Reşadiye-Nemrut, Süphan dağlarında da yaban keçisi avlanabilir. Nazik Gölü'nde aynalı sazan, Aşar deresinde ise alabalık avlanabilir(57)

Van Gölü ve çevresinde avcılık yöre halkı tarafından yapılmaktadır. Avcılıktan kaynaklanan bir turizm hareketi oluşmamıştır. Dönem dönem yerli ve yabancı turistlerin av turizmine katılması bölgeye ek bir gelir sağlayacaktır. Talebin artması avcılıkla ilgili malzemelerin satışını arttıracak, ayrıca hayvan başına alınacak ücretlerle daha fazla gelir elde edilebilecektir. Bölgedeki av hayvanı türleri ve yaşadıkları yerler Harita 3.6'da görülmektedir. Bölgede belli bir düzeyde av hayvanı potansiyeli vardır.

3.1.4. Kültürel Değerler

Tarihi ve kültürel değerler, turizm hareketlerinin oluşumunda

Harita-3.6. Avcılık olanakları

önemli bir yer tutmaktadır. Günümüzde bu tür değerlerden aktif bir şekilde yararlanılmaktadır. Bu konuda müzelerden, arkeolojik alanlardan turizm bakımından sistemli bir şekilde yararlanan ilk ülke İtalya olmuştur. İtalya, tarihi ve kültürel değerleriyle dünya turizm ticaretinden bir çok kazanç sağlayan ülkedir. İtalya gibi bir çok Avrupa ülkesi bu yolla milli gelirini yükseltmektedir (60).

Bugün turizm hareketleri içinde kültürel turizm denilen bir tür oluşmuştur. Bu tür turizmin oluşumunda eski uygarlıklara ait sanat eserlerinin, tarihi yapıtların, müzelerin ve tarihi sit alanlarının görülme isteği yatmaktadır. Bir ülkede kültürel turizmin gelişmesi o ülkenin tarihi ve kültürel kaynaklarının durumuna bağlıdır. ICOMOS tarafından tarihi anıtın tanımı yapılmıştır. Bu tanıma göre tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar (61). Bu nedenle herşeyden önce tarihi ve kültürel değerlerin çok iyi bir şekilde saptanması gerekmektedir. Saptamanın yapılmasından sonra koruma ve sergilemenin yapılması mümkün olabilir.

Koruma kavramı, insanların kendilerinden önceki nesillerin kültürel değerlerini yaşatmak ve gelecek kuşaklara iletmek çabaları ile çağlardan beri bilinçli ve bilinçsiz çeşitli aşamalardan geçerek günümüzdeki düzeyine ulaşmıştır. Önceleri daha çok taşınır eski eserleri içeren "korunacak kültürel değer" kavramı daha sonra taşınmaz eski eserleri de kapsamına almış, giderek bugünkü tarihsel çevre anlayışı ile en geniş sınırlarına varmış ve tarihsel çevre değerlerini yaşatmak ve gelecek kuşaklara iletmek günümüz insanının önemli ödevleri arasına girmiştir (62). Korunan tarihi değerlerin sergileniş biçimi de, turist çekme açısından önemli bir etkidir (63),(64).

Türkiye tarihi ve kültür değerleri bakımından oldukça zengindir. Fakat gerekli koruma önlemleri alınmamıştır. Hatta birçok tarihi eserin saptanması (tescil) bile yapılmamıştır. Birçok eser toprak altında, çıkarılacağı günü beklemekte, birçok eser de kendi haline bırakılmış, yok olacağı anı beklemektedir. Eski dünya kıtaları arasında çok özel bir coğrafi konuma ve yaşamaya elverişli fiziki koşullara sahip olması Anadolu'nun ilk yerleşmelerden beri sürekli olarak iskan edilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu durum Anadolu'yu tüm dünya ülkeleri arasında ayrıcalıklı bir konuma getirmektedir (65). Onbeş değişik medeniyete ait, tarih öncesi çağlara kadar uzanan 10.000'den fazla tarihi kent ve 60.000 dolayındaki kazı alanından oluşan tarihi çekiciler Türkiye'yi turizm açısından avantajlı kılmaktadır (60). Tablo 3.2'de turistlerin Türkiye'yi tercihlerinde önemli olan faktörlerin sıralanması görülmektedir(60).

Tablo-3.2. Tur Operatörleri Açısından Türkiye'deki Tatil Programlarının Ana Özellikleri

	Almanya	Fransa	İsviçre	Avusturya	Hollanda
1. Tarihi çekiciler	1.	1.	1.	1.	1.
2. Deniz, Kum, Güneş	2.	3.	1.	3.	3.
3. Kent merkezi yoğunluğu	3.	2.	2.	2.	2.
4. Bir dizi çekim merkezli turda bir çekim merkezi olarak	4.	4.	4.	4.	-

Kaynak: KURT, S., Türkiye'de Tarihi Değerlerin Turistik Açısından Değerlendirilmesi. Yük.Lis.Tezi. İ.Ü.1986, İstanbul

Tablodan da görüldüğü gibi tarihi değerler (çekiciler) bu ülkelerin Türkiye'yi seçmelerinde birinci neden olmaktadır.

Müzeler turistlerin gitmiş oldukları ülkede veya bölgede ziyaret ettikleri önemli noktalardan biridir. İtalya ve Fransa'da müzeler,

anıtlar ve sanat eserlerinin ziyaretçilere gösterilmesi işinde, tamamen ticari bir zihniyetle hareket edilerek turistlere ve ziyaretçilere bir takım kolaylıklar sağlanmış, reklamdan kaçınılmamış, rekabeti arttırmak için herşey yapılmıştır (60).

Van Gölü ve çevresine gelen turistlerin geliş nedenlerinin başında tarihi ve kültürel değerler (çekiciler) gelmektedir. Turistlerin bölgeye geliş amaçlarının belirlenmesi için yapılan ankette tarihi değerlerin birinci sırayı, doğal değerlerin ise ikinci sırayı aldığı belirlenmiştir. Fakat bu fark fazla bir fark değildir. Her iki değer birbirine çok yakın çıkmıştır.

Sonuç olarak, tarihi değerlerin turist tercihlerinde birinci sırayı alması bölgede turizmin gelişmesi için özellikle tarihi ve kültürel değerlerin ele alınmasıyla gerçekleşebilir. Tarihi ve kültürel değerler bölgede turizmin gelişebilmesi için önemli bir potansiyeldir.

3.1.4.1. Tarihi Eserler

Ahlat Kalesi: Yavuz Sultan Selim'in yerine geçen Kanuni Sultan Süleyman İran seferinde Revan, Gence, Nahcivan, Tebriz, Hay ve Rumiye bölgelerini Osmanlı İmparatorluğu'na kattıktan sonra, dönüşünde Ahlat'ta konaklamış ve Ahlat'ın yeniden imar edilmesi için Koca Zal Paşa ve Mimar Sinan'ı görevlendirmişti. Padişahın emri üzerine yeni bir kale yapımına başlanmış ve 1557 yılında kale yapımı bitirilmiştir. Kale, Urartular zamanında yapılmış olan, (ancak 1224 yılında meydana gelen bir yer sarsıntısı sonucunda yıkılmış bulunan eski kalenin yeri) Ahlat harabelerinin güneyinde ve Van Gölü'nün kıyı düzlüğünde inşa edilmiştir. 13 kuleden oluşan, oldukça yüksek ve üstü toprak örtülü duvarlardan meydana getirilen kalenin içinde Kanuni Sultan Süleyman'a ait bir cami, bir hamam ve 20 kadar dükkan yapılmıştır (47). Bugün harap bir durumda olan kale Urartu kökenli

olmasına rağmen, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde yapılan tamirlerden dolayı Urartu devri özelliğini kaybetmiştir.

Amik Kalesi: Van-Erciş yolu üzerinde Amik köyü yakınında bulunan Amik kalesi Urartu kökenlidir. Kale sarp bir kayalığın üzerinde bulunmaktadır. Urartu döneminden kalma taş üzerine yazılmış kitabeler ve tahkimat duvarları günümüze kadar kalmıştır. Kalenin tescili yapılmamıştır. Günümüze kadar kazı çalışması da yapılmamıştır. Yerli ve yabancı turistler tarafından pek bilinmemektedir. Daha çok Amik plajına gelen turistler tarafından gezilmektedir. Kale, turistik tur güzergahına yakın olmasına rağmen tur programlarında yer almıyor. Yolu asfalt olduğu için, kaleye ulaşım kolaylıkla sağlanabilmektedir.

Anzaf Kalesi: Aşağı ve yukarı Anzaf diye anılan iki kale bulunmaktadır. Yukarı Anzaf kalesinde 1992 yılında kazı çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Fakat henüz tescili yapılmamıştır. Kale Van-Özalp yolunun 10 km.sinde ve hemen yolun yakınında yer almaktadır. Kale erken Urartu dönemi kalesidir. Ulaşımı kolaydır. Aşağı Anzaf kalesinde kazı çalışması yapılmamış fakat 1991 yılında tescili yapılmıştır. Tur programlarında yer almadığı için ziyaretçi sayısı oldukça azdır.

Ayanıs Kalesi: Kale Van'a 40 km. uzaklıkta, Ağartı köyünün 300 metre kadar kuzeyindedir. Erken Urartu dönemi kalesidir. 1989 yılında kazı çalışmalarına başlanmış ve 1991'de 4. dönem kazı çalışmaları yapılmıştır. Kale 1990 yılında tescil edilmiş ve şu ana kadar % 15'i kadar bir alan kazılmıştır. Henüz turizme açılmamıştır. Şu anda alanda kazı evinden başka tesis yoktur. Yolun 30 km.si asfalt, geri kalan kısmı ise stabilize edilmiştir. Tur programlarında yer almamaktadır.

Çavuştepe Kalesi: Van'ın 24 km. güneybatısında yer alan Çavuştepe M.Ö.764-735 yılları arasında Urartu Kralı II. Sarduri tarafından yaptırılmıştır. Kale "Sarduri tarafından inşa edilen" anlamına gelen Sardurininili diye anılıyordu (66). Çavuştepe, 850 m. uzunlukta ve 80 m. yüksekliğindedir. Urartu yapı ve mimari sanatının alışılanın

ötesinde en güzel örneklerindendir. Günümüze kadar ulaşan 5-6 m. yüksekliğindeki duvarları, su sarnıçları, kolonları ile göz alıcı bir görünüme sahiptir. Çavuştepe'nin Yukarı Kale bölümünde bir platform ile Tanrı Haldi adına yaptırılan bir tapınak vardır. Yukarıdakinden dört kez daha büyük olan aşağı bölümde ise yine "Tanrı Irmusini" adına yaptırılan bir tapınak, büyükçe bir kiler-depo, iş atölyeleri ve su sarnıçları vardır (67).

Çavuştepe'de kazı çalışmalarına 1965 ile 1986 yılları arasında devam edilmiş ve şu anda ara verilmiştir. Restorasyon çalışması yapılmamıştır. Kale, Gürpanır-Hoşab karayolu üzerinde bulunmaktadır. Tur programlarında yer almaktadır ve 1990 ziyaretçi sayısı 18.000'dir.

Hoşab Kalesi: Hoşab kalesi, Van Gölünün güneydoğusunda Gürpınar ilçesinin, Güzelsu (Hoşab) bucak merkezinde yer almaktadır. Eski Urartu kalesinin temelleri üzerine inşa edilen Hoşab kalesi, Çavuştepe'nin 40 km. doğusunda yer almaktadır. Kale 1643 yılında Sarı Süleyman Bey tarafından, Hoşab çayının kuzeyinde yalçın bir kaya üzerinde yapılmıştır (66). Üç surla çevrilmiş olan kalede iki cami, üç hamam, yeraltı zindanları, çeşmeler ve 360 kadar oda ve çeşitli amaçlarla kullanılmış olan odalar vardır. Kalenin dış surları kısmen ayakta, ikinci surları ise iskan nedeni ile yok olmuş ancak yer yer kalıntılarına rastlanmaktadır. Üçüncü ve asıl iç kaleyi çevreleyen sur duvarları ve kale ayakta kalmakla birlikte, terkedilmiş bir harabeye benzemektedir.

Hoşab kalesinde kazı çalışmaları yapılmamış, 1979 yılında tescili yapılmıştır. Herhangi bir restorasyon çalışması yapılmamıştır. Hoşab merkezinde olduğu için ulaşımı kolaydır. Kale tur programlarında yer almakta ve 1990 yılı ziyaretçi sayısı 21.300 kişidir.

Kef Kalesi: Adilcevaz ilçesinin iki kilometre kuzeyinde Kef tepesi üzerinde yer almaktadır. Kale Urartu dönemine aittir. Yapılan kazılarda M.Ö.200 yılına ait büyük bir sarayla, saraya bağlı bina

erzak depoları meydana çıkarılmıştır. Üç tarafı yüksek kayalıklarla çevrili olan kalede bulunan yapılar, burada çok zengin bir medeniyetin kurulmuş bulunduğunu göstermektedir. Sarayın erzak depolarında üzeri yazılı birer ton zahireyi alabilecek küpler bulunmaktadır. Ayrıca küçük boylarda çeşitli toprak testiler de meydana çıkarılmıştır. Urartuların armalarını taşıyan aslan üzerindeki insan resimleri kabartma olarak sarayın muhtelif taşlarına işlenmiştir ve çivi yazıları ile de açıklamaları yapılmıştır (58).

Kazı çalışmalarının devam ettiği kaleye gelen turist sayısı oldukça azdır. Kaleye çıkan yol stabilize ve iyi durumda değildir. Kaleye gelen turistler, genellikle organize turlar dışında kendi vasıtaları ile dolaşan turistlerdir. Ulaşımın iyi olmaması ve tanınmaması kale için dezavantaj oluşturmaktadır.

Toprak Kale: Urartu kralı I. Russa (733-714) tarafından yaptırılmış olan kent, Urartu devletinin ikinci başkentidir. Kent, Akköprü dağlarının yamacına kurulmuştur. Kalede, Tanrı Haldi adına yaptırılmış olan bir tapınak, taş merdivenli bir su sarnıcı, mesken harabeleri bulunmuştur (67). Urartular hakkında birçok bilgi Toprakkale (Russahinili) de yapılan kazılar sonucu ortaya çıkmıştır. Urartular tarafından yapılan destekleme duvarları hakkında bazı bilgiler, bugün Louvre müzesinde bulunan (Khorsabad'dan alınan) Asur kabartmaları ile Toprakkale'den alınan bronz levhalardan sağlanabilmektedir. Yine Urartu evleri hakkındaki bilgiler Toprakkale'den çıkarılan ve bugün İngiltere müzesinde bulunan levhalardan öğrenilebilmektedir (66). Ayrıca, bugün Van Müzesinde olduğu gibi, birçok ülkenin müzelerinde sergilenmiş olan Urartu sanatının güzel örneklerinden birçoğu Toprakkale'de ortaya çıkarılmıştır.

Şu anda askeri alan içinde bulunan Toprakkale'de kazı çalışması yok ve ziyarete kapalıdır. Kalenin tescili 1990 yılında yapılmıştır. Kalenin Van'a uzaklığı 5 km., yolu stabilize edilmiştir.

Van Kalesi ve Eski Van Kenti: Dünyanın en eski yapılarından biri olan Van Kalesi, M.Ö.855 yılında Kral Sardur döneminde yapılmış ve 3000 yıllık geniş bir dönemi geçip günümüze kadar ayakta kalmayı başarmıştır. Doğudan batıya 1900 m. uzunluğunda, güneyden kuzeye 120 m. genişliğinde ve göl yüzeyinden 80 m. yüksekliktedir (68). Kale, bir ara Timur tarafından tahrip edilmiştir. Selçuklu, Karakoyunlu ve Akkoyunlulara doğru el değiştiren bu kale, son olarak Osmanlıların yönetimine girmiştir. Kalede bu medeniyetlere ait izler halen bulunmaktadır (43).

Kalede, Urartu dönemine ait anıt yapılardan bazıları şunlardır:

Sardur Burcu/Madır Burcu: Kalenin kuzeybatı eteklerindedir. Urartu devletinin "kurucu" krallarından olan Sarduri I. (Yakl. Ol. M.Ö. 840/830-825) tarafından yaptırılmıştır. Otuz tonu bulan kesme kalker bloklarla inşa edilmiştir. Bu blokların üzerinde M.Ö. 9. Y. Y. Yeni Asur çivi yazısı ile kaleme alınmış, Urartu'nun şimdiye kadar bilinen en eski yazıtları yer almaktadır.

Analı Kız Kutsal Alanı: Kalenin kuzeydoğu yamacındadır. Günümüzde de kutsallığı süregelmektedir. Bir açık hava kutsal alanı, Van kayalığına oyulmuş iki anıtsal niş, geniş bir platform, kurban kanlarının akıtıldığı kanallar ve nişlerin içine yerleştirilmiş bazalt yazıtlardan oluşmaktadır.

Krali Mezar Yapıları: Van kayalığının güneye bakan yüzünde kayaya oyulmuş ve yüksek düzeyde işçilik gösteren Krali Mezar yapıları birinci derecede önem taşıyan anıt eserlerdir.

Kurucular Mezarı: Urartu devletinin kurucusu sayılan Sarduri I.'in sülalesiyle bağıntılı olarak bu adla tanımlanmaktadır. Mezarın cephesi ve girişi doğu yöndedir.

Menua Mezarı: Urartu'nun büyük krallarından Menua'ya atfedilmektedir. Mezarın cephesi ve giriş güney yöndedir.

Sardur II. Mezarı: Urartu'nun büyük krallarından Sarduri II.ye atfedilmektedir. Doğu mezarı olarak da tanımlanır.

Ölü-Yakma Geleneğinde Bir Mezar: En doğudaki mezar yapısıdır. Van kayalığının güneydoğu ucunda yer alır.

Argiştı I.Mezarı: Urartu'nun büyük krallarından Argiştı I.'e aittir. En batı uçtaki krali mezar yapısıdır. Güneye bakan yapının cephesinde, anakayanın üzerinde kolonlar halinde bu kralın ünlü kroniği yer almaktadır.

Eski Van kenti harabelerinde başta Osmanlı kaynakları olmak üzere, bir çok kaynak aracılığıyla varlıkları bilinen yapılar bulunmaktadır. Ancak bunları günümüzdeki görünümleri ile tesbit edebilmek çok zordur. Alanda bugün ayakta kalabilen yapılar şunlardır: Ulu cami, Kızıl cami, Hüsrev Paşa camii ve Kümbeti, Hüsrev Paşa Kümbeti, Kaya Çelebi camii, Çifte Hamam, İkiz Kümbetler (69).

Van Kalesinde 1989 yılından beri her zaman kazı çalışmaları yapılmaktadır. Şu ana kadar 3. dönem kazıları yapıldı. Tescili 1979 yılında yapılmıştır. Restorasyon çalışmaları devam etmektedir. Günümüze kadar sadece sur duvarları restore edildi. Eski Van kenti 1979 yılında tescil edilmiş, fakat kazı çalışması yapılmamıştır. 1990 yılı ziyaretçi sayısı 60.000'dir.

Kiliseler;

Akdamar Adası ve Kilisesi: Akdamar kilisesi, Akdamar adası üzerinde ve Gevaş yerleşim merkezinin kuzeybatısında yer almaktadır. Van-Gevaş arası 42 km.lik bir yoldan sonra 15 dakikalık motor yolculuğuyla adaya ulaşılmaktadır.

808-1021 yılları arasında bölgede hüküm süren Vaspurakan Hanedanından Kral I.Gapik tarafından 915-921 yılları arasında inşa ettirilmiştir. Dört yapraklı yonca planına sahip olan kilisenin duvarları olağanüstü bir inşa tekniğiyle örülmüş ve fresklerle süslenmiştir. Dış duvarları da kabartmalarla süslenmiştir. Bu rölyefler arasında; Adem ile Havva, Yunus Peygamber, İbrahim Peygamber'in oğlu İsmail'i kurban edişi, Davut ile Gölyat gibi kompozisyonlar vardır (67).

1979 yılında tescilli yapılmıştır. Kazı çalışmaları yapılmamıştır. Düzenli bir ulaşım turizm sezonunda sağlanmaktadır. Çevre düzenleme çalışmalarının yapılmasına başlanmıştır (Proje aşamasında). Ada, Van Gölü çevresinde Van Kalesinden sonra en çok turist çeken yerdir. 1990 yılı turist sayısı 51.000'dir.

Altınsaç Kanzak Kilisesi: Van'a 65 km. uzaklıkta, Gevaş ilçesine bağlı Altınsaç köyü sınırları içinde bulunan kilise, yaklaşık 12.Y.Y. ortalarında inşa edilmiştir. Tamamiyle kesme taştan yapılmış olan müze haç planlıdır. Doğu tarafından, yarım kubbe ile örtülü bir apsis ve bu apsisin iki yanında da birer oda yer almaktadır. Yöre mimarisinin özelliklerini taşıyan Altınsaç Kanzak Kilisesi sadeliği ile dikkati çekmektedir. Kilise, ulaşım sorunları nedeniyle turistlerin ziyaretine uygun değildir.

Çarpanak Adası ve Kilisesi: 12 Y.Y. başlarında inşa edilen kilise, dikdörtgen planlı, beyaz, krem ve kahverengi Ahlat taşı ile inşa edilmiştir. Van Gölünün kuzeydoğusunda, Çitören köyü yakınında bulunan adaya, Van merkez iskelesinden kalkan motorlarla ulaşılabilir. tedir.

Akdamar adasından biraz daha küçük olan ada, sahile çok yakın, sığ bir su ile ayrılmaktadır. Ada üzerinde kilise dışında yapı yoktur. Bu nedenle yabani kuş hayatı gelişmiştir. Yaz aylarında yerli ve yabancı turistler tarafından ziyaret edilmektedir. Yazın özellikle yerli halk tarafından piknik yeri olarak kullanılmaktadır.

Ada 1990 yılında kilise ile birlikte tescil edilmiş ve henüz kazı çalışması yapılmamıştır.

Mezarlar ve Kümbetler;

Ahlat Selçuklu Mezarlığı ve Kümbetler: Ahlat, geniş bir alana yayılan Selçuklu Mezarlığı, Türklerden kalma birbirinden güzel işlemeli sayısız mezar taşları ile bir açık hava müzesidir. Birçokları anıt özelliği taşıyan mezarlar XII. ve XIV. Y.Yıllardan kalmıştır (70). Mezarlık turistler tarafından yoğun ilgi görmektedir.

Ahlat'taki kümbetler şunlardır: Usta Şakir Kümbeti (Ulu Kümbet), Şeyh Necmettin (Havai Baba) Türbesi, Hasan Padişah Kümbeti, Emir Bayındır Kümbeti (Parmaklıklı Kümbet), Emir Ali Kümbeti, Şirin Hatun Boğatay Aka Kümbeti, Hüseyin Timur Esen Tekin Kümbeti (Çifte Kümbet), Hasan Padişah yanında bulunan kümbet, Alim Oğlu Kümbeti, Kitabesiz Kümbet veya Keşiş Kümbeti, Dede Maksut Türbesi, Mırza Muhammet Türbesi, Anonim Kümbet, Erzen Hatun Kümbeti (71).

Gevaş Selçuklu Mezarlığı ve Kümbetler: Van-Tatvan karayolundan ayrılan çıkma yolun Gevaş'a saptığı yerde, tarihi Selçuklu Mezarlığı yer almaktadır (72). Bölgede, Gevaş Selçuklu Mezarlığı Ahlat Selçuk Mezarlığından sonra en önemli tarihi mezarlıktır. İlçenin içine dağılmış diğer mezarlıklarla birlikte çok geniş bir alana yayılan mezarlık, Türk toplumunun o dönemde ulaştığı zirveyi gösteren önemli bir göstergedir.

Celme (Halime) Hatun Kümbeti: Halime Hatun adına H.736/M.1335 yılında yaptırılmıştır (73).

Erciş-Kadem Paşa Hatun Kümbeti: 863 (1458) yılında Karakoyunlulardan Cihanşah zamanında Van Gölünün kuzeyinde Erciş'in hemen yakınında Karakoyunlu Ermenilerinin annesi için yapılmıştır (70).

Bölgede tarihi önemi olan diğer mezar alanları şunlardır: Şamran kanalı boyunca uzanan arazideki çok sayıda Pithos mezarları. Bu bölgede yapılan yüzey araştırmalarının en önemli bulgusu bir kaya mezarıdır. Yayınlara geçmemiş olan kaya mezarı Edremit koyuna bakan kayalıkların cephesindedir (74). Van Dilkaya höyüğünde 1984-1985 yıllarında ortaya çıkarılan mezarların tümü Demir Çağa aittir (75)(76)(77).

Camiler:

İldeki camiler; Sinaniye Camii, Süleyman Han Camii, İzzettin Sir Camii, Kızıl Camii, İskele Camii, Abbas Ağa Camii ve Askeri Camidir (40). Adilcevaz'da Paşa Camii ve Eski Camii, Ahlat'ta ise İskender Paşa Camii, Kadı Mahmut Camii (71) tarihi önemi olan camilerdir.

Diğer Tarihi Eserler:

Meher Kapı (Taş Kapı): Urartu devletinin başkenti Tuşpa (Van Kalesi) nin 5 km. kuzeydoğusunda Akköprü dağı yamacında yer almaktadır. M.Ö.9. Y.Yılda Urartu krallarından Ispuini ile oğlu Menua'nın ortak krallıkları döneminde baş tanrı Haldi adına inşa edilen Meher Kapısı 4 m. yüksekliğinde ve 2.70 m. genişliğinde bir kaya nişidir. Ana kapının oyulması ile biçimlendirilen kör kapı şeklindeki nişin çevresi iki çerçeve ile çevrelenmiştir. Çivi yazısı ile yazılmış olan kitabede, toplam olarak 79 tanrının adı ile bu tanrıların önem sırasına göre hangi tür hayvanların kurban edileceği belirtilmiştir. Bu yazıt Urartu krallığının resmi devlet dini hakkında en iyi bilgiyi veren bir belgedir (78). Turistler tarafından pek fazla tanınmıyor.

Şamran Kanalı: Şamran kanalı (Menua) sulama amacıyla Urartular döneminde (M.Ö.875-800 yılları) Kral Menua tarafından yaptırıldığı sanılmaktadır. Van Gölündeki 15 köyün arazileri sulandıktan, sonra il merkezinden geçerek Van gölüne dökülür (79).

Tilki Tepe: Tilki tepe, Van yerleşim merkezinin güneybatısında ve havaalanı sahası içinde yer almaktadır. Van çevresindeki tarihi yerleşme merkezlerinden biridir. Yaklaşık 45 m. çapında ve en yüksek noktası 7 m. olan daire şeklinde bir tepedir. Alanda birkaç defa kazı yapılmış ve birçok değerli tarihi eser çıkarılmıştır (80). Ulaşım imkanı kolaydır.

Trişin Yaylası: Trişin yaylası, Van'ın 150 km. güneyinde bulunmaktadır; 2400 m. yükseklikte çok geniş bir alanda kaya üzerinde kazılmış (oyulmuş) resimlerin sergilendiği bir açık hava müzesidir. Binlerce, birbirinden farklı kaya resimleri alana yayılmıştır. Bu resimlerin tümü kaya üzerine oyulmuştur. Bu oyulmuş kayalar 5-6 bin yaşındadır(66). Kaya resimleri mezolitik çağ başında (M.Ö.7000), neolitik, postneolitik çağlarda (M.Ö.7000-5000), kalkolitik devirlerde (M.Ö.5000-3000), eski tunç devri (M.Ö.3000) ve sonraki devirlerde yapılmışlardır.

Hayvan resimleri arasında bugün nesilleri yok olmuş Bizon, Rengeyiği gibi figürler bulunmaktadır. Pekçoğu oldukça iyi durumda olan bu kaya resimleri yakın zamana kadar tahrip olmadan kalabilmiştir.

Trişin kaya resimlerinin bulunduğu alan, Mezopotamya'nın hemen kuzeyinde olması nedeniyle önem kazanmakta ve Mezopotamya uygarlığının prehistorik temele dayandığını kanıtlamaktadır. Trişin yaylası, dünyadaki belli başlı kaya resimleri merkezlerinden biridir ve Van yerleşim merkezine uzaklığı 125 km. dir. Van-Gürpınar-Kırkgeçit üzerinden ulaşılmaktadır. Yolun son 60-70 km.si problemlidir (44). Ancak özel araçlarla gidilebilir. Alana özel amaçlı turistler gelmektedir.

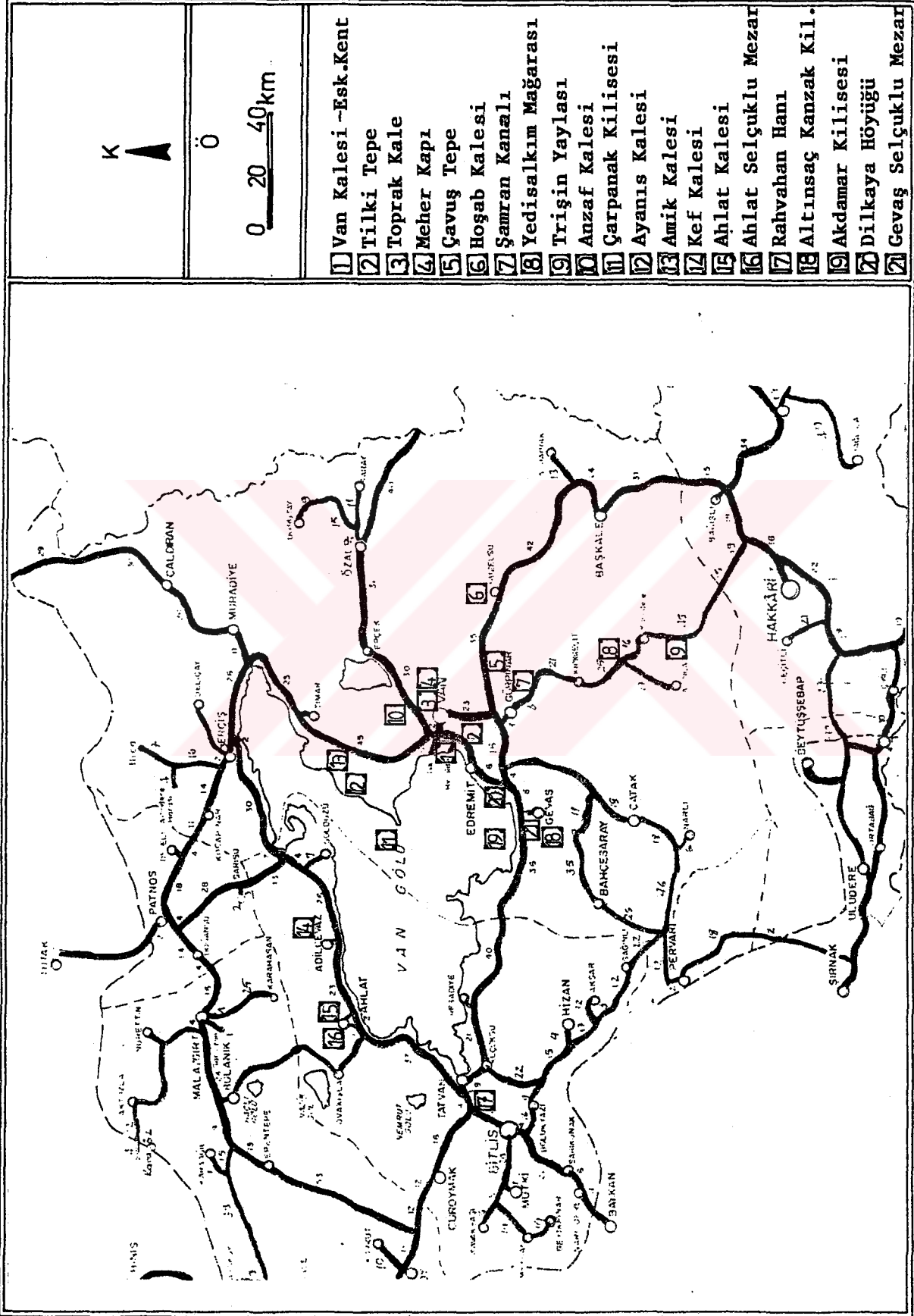
Yedi Salkım Mağarası: Yedi Salkım köyü, Van'ın 76 km. güneydoğusunda ve 2500 m.yüksekliktedir. Köyün doğusundaki Kanyon'da 60-70 mağara vardır. Kanyon 100-150 m. derinliğinde ve 8-9 km. uzunluğundadır. Yalnız 4 mağarada resimler vardır. Bu dört mağara Avrupa'nın ünlü mağaralarındandır ve Prehistorik çağda dinsel amaçlı kullanıldıkları sanılmaktadır. Bu mağaralarda duvarüstünde 150'den fazla resim vardır(66).

Yedi Salkım mağaralarına ulaşım oldukça zordur. Bu nedenle tur programlarında yer almadığı gibi ulaşım güçlüğü nedeniyle münferit gezen turistler tarafından da ziyaret edilememektedir.

Van Gölü çevresinde iki müze bulunmaktadır. Müzelerden biri Van'da diğeri ise Ahlat'tadır. Harita 3.7'de bölgedeki tarihi değerler görülmektedir.

3.1.4.2. Folklorik Değerler

Folklorik değerler bir toplumun geleneklerini, müziğini, halk danslarını, el sanatlarını, yemek çeşitliliğini, giyim-kuşamını kısaca yaşam biçiminin bütününe kapsar. Folklorik değerler bu açıdan ele alındığında bazı yönleriyle Turizm için potansiyel kaynak oluşturmaktadır.

Harita-3.7. Van Gölü ve çevresindeki tarihi eserler

Van Gölü çevresinin turizm açısından önemli olan folklorik değerlerinden en önemlisi kilim ve gümüş gibi el sanatlarıdır. Yöreye özgü kilimler ve gümüş süs eşyaları turistler tarafından yoğun ilgi görmektedir. Bu ilgi sonucu Van'da birçok kişi bu eşyaların satışını yapmaktadır. Aynı şekilde birçok insan da üretiminde çalışmaktadır. Fakat bu üretim organize edilmiş değildir. Turistlerin ilgisini çeken diğer bir folklorik değer ise bölge halkının (bir kısmının) yaşam biçimi ve giyim şeklidir. Çok renkli ve süslü giyinen kadınlarla, göçebe hayatı yaşayan aileler fotoğraf çekmek isteyen turistler için çok ilgi çekici manzaralar oluşturmaktadır. Bölgeye özgü olan yemekler turistler tarafından beğenilmektedir. Fakat sadece yemekler bölgeye turist çekme açısından çekici bir kaynak değildir.

Turizm açısından önemli olan folklorik değerlerin geliştirilmesi ve turizmin hizmetine daha iyi bir şekilde sunulması bölge halkı için yararlı olacaktır.

3.1.5. Bölgesel Nüfus Potansiyeli

Bu bölümde, Van Gölü çevresinde yer alan şehir merkezlerinin gelişmeleri ele alınmaktadır.

DPT tarafından yapılan gelişmişlik düzeyleri incelemesinde, Ağrı, Bitlis, Hakkari, Kars, Muş ve Van I. derecede kalkınmada öncelikli iller arasında, Erzurum ikinci derecede kalkınmada öncelikli iller arasında yer almıştır (81). Bu merkezler kendi içinde ele alındığında Erzurum bir bölge merkezi niteliği taşıdığı ve hizmetler, ticaret, ulaştırma sektörlerinin ekonomi içinde önemli bir yeri olduğu sanayi, inşaat sektörlerinin de hızlı bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Bölgede ikinci önemli merkez Van'dır. Van da kendi çevresinde bir merkez niteliği taşımaktadır. Hizmetler, ticaret, ulaştırma sektörlerinin ekonomi içinde önemi artmış, sanayi ve inşaat sektörlerinde de hızlı bir gelişme sağlanmıştır.

Bölgede ikinci derecede merkezler; Bitlis, Muş, Hakkari ve Ağrı'dır. Genellikle ekonomilerinde kamu hizmet ve ticaret sektörlerinin ağırlıkta olduğu bu kentlerde küçük imalat sanayi, ulaştırma ve inşaat sektörleri özellikle son yıllarda hareket kazanmıştır.

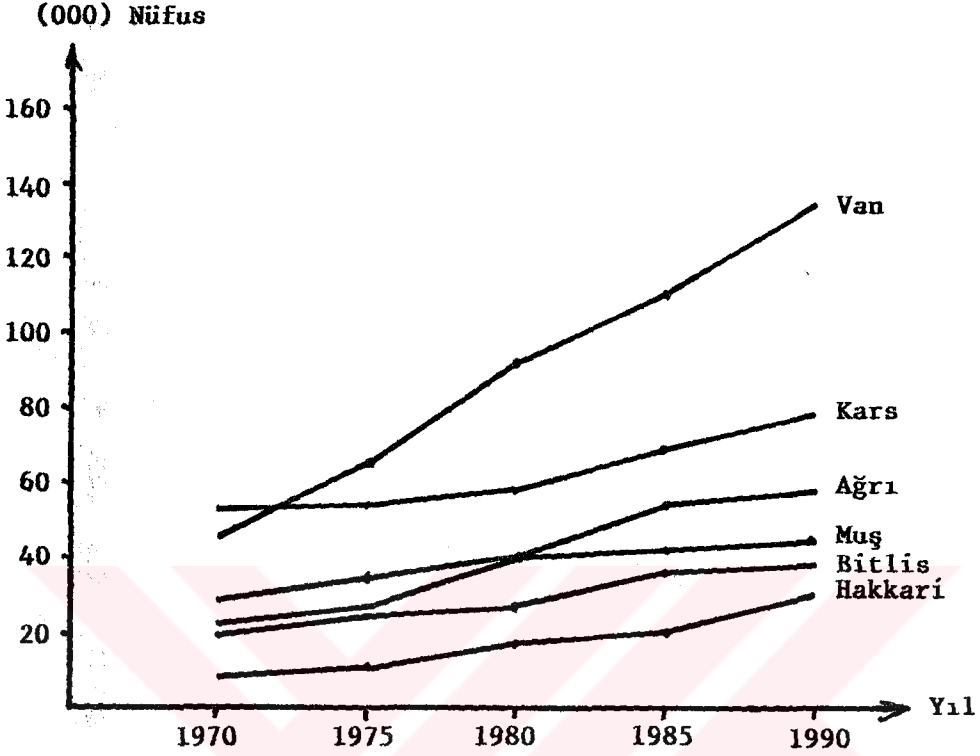
Çalışma alanı içinde bulunan Tatvan ve Erciş ise 3. derece merkezlerdir. İlçe merkezleri olan bu yerleşmelerin ekonomilerinde tarım sektörünün önemi büyük olmakla birlikte, hizmet ve ticaret sektörleri de gelişmiştir. Ayrıca ulaşım ağındaki konumları nedeniyle bu ilçelerin bir merkez niteliği taşımaları sağlamıştır.

Bölgedeki öteki ilçe merkezleri ekonomileri tarıma dayalı, yönetim işlevlerinin yardımıyla kamu hizmetleri ve ticaret sektörlerinin belli bir ağırlığı bulunan yarı kentsel merkezlerdir. Küçük yerleşmeler ara kademede bir merkez ile ilişkiye girmeden doğrudan büyük kentsel merkezler ile ilişki kurmaktadır. Bu nedenle kentsel merkezler hızla büyürken, ara kademede merkezlerin gelişmesi (Erciş ve Tatvan hariç) engellenmektedir.

Nüfus artışı bakımından Van ve çevre illerin 1970-1990 yılları arası nüfusları Şekil-3.3'te görülmektedir(82).

Bu illerin 2000 yılına kadar ulaşacakları nüfus büyüklükleri DPT tarafından yapılan bir çalışma ile tahmin edilmeye çalışılmıştır(83) Bu illerin nüfus tahminleri ve doğal nüfus artış hızları Tablo-3.4'te görülmektedir.

Bu illerin göç durumları ise Tablo-3.5'de görülmektedir.

Şekil-3.3. Çevre illerin nüfus büyüklükleri

(Kaynak: 1970-75-80-85-90 nüfus sayımları, DİE)

Tablo-3.4. Nüfus Tahminleri ve Doğal Nüfus Artış Hızları (İl Nüfusları)

Kalkınmada öncelikli İller	1989 Nüfusu (0000)	Nüfus Tahminleri (0000)			Doğal Nüfus Artış Hızları (0000)		
		1990	1995	2000	1985-90	1990-95	1995-2000
Van	547.3	617.1	700.0	797.3	24.0	25.2	26.0
Bitlis	300.8	346.5	400.9	464.8	28.3	29.2	29.6
Muş	339.5	397.3	465.3	544.5	31.4	31.6	31.5
Hakkari	182.6	207.1	235.1	267.8	25.2	25.4	26.0
Kars	722.6	824.0	944.0	1073.2	26.3	27.2	26.6
Ağrı	421.1	488.8	568.8	661.9	29.8	30.3	30.3

Kaynak: DPT, Kalkınmada Öncelikli İllerin ve Metropolitan alanların nüfus tahminleri araştırması, 1990, Ankara.

Tablo-3.5. Net Göç

İller	1965-70	1970-75	1975-80	1980-85
Van	1247	1764	-7586	-11980
Bitlis	-3866	-19261	-17539	-9217
Muş	-7526	-6988	-16900	-14322
Hakkari	-14779	-5621	-2033	-1038
Kars	-2877	-10674	-70748	-50411
Ağrı	-9268	-13420	-24958	-18977

Kaynak: DPT, Kalkınmada Öncelikli İllerin ve Metropolitan alanların nüfus tahminleri araştırması, 1990, Ankara

1985 nüfusu ile 1985 göçlerini birbirine oranladığımız zaman; Hakkari 0.004, Van 0.016, Bitlis 0.023, Muş 0.028, Ağrı 0.036, Kars 0.06'lık göç görülür. Bu oranlara göre Hakkari ve Van en az göç veren , Ağrı ve Kars en fazla göç veren illerdir.

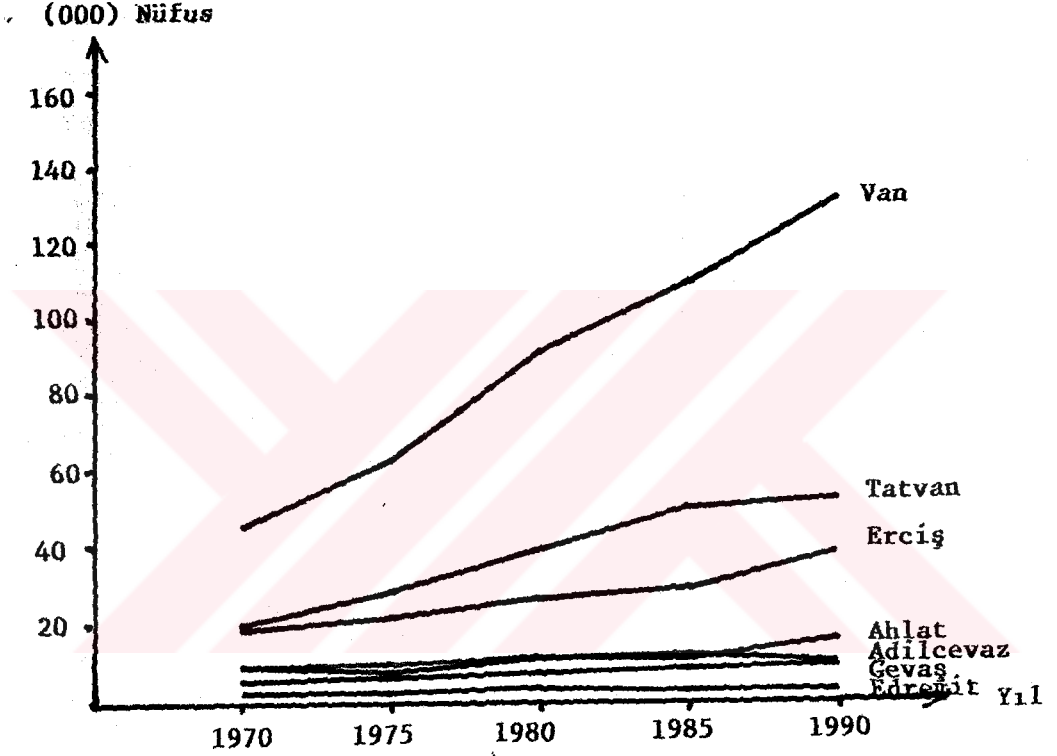
Çalışma alanı içindeki merkezlerin 1970-1990 yıllarına ait nüfusları Tablo-3.6'da gösterilmektedir.

Tablo-3.6. Nüfus (1970-1990 Yılları Arası)

Merkezler	1970	1975	1980	1985	1990
Van	46751	63663	92801	110653	153111
Erciş	19532	22352	27582	30582	40481
Adilcevaz	7557	9022	10342	12393	10103
Ahlat	7819	7995	10422	11163	16742
Tatvan	20198	29271	40296	51906	54071
Gevaş	4944	6333	7410	8607	9994
Edremit	-	2276	2569	3357	3853

Kaynak: 1970-75-80-85-90 Yıllarına Ait Nüfus Sayımları-DİE

Şekil-3.4'de bu merkezlere ait nüfuslar grafik olarak anlatılmaktadır. Harita 3.8'de ise bu merkezlere ait nüfus büyüklükleri görülmektedir.

Şekil-3.4. Çalışma alanı içindeki merkezlerin nüfusları

(Kaynak: 1970-75-80-85-90 nüfus sayımları, DİE)

3.1.6. Bölgeye Gelen Turist Sayısı ve Mevcut Konaklama Kapasitesi

3.1.6.1. Bölgeye Gelen Turist Sayısı

Van Gölü ve çevresi, son yıllarda hem turistlerin hem de tur düzenleyicilerin daha fazla dikkatini çekmeye başlamıştır. Bunun sonucunda da bölgeye gelen turist sayısında belirli bir artış görülmektedir. Son yıllarda Van'a gelen yabancı turist sayıları aşağıda görülmektedir (67).

1988: 72 738

1989: 85 620

1990: 90 862

1990 yılında Van'a gelen turistlerin ülkelere göre dağılımı; Almanya % 31, Fransa % 16, Hollanda % 12, İngiltere % 10, diğer Avrupa ülkeleri % 15, deniz aşırı ülkeler % 12 ve Kuzey Amerika ülkeleri % 4'tür (84). Van'a gelen turistlerin yaklaşık 1/3'ünü Alman turistler oluşturmaktadırlar. Gelen turistlerin % 84 gibi büyük bir çoğunluğunu Avrupa ülkeleri vatandaşları oluşturmaktadır. Tablo-3.7'de göl çevresindeki yerleşme merkezlerine 1990 yılında gelen turist sayıları görülmektedir (*).

Tablo-3.7. Van Gölü Çevresindeki Merkezlere Gelen Turist Sayısı (1990)

1990	Van	Erciş	Adilcevaz	Ahlat	Tatvan	Gevaş	Edremit
	130 862	10 000	6 000	10 000	120 000	51 000	33 000

(*) Van için yerli ve yabancı turist sayıları toplamı Turizm İl Müdürlüğünden alınmıştır. Tatvan'daki turist sayısı ise Tatvan'daki Turizm Danışma Bürosundan (Tahmini bir rakamdır), diğer merkezlerde ise geceleme sayılarına ve Emniyet Amirliğinin gözlemlerine göre alınmıştır.

3.1.6.2. Mevcut Konaklama Kapasitesi

Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi ulaşım turizmin temelini oluşturmaktadır. Bunu konaklama tesisleri izler. Herhangi bir yöreye gelen insanı geçici bir süre için barındırmak gerekir. Bunun için de uygun koşullarda tesislerin olması zorunludur. Aksi halde turizmden elde edilebilecek gelir çok sınırlı olacaktır. Turizm hareketlerinde ulaşım ve konaklama en fazla gelir getiren sektörlerdir. Ulaşım gelirlerinin büyük bir kısmı yörede kalmaz, belli merkezlere dağılır. Fakat konaklama tesislerinden elde edilen gelirlerin büyük çoğunluğu yörede kalır. Konaklayan kişinin ihtiyaçlarının karşılanması için de bir çok ek tesise (yeme-içme, eğlence v.b.) ihtiyaç vardır.

Bu nedenlerle konaklama tesisleri turizm için çok önemli öğelerdir. Turizm Bakanlığı'ndan belgeli konaklama tesislerinde belli koşullar sağlanmaktadır. Bu nedenle turistler tarafından daha çok tercih edilmektedir. Belediye belgeli tesislerde ise bir takım eksiklikler vardır. Bu nedenle turistler tarafından pek fazla tercih edilmemektedirler. Turizm Bakanlığı'ndan belgeli tesis ve yatak sayısını coğrafi bölgelere göre incelersek, Doğu Anadolu bölgesinin diğer bölgelerle karşılaştırmasını daha iyi yapabiliriz. Harita- 3.9'da yatak ve tesis sayılarının bölgelere göre dağılımı görülmektedir(85).

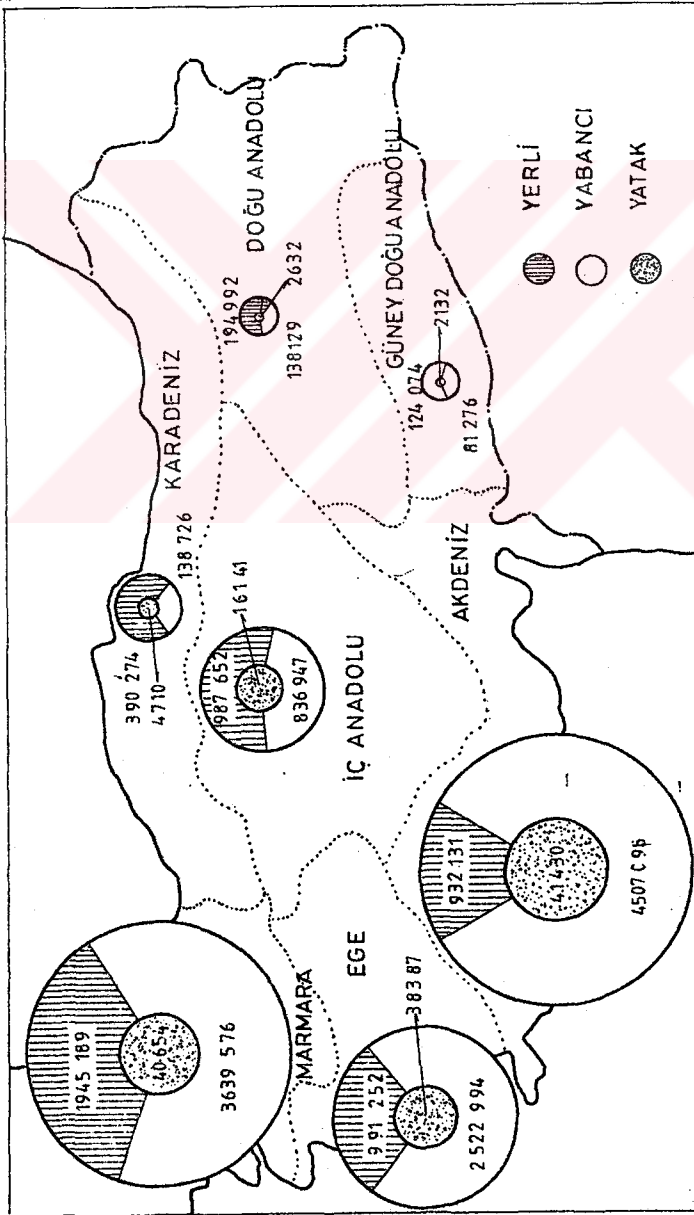
Tablo 3.8'de de coğrafi bölgelerin turizm işletme belgeli tesisler yönünden karşılaştırılması görülmektedir(86).

Tablodan da görüldüğü gibi, Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinin yatak ve tesis sayıları diğer bölgelere oranla çok azdır. Diğer bir deyişle bu bölgeler turizm açısından da geri kalmış bölgelerdir.

Van Gölü ve çevresinde ise yatak ve tesis sayıları dağılımları Harita-3.9'da görülmektedir.

Bölgede Turizm Bakanlığı belgeli 10 adet tesis vardır. Yapım halinde de 2 adet üç yıldızlı otel vardır. Mevcut otellerin 6 tanesi

Yerli
Yabancı
Yatak

Harita-3.9. Bölgelere göre yatak ve geceleme sayıları (1989)

Tablo-3.8. Turizm İşletmesi Belgeli Tesisler (Türkiye)

Coğrafi Bölgeler	Tesis		Yatak	
	Adedi	% Oran	Adedi	% Oran
Marmara	304	31.77	38 526	31.50
Ege	245	25.60	31 183	25.50
Akdeniz	200	20.90	30 122	24.63
İç Anadolu	112	11.70	14 254	11.65
Karadeniz	46	4.81	3 818	3.12
Doğu Anadolu	27	2.82	2 609	2.13
Güneydoğu Anadolu	23	2.40	1 794	1.46
T O P L A M	957	100	122 306	100

Kaynak: ERTUĞRUL, E., Türkiye'de Tatil Köylerinin Konaklama Sektöründeki Yeri. Yük.Lis.Tezi, İ.Ü.1991, İstanbul.

Tablo-3.9. Bölgedeki Tesis Sayısı ve Yatak Kapasitesi

Merkezin Adı	Turizm Bakanlığı Belgeli		Turizm Bakanlığı Belgesiz	
	Tesis Sayısı	Yatak Sayısı	Tesis Sayısı	Yatak Sayısı
Van	7	835	17	915
Erciş	-	-	5	219
Adilcevaz	-	-	2	100
Ahlat	1	80	2	51
Tatvan	-	-	9	352
Gevaş	-	-	1	25
Edremit	-	-	1	19
T O P L A M	8	915	39	1681

üç yıldızlı, ikisi iki yıldızlı, ikisi de tek yıldızlıdır. Diğer otellerin çoğunluğu 2 ve 3. sınıf otellerdir ve bu otellerin şu

andaki durumlarıyla turizm açısından fazla bir önemleri yoktur. Fakat bu otellerin bir kısmı iyi bir bakım, turizm eğitimi görmüş personel ve yeterli temizlik, konforla donatıldığında turizme hizmet verebilecek bir nitelik kazanabilirler.

Bölgedeki turizm hareketi gezip-görmeye dayandığından 2 ve 3 yıldızlı oteller bu bölge için uygun şartları sağlayan otellerdir. Buradaki turistler otelleri dinlenmek amacıyla kullanmaktadır. Eğlence amacı (oyun v.b) olmadığından dinlenme koşullarını sağlayacak şekilde donatılan tesisler bu bölge için yeterli olacaktır. 4 ve 5 yıldızlı tesisler bu bölgenin gelişme süreci içinde, talebe bağlı olarak bölgede ileride yerlerini alacaklardır.

Göl çevresinde yapım halinde bir tatil köyü vardır ve DSİ'ye devredilmiştir. Şu anda bir resmi kuruluşa ait tatil köyüdür. Turizm amaçlı bir kullanım sözkonusu değildir. Tüm göl çevresinde bir adet ev pansiyon vardır, 19 yatak kapasitelidir. Pansiyonun doluluk oranı % 80'dir. Bu oran diğer tesislerle karşılaştırılınca oldukça yüksektir. Turistler tarafından daha ekonomik ve rahat olması nedeniyle tercih edilmektedir. Turistlerle yapılan ankette, pansiyonun diğer tesislere oranla daha çok tercih edildiği saptanmıştır. Bölgede ev pansiyonculuğuna uygun eski (yöresel) yapılar yoktur. Restore edilmiş eski yapılar (konutlar) ev pansiyonculuğu için turistlere daha cazip gelmektedir. Fakat geçmişten günümüze kalan yöresel konut mimarisi örnekleri yok denecek kadar azdır. Ancak yeni yapılacak olan veya halen kullanılan günümüz mimarisine uygun olan evlerde ev pansiyonculuğu yapılabilir. Ev pansiyonculuğunun gelişmesiyle de birçok aile turizmden direkt gelir sağlayabilir.

Eski yapılardan restore edilip kullanıma açılacak "Rahvahan" vardır. Rahvahan, Tatvan yakınlarında, Rahva düzlüğünde bulunmaktadır. Önceden han olarak kullanılan yapı restore edilirse günümüzde de turizm amaçlı konaklama tesisi olarak kullanılabilir.

Bölgede kamping alanı olmaya uygun yerler vardır. Harita 3.9'da bu alanlar görülmektedir. Halen kullanılmakta olan özel kuruluşlara ait 15, resmi kuruluşlara ait 7 tane kamping vardır. Alt yapısı kısmen yeterli olan 4 kamp alanı vardır. Fakat kamp alanları bütün eksikliklerine rağmen yoğun olarak kullanılmaktadır. Kamp alanlarının çadır kapasitesi 3654'tür. 1990 yılında gelen çadır ve karavan sayısı yaklaşık 5000'dir. Bu değerler diğer bölgelerle (Ege ve Akdeniz) karşılaştırıldığında çok düşüktür. Fakat bölgeye gelen turist sayısına göre bu sayı hiç de az değildir. Bölgeye gelen yabancı turist sayısı 90862, yerli turist sayısı da yaklaşık 40000'dir. Kampinglerde konaklayan kişilerin % 90'ını yabancı turistler oluşturmaktadır. Kampinglerde konaklayan kişi sayısı ise 20336'dır (*).

3.2. Turizmin Bölgede Ekonomik Etkileri

3.2.1. Turizmin Bölgede Tarım Sektörü Üzerine Etkisi

Van ve Bitlis'te tarım, genellikle çiftçilerin kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir.

Turizmin tarım sektörü üzerine etkisi 2. Bölümde açıklandığı için bu bölümde sadece turizmin neden olduğu tüketim tür ve miktarları açıklanacaktır. Tablo 3.10'da bölgedeki tarımsal ve hayvansal ürün üretim miktarları görülmektedir(84) (87).

Bölgeye gelen turistlerin yapmış oldukları tüketim miktarları da şöyledir: Bunun hesaplanabilmesi için öncelikle bir turistin bir gecede yapmış olduğu tüketime bakmak gerekir. Bu tüketim miktarları önceki bölümde de verilmişti. Buna göre tarımsal ve hayvansal ürün tüketimi aşağıdaki yolla hesaplanabilir.

Otellerdeki geceleme sayısı: 153050 (Yaz sezonu süresince)

Süt tüketimi : 153050 x 1.25 lt = 191312 lt.

(*) Bu değer yapılan anket çalışmasıyla elde edilmiştir.

Tablo-3.10. Tarımsal ve hayvansal Ürün Miktarı

Üretim Cinsi	Van (Ton)	Bitlis (Ton)	Toplam (Ton)
Sebze üretimi	20.586,000	11.134,315	31.720,315
Meyve Üretimi	7.135,000	6.643,350	13.778,350
Tarla Üretimi	1.508,699	1.497,939	3.006,638
Süt Üretimi	99.960,000	55.676,000	155.636,000
Et Üretimi	7.515,000	2.485,000	10.000,000
Bal Üretimi	180,000	69,700	250,000
Balık Üretimi	11,500	68,985	80,485

Kaynak: Van ve Bitlis İllerinin Ekonomik ve Ticari Durumları Hakkındaki Raporlar, Van ve Bitlis Sanayi ve Ticaret Müdürlükleri, 1991. Van, Bitlis.

Et tüketimi : $153050 \times 0.525 \text{ kg.} = 80.351,250 \text{ kg.}$

Sebze ve Meyve Tüketimi : $153050 \times 0.400 = 61.220 \text{ kg.}$

Ekmek Tüketimi : $153050 \times 0.400 = 61.220 \text{ kg.}$

Tablo 3.11'de tarımsal ve hayvansal ürün üretim miktarları ile turistlerin yapmış oldukları tüketimler görülmektedir.

Tablo-3.11. Bölgede Tarımsal Üretim ve Turistlerin Tüketimi

Ürün Cinsi	Üretim (Ton)	Tüketim (Ton)
Süt	155.636	191.312 (1t)
Et	10.000	80.352
Sebze ve Meyve	45.499	61.220
Ekmek	229.305 ^(*)	61.220

Tablodan da görüldüğü gibi tüketim miktarlarının üretim miktarları içindeki oranı az olmakla birlikte tüketilen ürün miktarı oldukça fazladır.

(*) 229.305 Buğday Üretim Miktarıdır.

Turist sayısının, konaklayan kişi sayısının ve geceleme süresinin artması tarımsal ve hayvansal ürün tüketimini de arttıracaktır. bu da bölgede tarım ürünlerinin çeşitlenmesini ve artışını teşvik edecektir. Böylece bu sektörde çalışan insanların daha fazla gelir elde etmesi sağlanmış olacaktır.

3.2.2. Turizmin Bölgede Sanayi Sektörü Üzerine Etkisi

Bölgede turizmin sanayi sektörü üzerindeki etkilerinden biri de gıda sanayinde olmuştur. Turizmin gelişmesiyle birlikte bölgede et tüketimi ve ete dayalı ürün çeşitliliği artmıştır. Özellikle son yıllarda açılan Fast-Food türü lokantalarda yöre halkı tarafından pek fazla bilinmeyen salam, sosis gibi ürünlerin tüketim artmıştır. Bu nedenle zamanla yöre halkının da benimsediği bu yiyecekleri üreten ikisi Van'da biri Tatvan'da olmak üzere üç adet et kombinası açılmıştır. Bu fabrikalarda ete dayalı birçok ürün üretilmektedir. Bu ürünler hem bölge dışına ihraç edilmekte hem de bölge içinde özellikle de yaz sezonunda oldukça fazla tüketilmektedir.

Turizmin sanayi üzerindeki diğer bir etkisi de küçük sanayi üzerindedir. Özellikle de el sanatlarında hızlı bir gelişme ve üretim artışı olmuştur. Halı ve kilim dokumacılığı, evlerde ve Ahlat'ta Özel İdare'nin maddi desteğiyle kurulan Siirt Kilim ve Battaniye atölyesinde yapılmaktadır. Ayrıca Van'da halı ve kilim dokumacılığında kullanılan ipliği üreten Yün İpliği Üretim Fabrikası kurulmuştur. Ahlat'ta üretilen ahşap bastonlar yurt içinde ve turistler tarafından satın alınmaktadır. Bölgede turistler tarafından yoğun ilgi gören el sanatlarından biri de gümüşçülüktür. El sanatları ürünlerinde birinci sırayı kilim ve halılar almaktadır. Bölgede; halı, kilim ve gümüş süs eşyaları satan 25 adet mağaza vardır.

Turizmin gelişmesine paralel olarak, bölgede turizm yatırımları da artmıştır. Turizme dolaylı ve dolaysız hizmet veren birçok bina

yapılmıştır. Yapılaşmadaki bu artış, inşaat malzemeleri üreten birimleri de etkilemiştir. Hem yeni üretim birimleri açılmış, hem de var olan birimler üretimlerini arttırmıştır.

Bölgede turizmin yatırımları hem sanayi ürün üretiminin artmasına, hem de sanayi ürünlerinin çeşitlenmesine olumlu yönde etki edecektir.

3.2.3. Turizmin Bölgede Hizmet Sektörü Üzerine Etkisi

Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi turizm sektörü yapısı gereği bir hizmetler topluluğudur. Bu nedenle hizmetler sektörü turizm sektörünün temelini teşkil eder. Turistin bütün istek ve gereksinimleri hizmet sektörü ile sağlanır. Turistin yeme-içmesinden eğlenmesine, konaklamasından dolaşmasına kadar bütün faaliyetleri hizmet sektörü ile sağlanır.

Bölgeye bu açıdan baktığımızda turizme hizmet veren hizmet sektörü birimleri şunlardır:

Konaklama: Oteller, pansiyonlar ve kampinglerdir.

Yeme-içme ve Eğlenme: Bölgedeki lokanta sayısı 107'dir. İçkili lokanta ve eğlence yeri sayısı ise 17'dir. Bölgede turizmin gelişmesiyle birlikte özellikle içkili lokanta sayısı artmıştır. Buna paralel diğer lokanta sayısı da artmıştır. Fakat bu lokantaların büyük bir çoğunluğu hizmet kalitesi yönünden yetersizdir. Turizme olumlu yönde etki edecek lokanta sayısı oldukça azdır.

Ulaşım: Bölgede tarihi ve turistik yerlere gitmek için özel ulaşım araçları hizmet vermektedir. Ayrıca Van'da çevreye tur düzenleyen üç firma bulunmaktadır.

Ayrıca bölge halkına hizmet veren bütün birimler, turizme de hizmet vermektedir. Turizmin gelişmesiyle birlikte; bakkal, manav v.b. yiyecek maddeleri satan birimlerden, konforla ilgili olan moda evleri, parfümeri, çiçekçi v.b. birimlere kadar yardım ve güvenlik

hizmeti veren sağlık, sigorta, banka, polis gibi birimlerden lüks hizmet veren kuyumcu, gece kulüpleri, antıkacılar, rehber, sauna gibi birimlere kadar, bütün hizmet birimleri de gelişir.

Hizmet sektörlerinde vasıflı personel kullanımı hizmetin kalitesini de arttıracaktır.

Tablo 3.12'de bölgede konaklama ve yeme-içme, eğlenme, hizmet sektöründe çalışan personelin yabancı dil ve turizm eğitimli personel sayıları görölmektedir.

Tablo-3.12. Personelin Yabancı Dil ve Turizm Eğitimli Yüzdeleri

Merkezler	Yabancı Dil Bilen Personel	%	Turizm Eğitimli Personel	%	Toplam
Van	52	5.5	34	3.5	584
Erciş	2	0.2	3	0.3	91
Adilcevaz	7	0.6	2	0.2	39
Ahlat	5	0.5	3	0.3	76
Tatvan	21	2	1	0.09	156
Gevaş	11	1	0	0	48
Edremit	3	0.3	1	0.09	37
TOPLAM	101	9	44	4	1031

Türkiye genelinde konaklama sektöründe çalışan personelin eğitim durumlarıyla ilgili yapılan bir çalışmada (88) aşağıdaki sonuçlar çıkarılmıştır (Tablo-3.13).

Türkiye geneli ile bölgeyi karşılaştırdığımızda bölgedeki konaklama tesislerinde çalışan personelin eğitim durumlarının çok düşük olmadığı görölmektedir. Fakat üniversite mezunu eleman çalıştıran tesis sayısı ülke geneline göre azdır.

**Tablo-3.13. Personelin Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı
Ülke ve Van Bölgesi**

Öğrenim Durumu	İşletme Sayısı-Ülke	% Ülke	İşletme Sayısı-Bölge	% Bölge
İlkokul	26	60.5	20	44.4
Ortaokul	8	18.6	11	24.4
Otem	1	2.3	0	0
Lise, Meslek Okulu	4	9.3	12	26.6
Üniversite, Yüksek- okul	4	9.3	2	4.44
T O P L A M	43	100	45	100

Kaynak: DOĞAN, T., Turizmde Dağıtım Sistemi ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi, H.Ü.İ.İ.O.F.Yay.No.14'ten Yararlanarak Düzenlenmiştir.

Turizm açısından önemli olan turizm eğitilmiş personel çalıştıran tesis yoktur (elemanlarının çoğunluğu O.T.E.M. mezunu olan). Turizme hizmet verecek elemanların özellikle turizmle ilgili bir eğitimden geçmesi turizmin bölgede gelişmesi için daha yararlı olacaktır. Bu nedenle turizmin hizmet sektörü üzerindeki diğer bir etkisi de personelin eğitimi ile ilgili olmaktadır. Bölgede bu amaçla kısa süreli kurslar düzenlenmektedir.

3.2.4. Turizmin Bölgesel Kalkınmada Çoğaltan Etkisi

Turizmden direkt (dolaysız) gelir sağlayan otel, lokanta, eğlence yerleri, hediyelik eşya satış mağazaları ve seyahat şirketleri bu geliri birçok yolla, turizmle dolaylı ilişkisi olan diğer kuruluşlara aktarırlar. Bu şekilde; elde edilen dolaysız gelir, piyasa içinde birkaç kat artarak devam eder.

Elde edilen dolaysız gelirin piyasa içinde ne kadar arttığı çoğaltan katsayısı ile çarpılarak hesaplanmaktadır. Yalnız burada dikkat edilmesi gereken şey turizm geliri olarak yalnızca döviz harcamalarının alınmasıdır. Çünkü gelirin, döviz dışındaki kısmı ülke içinde başka bir sektörde nasıl olsa harcanacaktır. Bu ek bir harcama olmayacak ancak başka bir harcamayı devam ettirecektir (18).

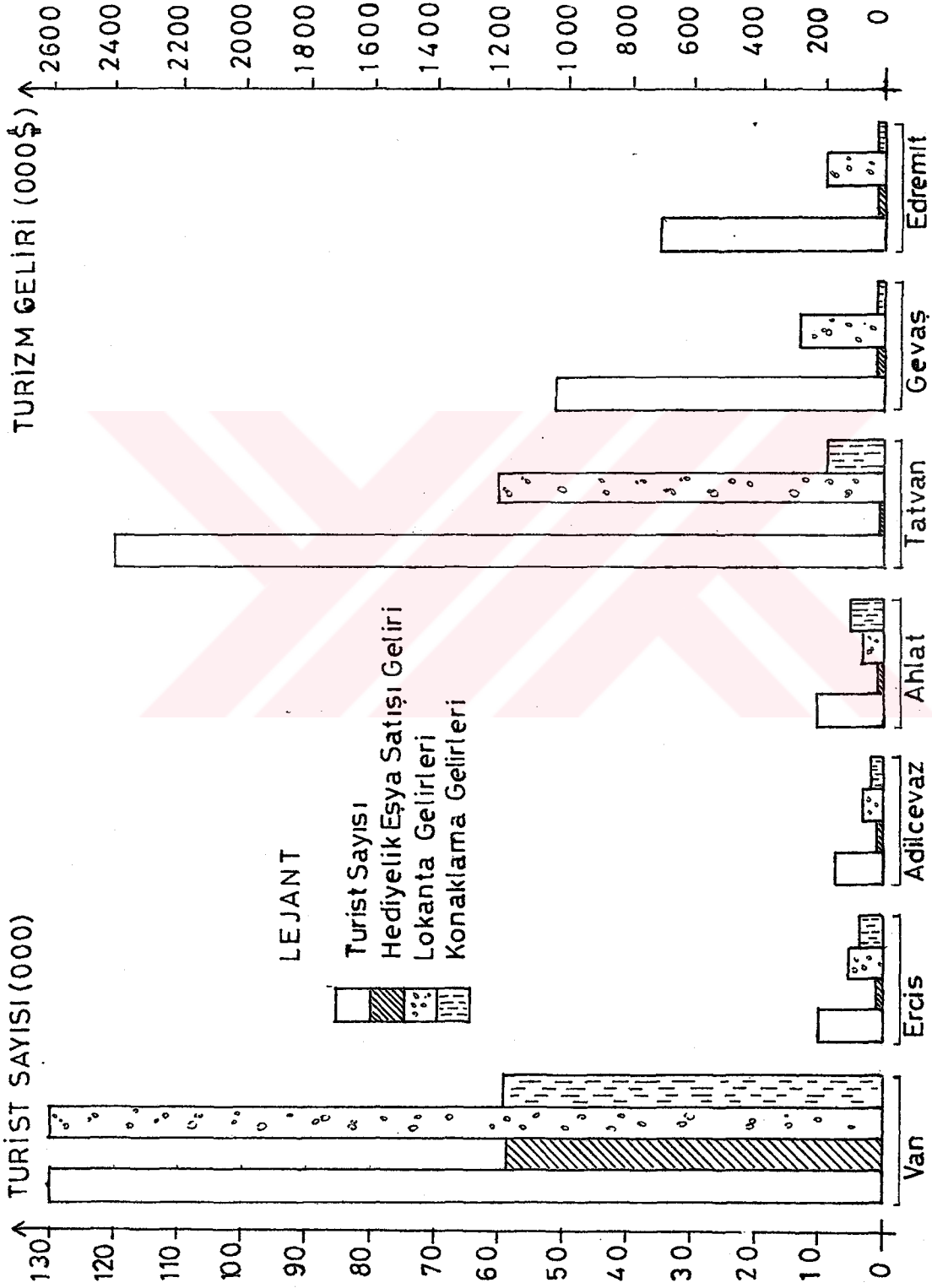
Bölgede turizmden elde edilen gelir yaklaşık olarak hesaplanabilmektedir. Fakat turizmden ne kadar döviz elde edildiğine ilişkin bilgi sağlanamamıştır. Sadece turizmle direkt ilişkisi olan sektörlerin elde ettikleri gelirler hesaplanabilmektedir. Bu değerleri Türkiye'nin çoğaltan katsayısı olan 3.33 (23) ile çarpmak yanlış olacaktır. Bu nedenle Şekil-3.5'de sadece turizmden direkt elde edilen gelirler verilmektedir. Ulaşım gelirlerinin merkezler arası dağılımı tam olarak saptanamadığından, şekilde ulaşım gelirleri gösterilmemiştir.

3.2.5. Turizmin Bölgede İstihdam Üzerine Etkisi

DPT tarafından yapılan "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri Potansiyel İstihdam Alanları" ile ilgili bir çalışmada (89) turizm sektöründe istihdamın arttırılabilmesi için turizme yönelik altyapı tesislerinin tamamlanması, ihtiyaç tahminlerinin yapılarak pansiyonculuğun desteklenmesi, eğitim ve yayım faaliyetlerinin başlatılması önerilmiştir.

Van Gölü ve çevresinde turizmle direkt ilgili alanlarda çalışan personel sayısı Tablo-3.14'te görülmektedir.

Turizm bir de dolaylı olarak istihdam yaratmaktadır. Turizmin tarım sektörü ve sanayi sektörü üzerindeki olumlu etkisi, bu sektörlerde istihdam edilen personel sayısının arttırılmasına olanak verir. Aynı şekilde tüm hizmet birimlerini de etkileyerek hizmet sektörünün

Şekil-3.5. Van gölü çevresinde sektörlere göre turizm gelirleri.

Tablo-3.14. Personel Sayısı

Birimler	Bölge (Per.Say.)
Lokantalar	1699
Oteller	332
Hediyelik Eşya Sat.	63
Ulaştırma	535
TOPLAM	2629

gelişmesine ve dolayısıyla bu sektörde istihdam edilen personel sayısının da artmasına neden olur.

Turizmin bölgede dolaylı istihdam etkisi hesaplanamamıştır. Bölgede turizmin gelişmesi istihdamı da geliştirecek ve daha çok insanın turizm sektöründe ve bağlı sektörlerde istihdam edilmesine olarak verecektir. Yapılması gereken şey, bölgede turizm alt ve üst yapı yatırımlarının arttırılmasıdır. Bu şekilde yeni istihdam alanları açılabilir.

3.2.6. Bölgede Turizmin Altyapı Üzerine Etkisi

Turizmin altyapı üzerine etkisi en belirgin ulaştırma hizmetlerinde olmaktadır. Çünkü turizmde hareketlilik ulaşım ile sağlanabilmektedir.

Van coğrafi konumu nedeniyle ulaşım açısından önemli bir merkezdir. Van'da kara, havayolu ve feribotla bağlantısı sağlanan demir yolu bulunmaktadır. Van il yolları 2 ve 3. sınıf standartlarla inşa edilmiş, devlet il yolu toplamı 1014 km. uzunluğundadır. Bu yolların % 86'sı asfaltdır.

Bölgedeki yolların durumları Harita 3.9'da görülmektedir. Bölge içindeki merkezlerin birbirine uzaklığı ise aşağıdaki matriste görülmektedir.

101	Erciş					
168	68	Adilcevaz				
185	92	26	Ahlat			
144	131	65	40	Tatvan		
42	139	106	147	106	Gevaş	
18	60	186	167	126	24	Edremit

Hava yoluyla hergün Van-Ankara seferleri yapılmaktadır. Diğer illerle de Ankara bağlantılı sefer yapılmaktadır. 1990 yılında Van'a gelen ve giden yolcu sayısı toplamı 49.786'dır. Demiryolu ulaşımı Van-Tatvan arasında feribot ile sağlanmaktadır. Van Gölünde 4 adet feribot çalışmaktadır. Feribot ile yolcu taşımacılığı da yapılmaktadır. 1990'da taşınan yolcu sayısı 31.427'dir.

Tatvan da konumu nedeniyle ulaşım açısından önemli bir merkezdir. Demiryolu ve feribot seferleri ve Doğu Anadolu-Güneydoğu Anadolu bağlantısı Tatvan üzerinden yapılmaktadır.

Haberleşme alanında bölgede bazı yeni sistemler bulunmaktadır. Özellikle Van'da; teleks, turpak, telefaks, data kanalı ve dial-up haberleşme sistemleri bulunmaktadır.

Turizm açısından önemli olan turistik yerlerde, birçok altyapı sorunu bulunmaktadır. Son yıllarda bazı altyapıların yapılmasına başlanmıştır. Turizm açısından önemli olan altyapı; konaklama ve yeme-içme olanaklarının bulunduğu yerlerdeki altyapı ile ziyaret edilen, gezilen yerlerdeki altyapıdır. Bu nedenle turizme hizmet verecek olan yerlerde alt ve üst yapının tamamlanmış olması gerekir.

B Ö L Ü M 4

VAN GÖLÜ VE ÇEVRESİNDE TURİZMİN GELİŞME POTANSİYELİ VE KORRELASYONLARI

Van Gölü ve çevresinde turizm, günümüze kadar kendiliğinden gelişmiştir. Devlet tarafından herhangi bir teşvik ya da öncelik verilmemiştir. Bölgeye gelen turistler daha çok tek başına (herhangi bir organizasyona bağımlı olmayan) gezen insanlardır. Son yıllarda bölgenin biraz daha tanınması sonucu tur programlarında da yer almaya başlamış ve bölgeye gelen tur sayısı da artmıştır.

Bölgeye gelen turistlerin gereksinmelerinin karşılanabilmesi için bir takım tesisler kurulmuş ve bir takım tesisler de kapasitelerini arttırmıştır. Turizme hizmet veren tesisler ve turisti bölgeye çeken doğal, tarihi ve kültürel değerler bölgenin mevcut turizm potansiyelini oluşturmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde mevcut turizm potansiyeli irdelenerek turizmde potansiyel yaratan etkenler arası ilişkiler açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu ilişkilerin açıklanabilmesi için korrelasyon ve regresyon analizleri kullanılmıştır. Korrelasyon analizinde bileşenler arası ilişkilerin dereceleri belirlenmiştir. Regresyon analizinde ise bir bileşenin gelişiminin bağımlı olduğu diğer bileşenler ve bağımlılık dereceleri belirlenmiştir (neden-sonuç ilişkisi).

Analizlerde kullanılan bileşenler şunlardır:

- Nüfus (NU): Yerleşmelerin nüfus büyüklüğü,
- Turist Sayısı (TS): Bölgedeki herbir merkeze gelen yerli ve yabancı turist sayısı toplamı (Ek-1, Not-2),
- Toplam Yatak Sayısı (TPYS): Toplam yatak sayısı, Turizm Bakanlığı belgeli yatak sayısı ile belediye belgeli yatak sayısının toplamıdır (Ek-1, Not-2),
- Personel Sayısı (PS): Personel sayısı, turizmle direkt ilişki

içinde olan konaklama, yeme-içme, eğlenme, hediyelik eşya satışı ve ulaştırma hizmetlerinde çalışan personelin tümünü kapsamaktadır.

- Lokanta Sayısı (LOS): Lokanta sayısının hesaplanmasında lokantalar birim olarak değil, sundukları sandalye sayısına göre değerlendirmeye alınmıştır. Lokanta sayısı iş yeri sayısına göre alınırsa küçük kapasiteli lokantalar ile büyük kapasiteli lokantaların ağırlığı aynı olacaktır. Bu da hatalı olur. Bu nedenle ölçü olarak sundukları sandalye sayısı hesaplamada kullanılmıştır.

- Eğlence Yeri Sayısı (EĞS): Eğlence yeri kapsamında içkili-müzikli lokantalar ile birahaneler alınmıştır. Bu yerlerde kapasite sandalye sayısı olarak hesaplanmıştır.

- Hediyelik Eşya Satışı (HES): Hediyelik eşya satışı, bu satışlardan elde edilen gelirlere göre hesaplanmıştır (Ek-1, Not-3).

- Ulaşım (UL): Ulaşımdan elde edilen gelirlere göre yapılmış bir değerlendirmedir. Ulaşım çeşitliliğinin fazla olduğu yerlerde bu değerler de fazla çıkmıştır.

- Tarihi ve Doğal Zenginlikler (TZDZ): Bu değişkenlerin (bileşenin) hesaplanmasında bölgede bu değerlerin bulunduğu yerlerde yapılan harcamalar dikkate alınmıştır. Turistler tarafından gidilmeyen tarihi ve doğal zenginlikler bu hesaplananın dışında kalmıştır.

- Turizm Geliri (TG): Turistlerin konaklama, yeme-içme, eğlenme ve hediyelik eşya alımları için yapmış oldukları ödemelerin tümünü kapsamaktadır (Ek-1, Not-4),

Tüm bu bilgiler anket çalışması ve yüz yüze görüşmeyle elde edilmiştir. Her lokanta, konaklama tesisi, eğlence yeri, ulaştırma birimleri ve hediyelik eşya satan yerler tek tek araştırılmış ve elde edilen bilgilere göre aşağıdaki tablo düzenlenmiştir (Bkz.Tablo--4.1). Fakat genellikle gelir, otellerin doluluk oranları ve personel sayısı ile ilgili sorulara tam gerçekçi yanıtlar alınamamıştır. Bu nedenle bölgede turizmden elde edilen gelir, ve turizm sektöründe

çalışan personel sayısının tablodan görülen değerlerden daha fazla olduğu söylenebilir.

Tablo 4.1'deki değerler, korrelasyon ve regresyon analizinde kullanılabilmesi için ortak bir standarta kavuşturulmuştur. Tablo 4.2'de standartlaştırılmış değerler görülmektedir. İlk önce, bu değerler korrelasyon analizine tabi tutulmuştur. Tablo 4.3'de korrelasyon matrisi görülmektedir.

Tablodan da izlendiği gibi;

Nüfus x Toplam Yatak Sayısı, $r= 0.969$

x Personel Sayısı, $r= 0.964$

x Lokanta Sayısı, $r= 0.943$

x Hediyeelik Eşya Satışı, $r= 0.938$

x Ulaşım, $r= 0.924$

x Turizm Geliri $r= 0.973$ ile

Turist Sayısı x Ulaşım, $r= 0.941$

x Tarihi-Doğal Zenginlik, $r= 0.938$ ile

Toplam Yatak Sayısı x Personel Sayısı, $r= 0.997$

x Hediyeelik Eşya Satışı, $r= 0.991$

x Turizm Geliri, $r= 0.984$ ile

Personel Sayısı x Hediyeelik Eşya Satışı, $r= 0.996$

x Turizm Geliri, $r= 0.984$ ile

Lokanta Sayısı x Ulaşım, $r= 0.908$ ile

Hediyeelik Eşya Satışı x Turizm Geliri, $r= 0.972$ ile

Ulaşım x Turizm Geliri, $r= 0.936$ ile

Tarihi-Doğal Zenginlik x Turizm Geliri, $r= 0.921$ ile çok yüksek ilişkili çıkmıştır.

Korrelasyon matrisinde değişkenler arası ilişkiler, ikiden fazla değişken arasında ve yüksek değerde çıkmaktadır (Collinearity). Bu nedenle regresyon analizleri önce ilk korrelasyon matrisi değerleri ile (Tablo-4.2 ile) yapılmıştır. Regresyon analizinin sonuçları

Tablo-4.1. Mevcut Turizm Potansiyeli (Ham değerler)

	Nüfus	Turist Sayısı	Turizm Bakanlığı Belgesi	Yatak Sayısı	Belediye Belgesi	Yatak Sayısı	Toplam Yatak Sayısı	Yabancı Dil Bilen	Personel Sayısı	Turizm Eğitim.Görüş	Personel Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Lokanta Sandalye Sayısı	Eğlence Yeri Sandalye Sayısı	Hediyelik Eęya Satısı (\$)	Ulaşım	Tarihî Doğal Zenginlik	Turizm Geliri (\$)
Van	153.111	130.862	835	915	1750	48	31	989	2300	766	1.145.000	4.868.953	773.166	5.040.615				
Ercis	40.481	10.000	-	219	219	2	3	100	1113	20	3.435	34.667	16.666	180.385				
Adıcevaz	10.103	6.000	-	100	100	7	2	42	296	33	2.863	13.333	10.000	99.988				
Ahlat	16.742	10.000	80	51	131	4	2	80	155	33	3.435	20.000	16.666	163.026				
Tatvan	54.071	120.000	-	352	352	21	1	117	1456	20	5.725	2.499.923	400.000	1.338.025				
Gevaş	9.994	51.000	-	25	25	11	0	57	316	473	4.580	170.000	297.500	267.680				
Edremit	3.853	33.000	-	19	19	3	1	34	33	166	2.290	69.666	82.500	178.090				

Tablo-4.2. Mevcut Turizm Potansiyeli (Standart Değerler)

DEĞİŞKENLER	(NU) Nüfus	(TSA) Turist Sayısı	(TPYS) Toplam Yatak Sayısı	(PS) Personel Sayısı	(LOS) Lokanta Sandalye Sayısı	(EGS) Eğlence Yeri Sandalye Sayısı	(HES) Hediyelik Eşya Satışı	(UL) Ulaşım	(TZOZ) Tarihi ve Doğal Zenginlik	(TG) Turizm Geliri
MERKEZLER										
VAN	2.293	1.114	2.428	2.444	1.907	2.029	2.449	2.031	2.061	2.443
ERCİŞ	-0.014	-0.538	-0.328	-0.326	-0.387	-0.723	-0.408	-0.627	-0.799	-0.509
ADILCEVAZ	-0.637	-0.640	-0.467	-0.494	-0.658	-0.675	-0.410	-0.640	-0.824	-0.557
AHLAT	-0.501	-0.583	-0.291	-0.417	-0.838	-0.675	-0.408	-0.635	-0.799	-0.519
TATVAN	0.264	0.961	-0.173	-0.247	0.827	-0.723	-0.403	1.008	0.650	0.178
GEVAŞ	-0.640	-0.008	-0.554	-0.455	-0.632	-0.948	-0.406	-0.536	0.262	-0.457
EDREMIT	-0.776	-0.260	-0.561	-0.508	-0.994	-0.184	-0.411	-0.602	-0.550	-0.510

Tablo-4.4'de görülmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi bazı değişkenler negatif değer almıştır. Yani, bir değişkenin değerinin arttırılması diğerini olumsuz yönde etkilemektedir. Negatif değer alan değişken Tablo-4.2'den çıkarılarak, tekrar regresyon analizi yapılmıştır. Tablo-4.5'de regresyon analizinin son şekli görülmektedir. Regresyon analizinde Stepwise Metodu kullanılmıştır.

Regresyon Analizi ve Turizm Potansiyeli Bileşenlerinin Değerlendirilmesi:

Göl çevresinde turizmle ilgili verilerin dağılımında bir dengesizlik gözlenmektedir. Örneğin; bir yerde çok fazla turist olmasına karşın, turizme hizmet verecek tesisler yetersiz (Gevaş gibi), turist sayısının fazla olmadığı yerlerde ise (Ahlat gibi) tesis sayısı daha fazladır. Bunun gibi dengesiz dağılımlar regresyon analizini de etkilemiştir.

Turist Sayısı (TSA):

$$TSA = 0.648 \times UL, r = 0.941$$

Analize göre yöreye gelen turist sayısını etkileyen en önemli etken ulaşım olmuştur. Ulaşımın iyi ya da kötü olması turist sayısını arttırır veya azaltır. Ulaşımdaki iyileşme ve çeşitlenmenin turist sayısını da önemli ölçüde etkilediği bilinen bir gerçektir.

Çalışma alanında bulunan merkezlerden sadece Van ve Tatvan'da ulaşım çeşitliliği bulunmaktadır. Diğer beş merkezde ulaşım sadece kara yoluyla sağlanmaktadır.

Regresyon analizinde ulaşım değerleri, ulaşımdan elde edilen gelirlere göre yer almıştır. Ulaşımın gelişmesi aynı zamanda ulaşımdan elde edilen gelirin artması sonucunu doğuracaktır. Ulaşım gelirlerinde en etkili ulaşım türü hava yolu ulaşımıdır. Bu nedenle öncelikle hava yolu ulaşımının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Sadece Ankara bağlantılı hava ulaşımının yanı sıra diğer merkezlerle de direkt hava bağlantısı sağlanmalıdır. Van veya Tatvan'da kurulacak kiralık

TABLO. 4.4. REGRESYON ANALIZI

	NU	TSA	TPYS	PS	LOS	EGS	HES	UL	TZDZ	TG
TSA	2.139		-2.368		-0.924		0.604	0.743	0.3468	
TPYS				2.414	-0.219	-0.599	0.325		0.903	-1.850
PS	0.408		0.025		-0.086	0.025	0.634	0.001		
LOS	3.022		-1.632	-3.262			2.765	0.062		
UL	-0.221	0.121			0.065	-0.467			0.650	0.775
TZDZ		-0.285	0.014	0.356		0.701	-0.928	1.142		
TG	-0.073	0.004	-0.215	0.968	-0.042		0.411			

$y=0.017+2.139x_{NU}-2.368x_{TPYS}-0.924x_{LOS}+0.604x_{HES}+0.743x_{UL}+0.346x_{TZDZ}$ $r=1.000$
$y=0.023+2.414x_{PS}-0.219x_{LOS}-0.599x_{EGS}+0.325x_{HES}+0.903x_{TZDZ}-1.850x_{TG}$ $r=1.000$
$y=0.408x_{NU}+0.025x_{TPYS}-0.086x_{LOS}+0.025x_{EGS}+0.634x_{HES}+0.001x_{UL}$ $r=1.000$
$y=0.013+3.022x_{NU}-1.632x_{TPYS}-3.262x_{PS}+2.765x_{HES}+0.062x_{UL}$ $r=0.9989$
$y=-0.007-0.221x_{NU}+0.121x_{TSA}+0.065x_{LOS}-0.467x_{EGS}+0.650x_{TZDZ}+0.775x_{TG}$ $r=1.000$
$y=0.285x_{TSA}+0.014x_{TPYS}+0.356x_{PS}+0.701x_{EGS}-0.928x_{HES}+1.142x_{UL}$ $r=1.000$
$y=0.010-0.073x_{NU}+0.004x_{TSA}-0.215x_{TPYS}+0.968x_{PS}-0.042x_{LOS}+0.411x_{HES}$ $r=1.000$

TABLO 4_5 . Turizm Gelişiminin Bağımlı olduğu Değişkenlerin Bağımlı Oldukları Diğer Değişkenler ve Bağımlılık Katsayıları (Regresyon Analizi)

	NU	TSA	TPYS	PS	LOS	EGS	HES	UL	TZDZ	TG
TSA								0.648		
TPYS				0.993						
PS			0.932			0.089				
LOS								0.954		
UL	0.490	0.851								
TZDZ					1.116					
TG							0.646	0.419		

TSA = 0.648 x UL	r= 0.941
TPYS = 0.007 + 0.993 x PS	r= 0.997
PS = -0.006+0.932xTPYS+0.089xEGS	r=0.999
LOS = -0.071 + 0.954 x UL	r= 0.999
UL = 0.490 x NU + 0.851 x TSA	r= 0.991
TZDZ = -0.143 + 1.116 x LOS	r= 0.996
TG = 0.104 + 0.646 x HES + 0.419 x UL	r=0.999

helikopter servisi ile çevrede bulunan doğal ve tarihi değerlerin havadan gezilmesi de sağlanabilir. Bu tür bir gezi birçok turist için çok çekici olabilir ve bu bölgeye gelecek olan turist sayısını da arttırmada etkili olabilir. Şehirler arası hava taşımacılığında bilet satışlarından elde edilen gelirlerin büyük bir çoğunluğu bölgede kalmaz. Fakat özel sektör tarafından kurulacak bir helikopter servisiyle göl çevresini gezi organizasyonundan elde edilecek gelirlerin büyük bir kısmı bu bölgede kalacaktır. Ayrıca ulaşım güçlüğü ve uzaklık nedeniyle ziyaret edilemeyen bir çok tarihi ve doğal değer de bir helikopter iniş alanı yapılmasıyla ziyaret edilmesi mümkün olur.

Özetle; bölgenin ulaşım sisteminde yapılacak bazı geliştirme ve yenileme çalışmaları ile bölgeye daha fazla turistin çekilebileceği söylenebilir.

Toplam Yatak Sayısı (TPYS):

$$TPYS = 0.007 + 0.993 PS, r = 0.997$$

Regresyon analizinde toplam yatak sayısı personel sayısına oldukça yüksek oranda bağımlı çıkmıştır. Yatak sayısının sadece personelle ilişkili çıkması mantiken çok doğru bir sonuç değildir. Gerçekte yatak sayısının başka değişkenleri de vardır. Fakat daha önce de belirtildiği gibi, turizme hizmet veren tesislerin bölgede dengesiz dağılımı regresyon analizinde de bazı yanıltıcı sonuçlar çıkarmaktadır. Yatak sayısının arttırılması diğer etkenler sabit kaldığında tamamen personele bağımlı olmasa bile personelle direkt ilgilidir. Konaklama tesislerinde tesisin kalitesinin arttırılmasıyla yatak başına düşen personel ihtiyacı da artmaktadır. Çünkü bir tatil köyünde yatak başına düşen personel ihtiyacı ile beş yıldızlı bir otelde yatak başına düşen personel ihtiyacı aynı değildir (90).

Bölgede Turizm Bakanlığından belgeli konaklama tesislerinin arttırılması personel sayısını da arttıracaktır. Aynı şekilde turizm

tesislerinde istihdam edilen personel sayısının da arttırılması, hizmetin kalitesini dolayısıyla tesisin de kalitesini arttıracaktır.

Personel Sayısı (PS):

$$PS = -0.006 + 0.932 \times TPYS + 0.089 \times EGS, \quad r = 0.999$$

Regresyon analizine göre personel sayısı toplam yatak sayısına ve eğlence yerleri türüne ve miktarına (sandalye sayısına) bağımlı çıkmıştır. Burada personel sayısından anlatılmak istenen, turizmle ilgili tesislerde çalışan personel sayısıdır. Daha öncede belirtildiği gibi Turizm Bakanlığı belgeli tesislerde ihtiyaç duyulan personel sayısı daha fazladır. Bu nedenle bölgede Turizm Bakanlığı belgeli yatak sayısının arttırılması, istihdam edilen personel sayısını da arttıracaktır.

Eğlence yerlerinin arttırılmasıyla bir çok kişiye yeni iş imkanı sağlanacaktır. Eğlence yerleri kapsamında olan içkili-müzikli lokantalar ve birahaneler Van ve Gevaş arasında yoğunlaşmıştır. Bu tesislerin kullanımları turizm (yaz) sezonunda oldukça yoğundur ve önemli bir miktarda da gelir elde edilmektedir. Bölgenin diğer kısımlarına (Tatvan-Erciş arası) da bu tür bir kaç tesis açılırsa o bölgelerde de hem daha fazla insana iş, hem de turizmden sağlanan gelirden artış sağlanabilir.

Lokanta Sandalye Sayısı (LOS):

$$LOS = 0.071 + 0.954 \times UL, \quad r = 0.999$$

Regresyon analizine göre lokanta sandalye sayısı ulaşım ile bağlantılı çıkmıştır. İlk anda biraz çelişkili gibi görünse bile diğer ilişkiler incelendiğinde çelişki ortadan kalkmaktadır. Çünkü ulaşım, taşınan insan sayısına ve nüfusa bağlı olarak gelişmektedir. Dolayısıyla ulaşımın gelişmesi aynı zamanda nüfusun ve turist sayısının da artmasına bağlı olmaktadır. Nüfusun ve turist sayısının artması insanların en temel ihtiyaçlarından olan yeme ve içme ihtiyaçlarını karşılayabile-

cekleri lokanta sayısının da artmasına neden olacaktır (ya da lokanta sandalye sayısını arttıracaktır). Fakat burada önemli olan turizme hizmet verebilecek türdeki lokantaların sandalye sayısının artmasıdır.

Göl kenarında, temiz, kolay ulaşılabilen, özellikle yöresel yemeklerin yapıldığı lokantaların sayısının arttırılması turizm açısından önemli bir etken olacaktır. Yapılan anket çalışmalarında turistlerin yöreye özgü yemekleri beğendiklerini fakat sağlık ve temizlik açısı yetersizliğinden şikayet ettikleri saptanmıştır. Bu nedenle çok sınırlı koşullarda belirli yerlerde yemek yeme durumunda kalmaktadırlar ya da kendi hazırladıkları basit şeylerle yemek yeme gereksinimlerini gidermektedirler. Turistik lokantaların arttırılmasıyla daha fazla insanın bu bölgede yemek yiyeceğini bunun sonucunda da daha fazla gelir ve daha fazla insana iş imkanı sağlanabileceği söylenebilir.

Ulaşım (UL):

$$UL = 0.490 \times NU + 0.851 \times TSA, r= 0.991$$

Ulaşım olanaklarının fazlalığı turisti o yöreye çekmektedir. Aynı şekilde bir yöreye turist akışının olması ulaşımın çeşitlenmesini ve gelişmesini zorunlu kılmaktadır. Nüfusun ve turist sayısının artması sonucu seyahat eden, dolaşan insan sayısı da artmaktadır. Dolayısıyla ulaşım gelirleri de artmaktadır. Önemli olan belirli bir nüfusu ve turist sayısını çekebilecek doğal ve kültürel kaynakların korunmasını ve geliştirilmesini sağlamaktır. Bu sağlandığı takdirde her zaman için insanların gezip görme ve gerekirse yerleşme istekleri artacaktır.

Günümüzde, demiryolu ulaşımının turizm amaçlı kullanımı çok düşüktür. Demiryolu ulaşımı daha çok yük taşıma amacıyla kullanılmaktadır. Turizm amaçlı yolcu taşımacılığına uygun seferlerin başlaması, demiryolu ulaşımını kullanacak turist sayısını da arttıracaktır.

Göl ulaşımı sadece Van-Tatvan arasında yapılmaktadır. Oysa

göl çevresinde bulunan tüm merkezlere gölden ulaşım sağlanabilse ve bu bir tur olarak düzenlense göl ulaşımından sağlanacak olan gelirler ve böyle bir organizasyona katılmak için gelecek turist (yerli, yabancı) sayısı da artmış olacaktır. Böyle bir turun oluşturulması ile ilgili bir öneri çalışma hazırlanmıştır (91). Bu öneride turun başlangıcı Van veya Tatvan olarak belirlenmiş. Tatvan'dan kalkan vapur bir haftalık bir süre içinde Ahlat, Adilcevaz, Erciş, Van, Edremit ve Gevaş'taki tarihi ve doğal değerleri gezerek tekrar Tatvan'a döner ve gezi son bulur.

Tarihi ve Doğal Zenginlikler (TZDZ):

$$TZDZ = -0.143 + 1.116 \times LOS, r= 0.996$$

Tarihi ve doğal zenginlikler lokanta sandalye sayısı ile bağlantılı çıkmıştır. Daha öncede belirtildiği gibi buradaki tarihi ve doğal zenginlikler, bu yerlerden elde edilen gelirlere göre regresyon analizine alınmıştır. Tarihi eser sayısına göre değerlendirme yapılmamıştır.

Tablo 4.5'de görüldüğü gibi lokanta sandalye sayısı ulaşım, ulaşım ise nüfus ve turist sayısına bağlıdır. Dolayısıyla tarihi ve doğal zenginlikler de nüfus ve turist sayısıyla yakından ilişkili görülmektedir.

$$(NU + TSA) \longrightarrow UL \longrightarrow LOS \longrightarrow TZDZ$$

Yapılan anket çalışmasında Van Gölü ve çevresine gelen turistlerin geliş amaçlarının en önemli nedenini tarihi ve doğal zenginlikleri görme oluşturmaktadır.

Günümüzde tarihi ve doğal zenginliklerden elde edilen gelir çok azdır. Bunun nedeni, bölgede tarihi ve doğal güzellik potansiyelinin yüksek olmasına karşın ziyaret edilebilen ve denetimi yapılabilen yerlerin çok az oluşudur. Göl çevresinde oldukça fazla olan tarihi ve doğal değerlerden sadece Akdamar adası, Hoşab Kalesi, Van Kalesi

ve Çavuştepe'den gelir elde edilebilmektedir. Bu dört tarihi eserde belli bir ölçüde denetim vardır. Diğer eserler kendi haline bırakılmış, tanıtımları, kazı ve restorasyon çalışmaları tamamlanmamış, ulaşım imkanları yeterince geliştirilmemiş ve tur programlarına alınmamıştır. Çok eski dönemlere ait olan bu değerli eserler gerekli bakımın yapılmamasıyla daha çok turistlerin ilgisini çekeceği bir gerçektir. Bölge içerisinde gezip görülecek yerlerin düzenlenmesi turistlerin burada daha fazla kalmalarına neden olacaktır. Bu da konaklama tesisleri ihtiyacını arttıracaktır.

Doğal güzellik açısından önemli olan yerlere yakın yörelerde turistik tesisler kurulması buralardan elde edilecek gelirleri de arttıracaktır. Van Gölü ve çevresindeki doğal ve tarihi zenginliklerden tam kapasite ile yararlanabilmek için herşeyden önce alt ve üst yapının tamamlanması gerekmektedir.

Turizm Geliri (TG):

$$TG = 0.104 + 0.419 \times UL + 0.646 \times HES, r = 0.999$$

Turizm geliri ulaşım ve hediyelik eşya satışı ile bağlantılı çıkmıştır. Tablo 4.5 incelendiğinde:

$$(NU+TSA) \longrightarrow UL \longrightarrow LOS \text{ ve } (UL+HES) \longrightarrow TG \text{ 'ni etkilediği görülür.}$$

Nüfus ve turist sayısı arttığında turizm gelirleri de artacaktır. Turizm gelirlerinin artmasında nüfustan çok turist sayısının artması önemli bir etkidir. Çünkü regresyon eşitliğinde turist sayısının katsayısı nüfusa oranla yaklaşık iki kat fazladır.

$$UL = 0.490 \times NU + 0.851 \times TSA$$

Turizm olayı sonuçta ekonomik bir olaydır. Bütün çabalar elde edilecek gelirin arttırılması içindir. Tabiki bunu yaparken de kaynakların korunması ve geliştirilmesi esas alınmalıdır. Turizm gelirlerini arttırmak için turist sayısının artışına neden olacak önlemleri almak gerekmektedir. Turist sayısını arttırabilmek için önce ulaşım

olanakların geliştirilmesi gerekir. Daha sonra, doğal ve tarihi değerler turizmin hizmetine sunulmalıdır. Turisti yöreye çektikten sonra daha fazla gelir elde edebilmek için, turistlerin bölgede daha uzun süreli kalmasını sağlayacak önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu da konaklama, yeme-içme ve eğlence tesislerinin varlığıyla olabilir. Bunların dışında, ayrıca turistlerin daha fazla döviz bırakması için, yöreye özgü olan hediyelik eşyaları almalarını sağlamaya çalışmak gerekir. Bu da el sanatlarının geliştirilmesi ve iyi teşhir edilmesiyle sağlanabilir. Tüm bu koşullar sağlandığında turizmden önemli ölçüde gelir elde edilmesi mümkün olur.

4.1. Turizme Açılmış ve Açılabilir Alanlarda Yapılabilecek Düzenlemeler İçin Öneriler

Turizme açılmış alanlarda yapılması gereken düzenlemeler Tablo 4.6'da görülmektedir. Tablo-4.7'de de turizme açılabilir alanlardaki öneri düzenleme çalışmaları görülmektedir. Bazı alanlarda tablodaki düzenlemelere ek olarak şu düzenlemelerin yapılması yararlı olur.

Çolpan Kıyıları: Bu alanda kurulacak kamping alanının yöresel özelliğinin devam ettirilmesi ve kıl çadır kapasitesinin arttırılması, alanda kurulacak ek tesislerin yöresel mimariye uygun olarak yapılması bölgenin çekiciliğini daha da arttıracaktır.

Van kıyılarında;

- İskelenin güneyinde yer alan bataklık alanın kurutulması,
- Sahil yolunun tamamlanması,
- İskele yakınında bir otel ve göl üzerinde kazık ayaklar üzerine oturmuş içkili-müzikli bir lokanta,
- Tüm kıyının bir bütün olarak rekreasyon amaçlı planlanması,
Harita-4.1'de bu alanla ilgili öneri düzenlemeler görülmektedir.
- Süphan dağı üzerinde dağcılara kolaylık sağlanması amacıyla

Tablo-4.6. Turizm Açılmış Alanlarda Üzerilen Düzenleme Çalışmaları

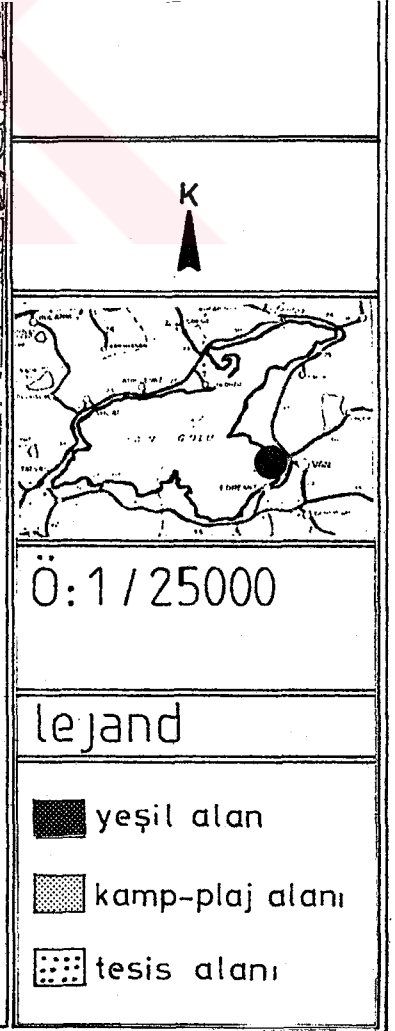
GELİŞTİRME ÖNERİLERİ	TARİHİ-DOĞAL DEĞERLER														Alt yapı hizmetleri (Elektrik,Su, Kanalizasyon PTT)		
	Kazi çalışması	Restorasyon çalışması	Tarihi eser sergi alanı açılması	Koruma önlemlerinin alınması	Yegil alanların artırılması	Kumsal-plaj düzenlenmesi	Lokanta	Kateterya-şaybahçesi	Konaklama tesislerinin Yapılması	Göl ulagımının sağlanması	Karayolu ulagımının iyileştirilmesi	Sürekli ulagımın sağlanması	Tanıtımın yapılması	Gevre düzenlemesinin yapılması		Kamp alanının düzenlenmesi	İskele yapılması
Anık kalesi ve kumsa.1	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Edremit kıyıları				X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Mollakasım Kıyıları				X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Reşadiye Kıyıları				X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Çolpan kıyıları				X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Van kıyıları				X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Çukur kaplıcası							X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Hasan Abdal Kaplıcası							X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Nemrut Dağı				X			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Süphan Dağı													X				
Bitlis-Merkez Kayak Pisti				X			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Muradiye Şelalesi				X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Ahlat Kalesi Selçuklu Mezar.	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Akdamar ada ve kilisesi	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Çavuştepe	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Eski Van kenti	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Hoşab kalesi	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Van kalesi	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

* İYİLEŞTİRME

Tablo - 4.7. Turizm İçin Potansiyel Olabilecek Tarihi ve Doğal Değerler İçin Üheriler

Tarihi-Doğal Değerler	Kazı çalışması	Restorasyon çalışması	Tarihi eser sergileme alanı	Koruma önlemlerinin alınması	Yeşil alanların artırılması	Kumsal-plaj alanları düzenlenmesi	Lokanta	Kafeterya-Çay bahçesi	Konaklama tesislerinin yapılması	Göl kullanımının sağlanması	Kara yolu kullanımının iyileştirilmesi	Sürekli kullanımın sağlanması	Tarifiyatın yapılması	Çevre düzenlenmesinin yapılması	Kamp alanlarının düzenlenmesi	İskele yapılması	Alt yapı hizmetleri (Elektrik, Su, PTT)
Ahlat-Adilcevaz Arası (Kıyı)				X	X	X	X	X		X			X	X	X	X	X
Gevaş Kıyıları				X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X
İskirt Kıyıları				X	X	X		X		X	X	X	X	X		X	X
Akar-Bakar Tepesi Yamaçları								X			X	X	X	X			X
Mağaralar (Adilcevaz)	X	X		X							X	X	X	X			X
Yavuzlar Köyü				X				X			X	X	X	X			X
Çatak Çevresi (Avcılık)				X	X						X	X	X	X			X
Çatak-Gahnisipi Şelalesi				X	X			X			X	X	X	X			X
Van-Dilkaya Höyüğü	X	X	X	X							X	X	X	X			X
Kadembastı Bölgesi	X	X	X	X							X	X	X	X			
Altınsac-Kanzak Kilisesi	X	X	X	X							X	X	X	X			X
Aşağı-Yukarı Anzaf Kalesi	X	X	X	X							X	X	X	X			X
Çarpanak Ada ve Kilisesi	X	X	X	X				X		X	X	X	X	X		X	X
Gevaş Selçuklu Mezarlığı	X	X	X	X									X	X			
Kef Kalesi	X	X	X	X							X	X	X	X			X
Meher Kapı				X								X	X	X			
Rahvahan Hanı		X		X			X	X				X	X	X			X
Tilki Tepe	X		X	X								X	X	X			
Toprak Kale	X	X	X	X				X			X	X	X	X			X
Trişin Yaylası				X							X	X	X	X			X
Yedi Salkım Mağarası				X				X			X	X	X	X			X

* İYİLEŞTİRME

Harita-4.1. Van Kıyıları

belirli yerlere konaklama ve kamp istasyonlarının kurulması.

- Nemrut dağı yamaçlarının kışın kayak amacıyla kullanılabilmesi için bir kayak evi ve bir teleski tesisinin yapılması (teleski tesisi yazın dağın tepesine çıkmak amacıyla da kullanılabilir).

- Bitlis merkez kayak pistinde; mevcut kayak evinin kalitesinin ve yatak kapasitesinin arttırılması, günübirlik kullanım için gerekli tesislerin (yeme-içme, eğlence ve spor) yapılması ve pistin bölgesel kayak merkezi niteliğini kazanması için gerekli çalışmaların yapılması yararlı olacaktır.

- Çatak çevresi için; bölgenin av hayvanları için milli park olarak ilan edilmesi ve alanın koruma altına alınması bölgede avcılığın gelişmesi için yararlı olacaktır.

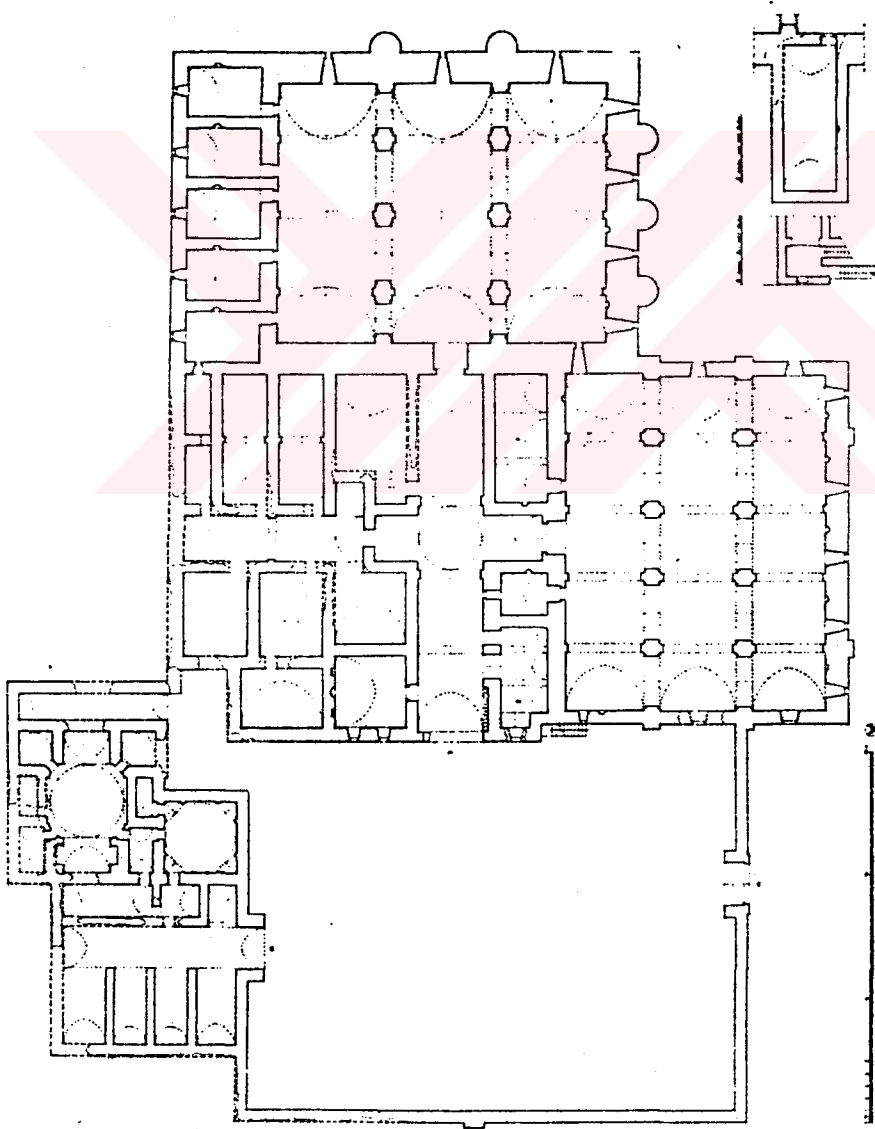
- Çavuştepe'de; kazı ve restorasyon çalışmalarından sonra ortaya çıkacak mekanların üzerinin camla örtülmesi (yağmur, kar ve rüzgardan dolayı aşınmanın olmaması için) ve buradan çıkan eserlerin burada düzenlenecek bir sergi salonunda sergilenmesi alanın çekiciliğini arttıracaktır.

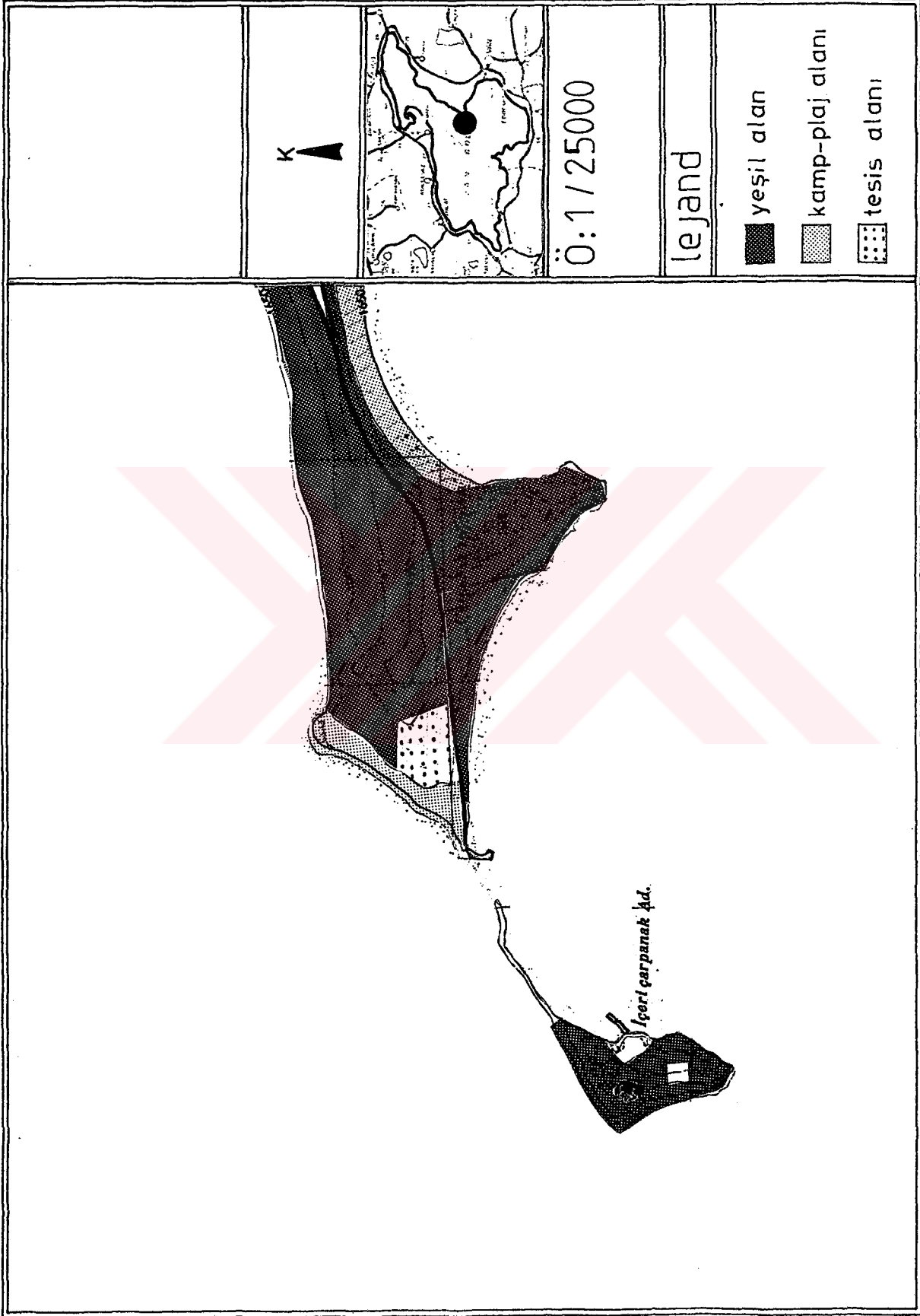
- Akar-Bakar Tepesi yamaçları: Bu alan için önerilen çalışmalar; bir kayak evinin yapılması, bir teleski tesisinin kurulması ve günübirlik kullanıcılar için gerekli tesisin yapılmasıdır.

- Rahvahan Hanı: Handa; bir cami, 2 avlu, 1 hamam, 1 havuz, 160 oda bulunmaktadır ve ölçüleri 90x70 m.dir (46). Aşağıda Rahvan'ın planı görülmektedir. Bu han'ın restore edilip konaklama tesisi olarak hizmete sunulması önerilmektedir. Restore edilecek olan yapıların hizmet kalitesinin en az 3 yıldızlı bir otel kalitesinde olması gerekmektedir. Bu han hem Tatvan'a gelecek turistlere hizmet verebilecek hem de kış mevsiminde Bitlis merkeze ve Nemrut Dağı'na kayak yapmak amacıyla gelen turistlere de hizmet verebilecektir.

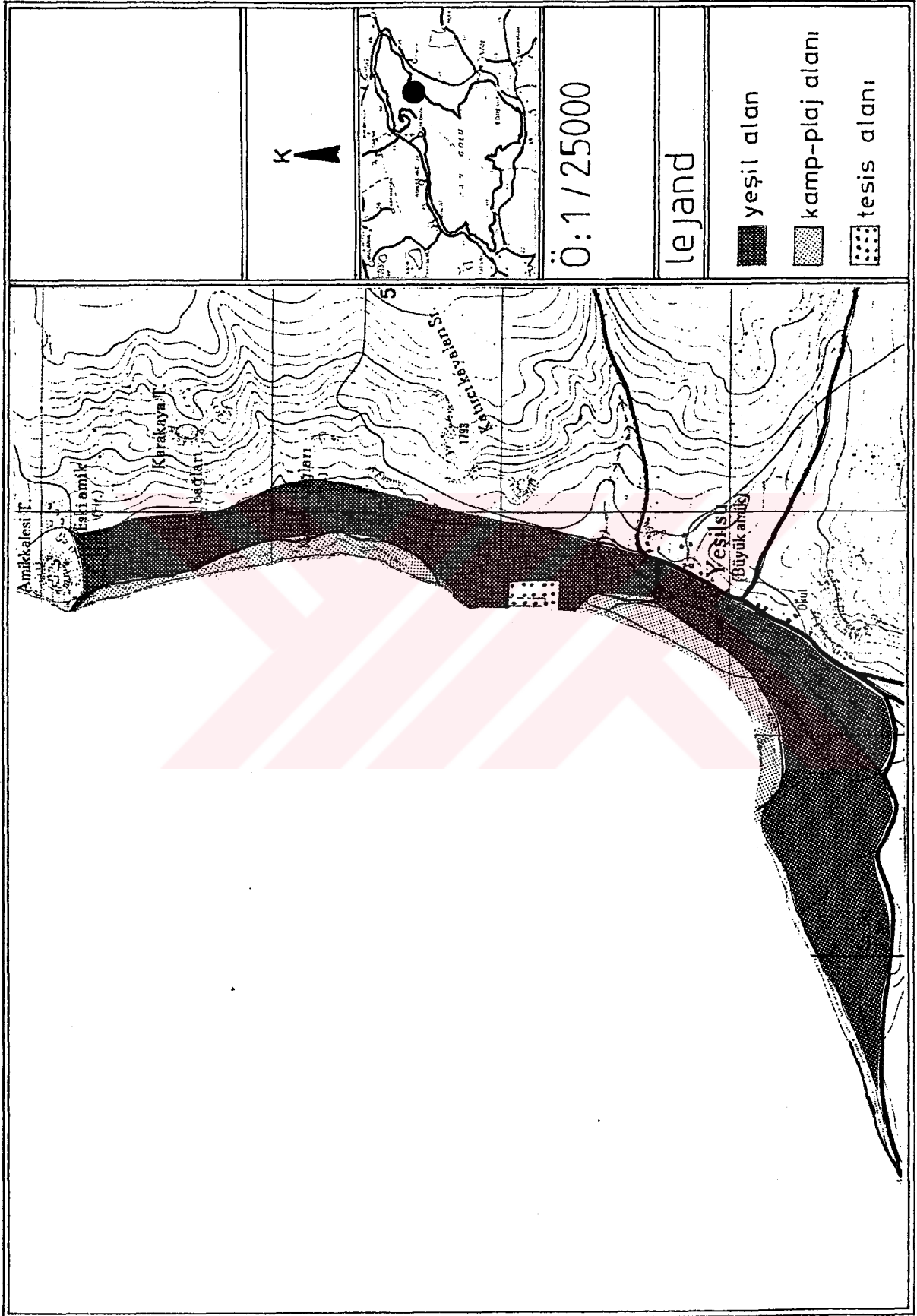
Kıyı alanlarda yapılan düzenlemeler için Bkz.Harita 4.24.14.

Rahvahan Planı

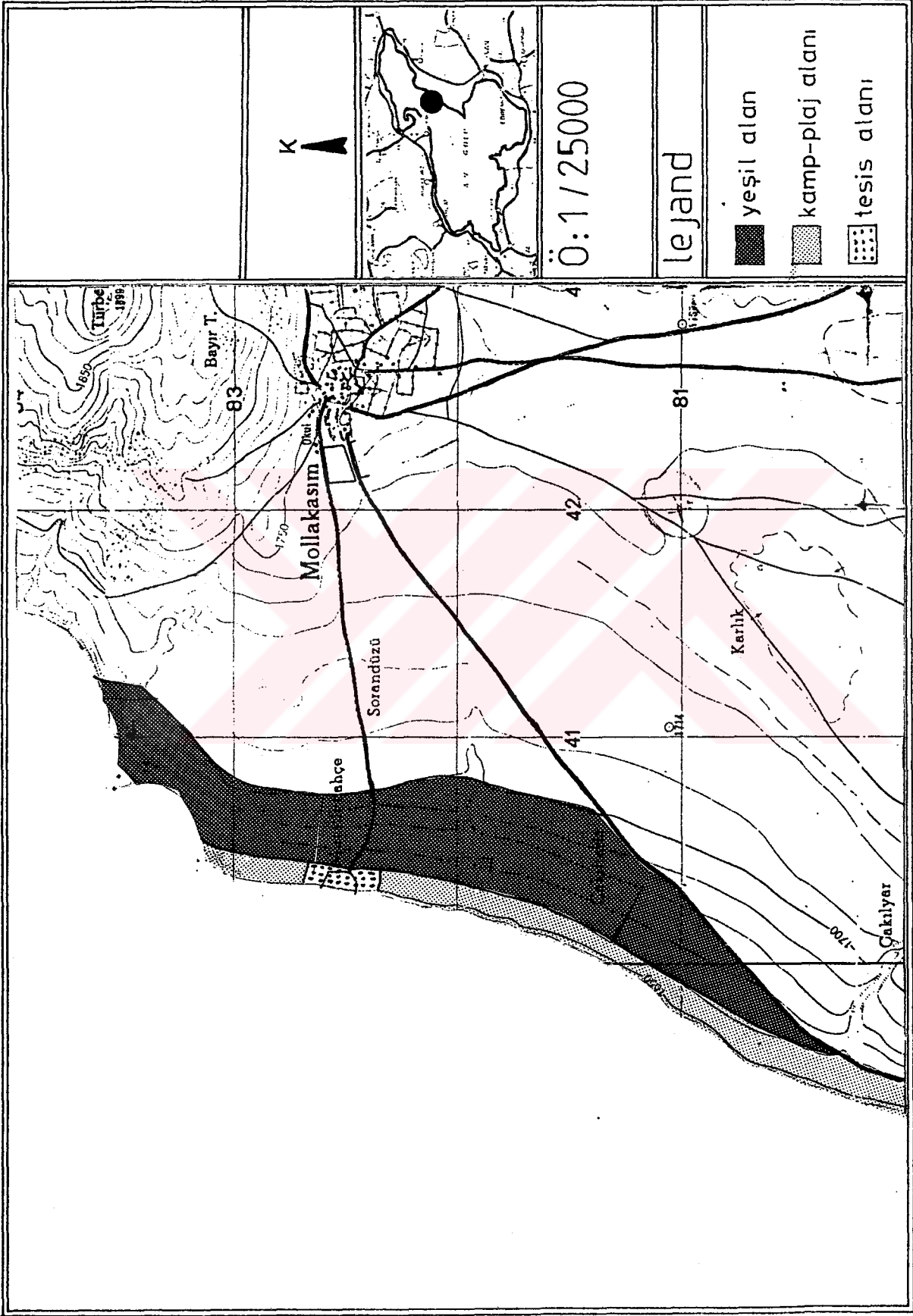

Harita-4.2. Çarpanak Adası ve Yarımadası

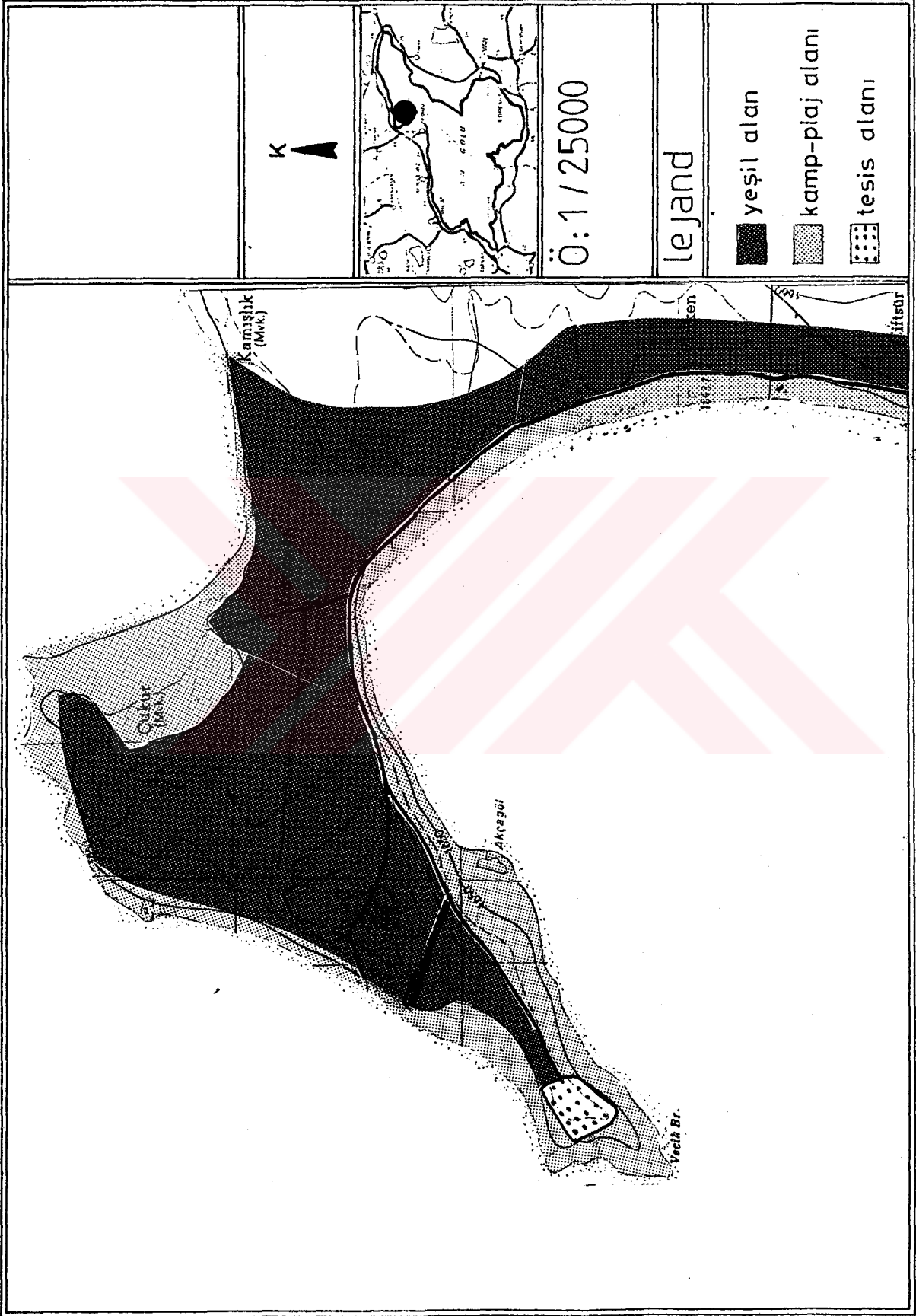

Harita-4.3. Amik Köyü kıyıları

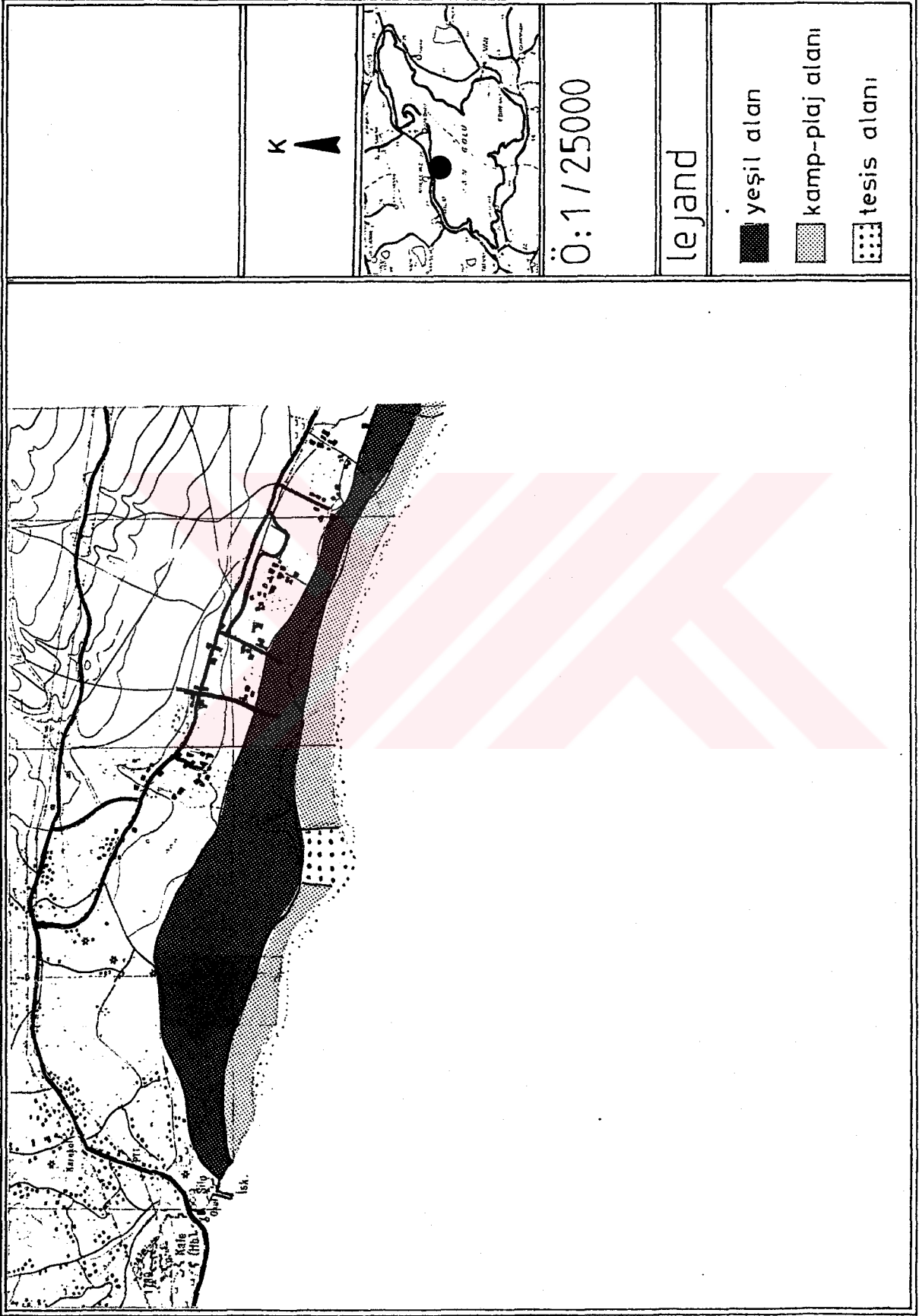

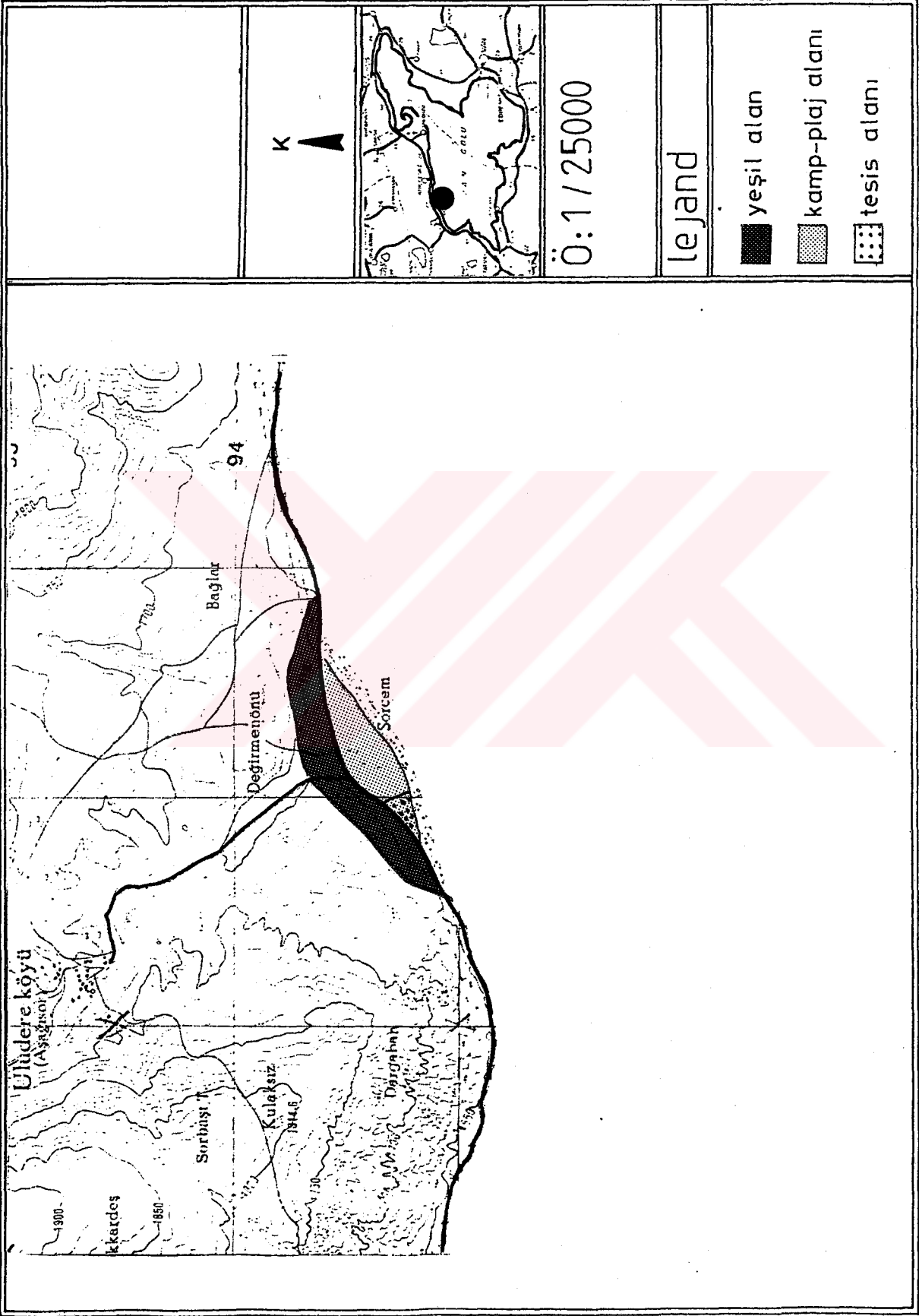
Harita-4.5. Çolpan Köyü kıyıları

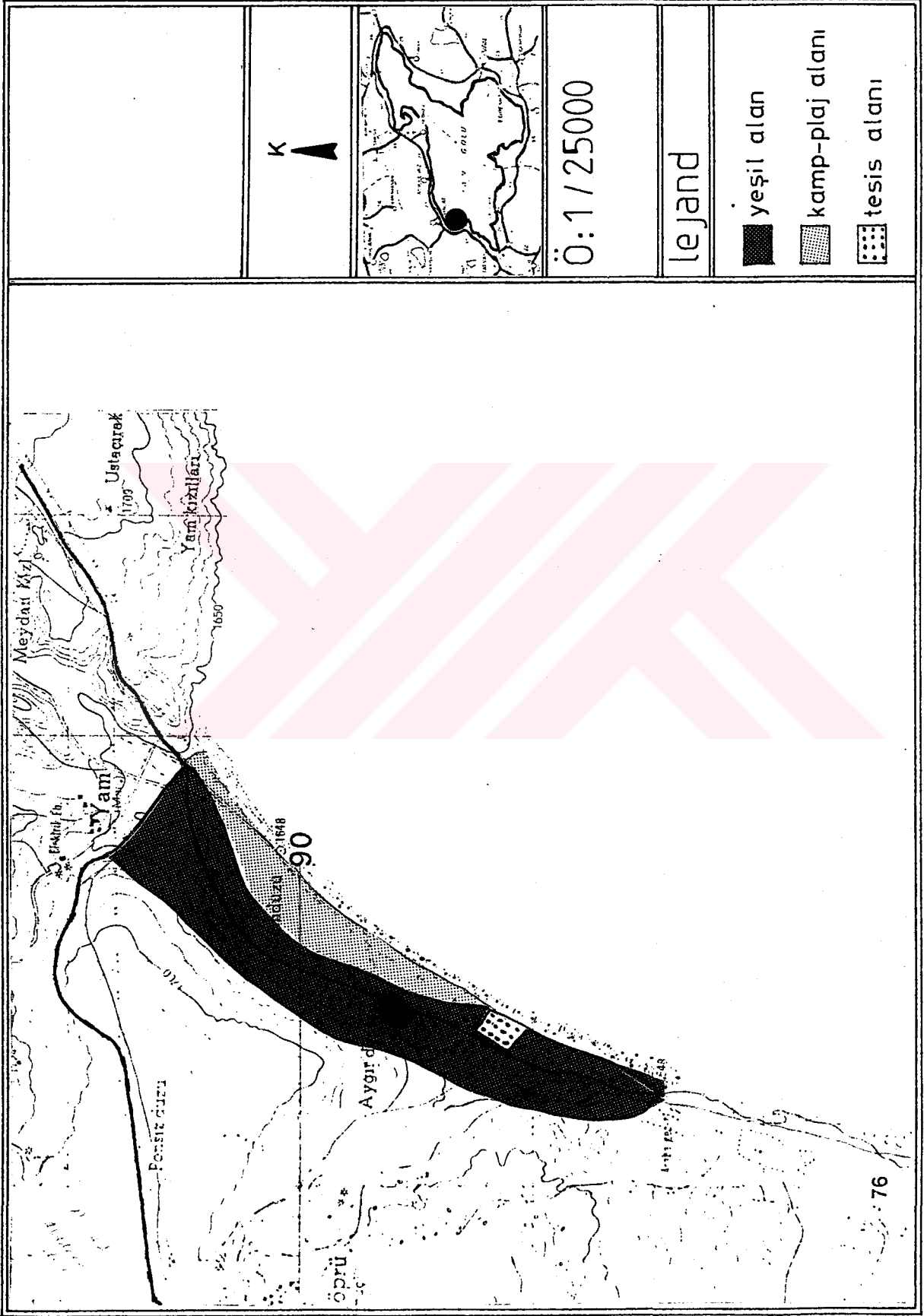
Harita-4.7. Yarımada kıyıları

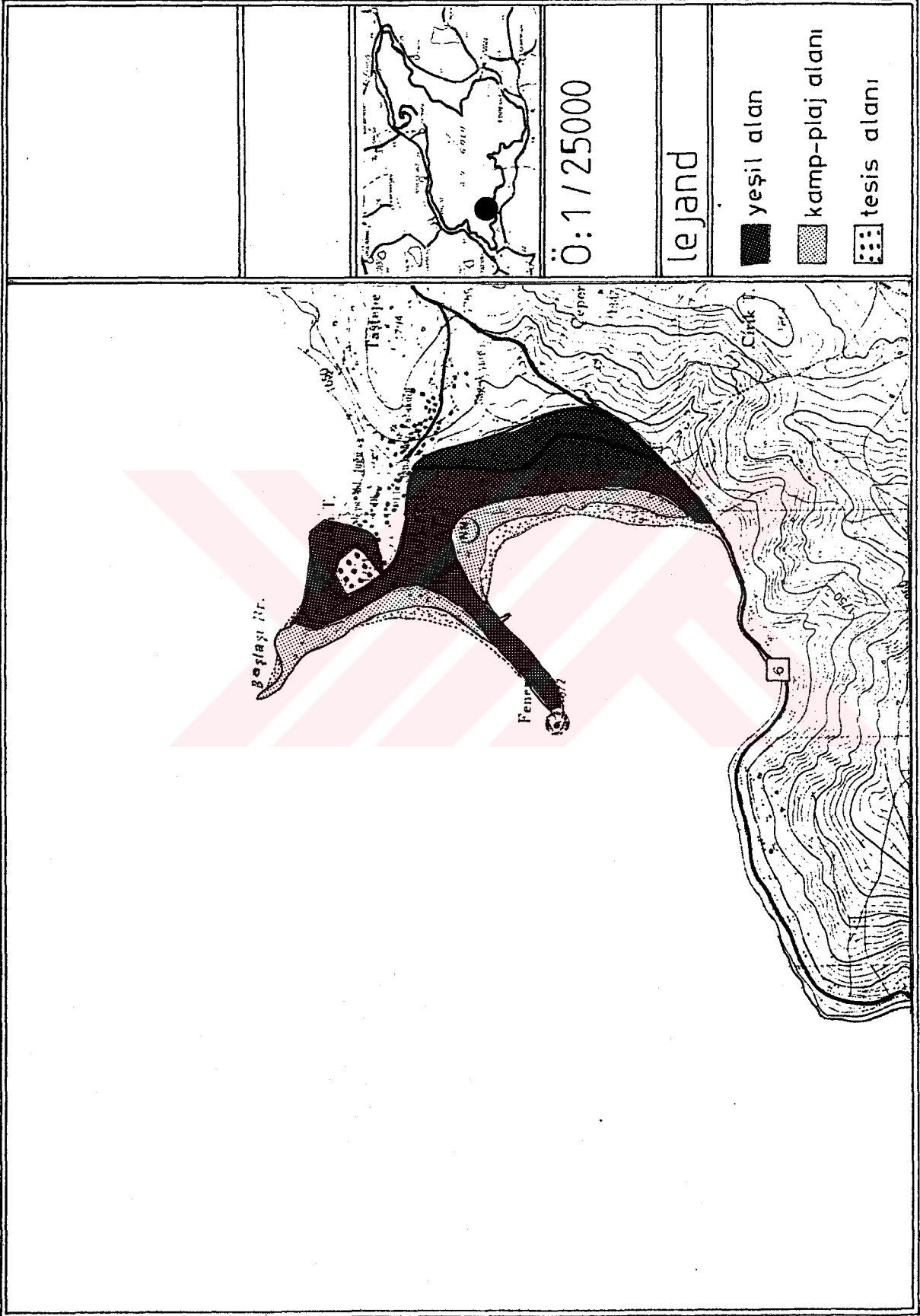
Harita-4.8. Adilcevaz kıyıları

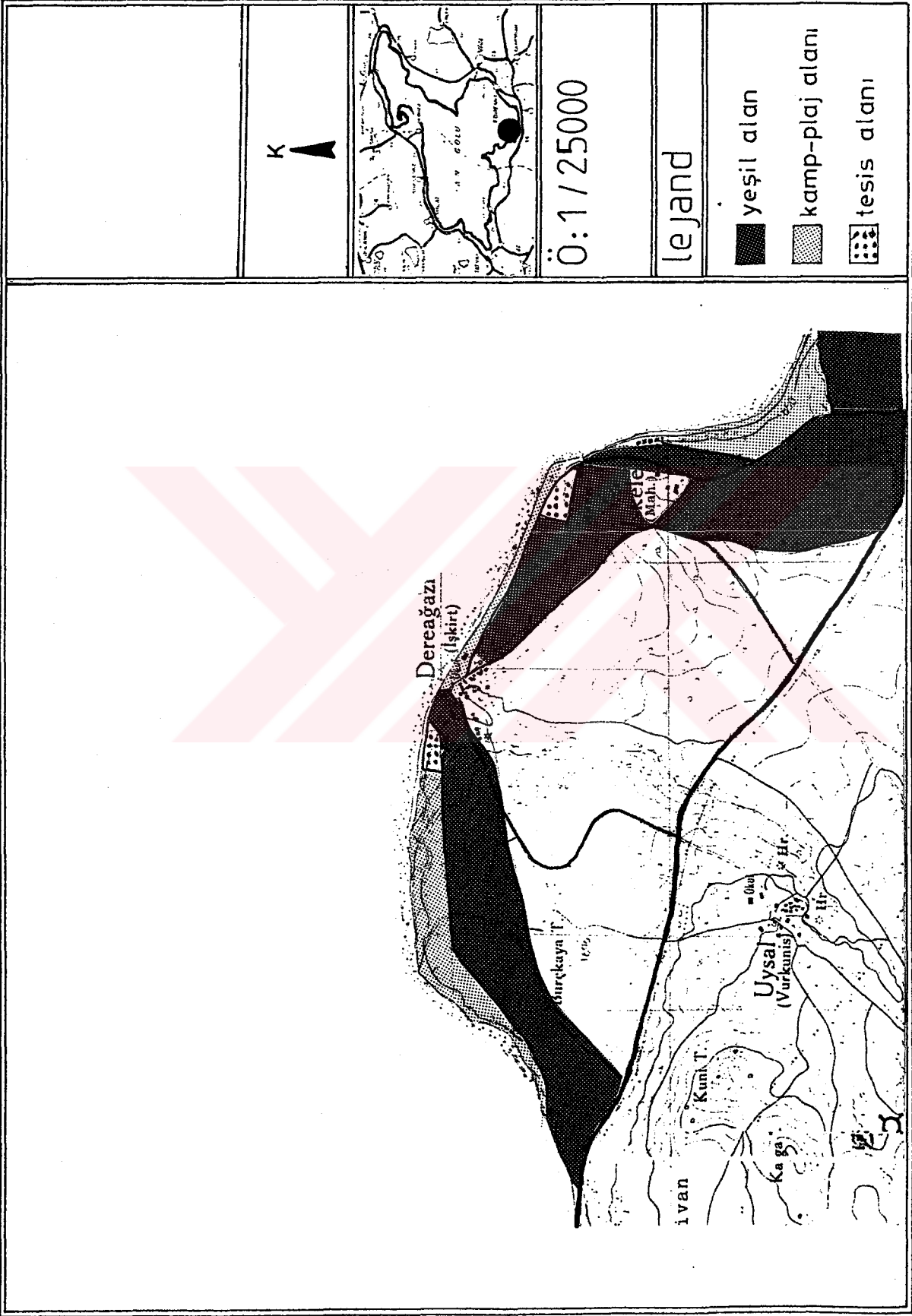
Harita-4.9. Ahlat-Adilcevaz arası Sorcem kıyıları

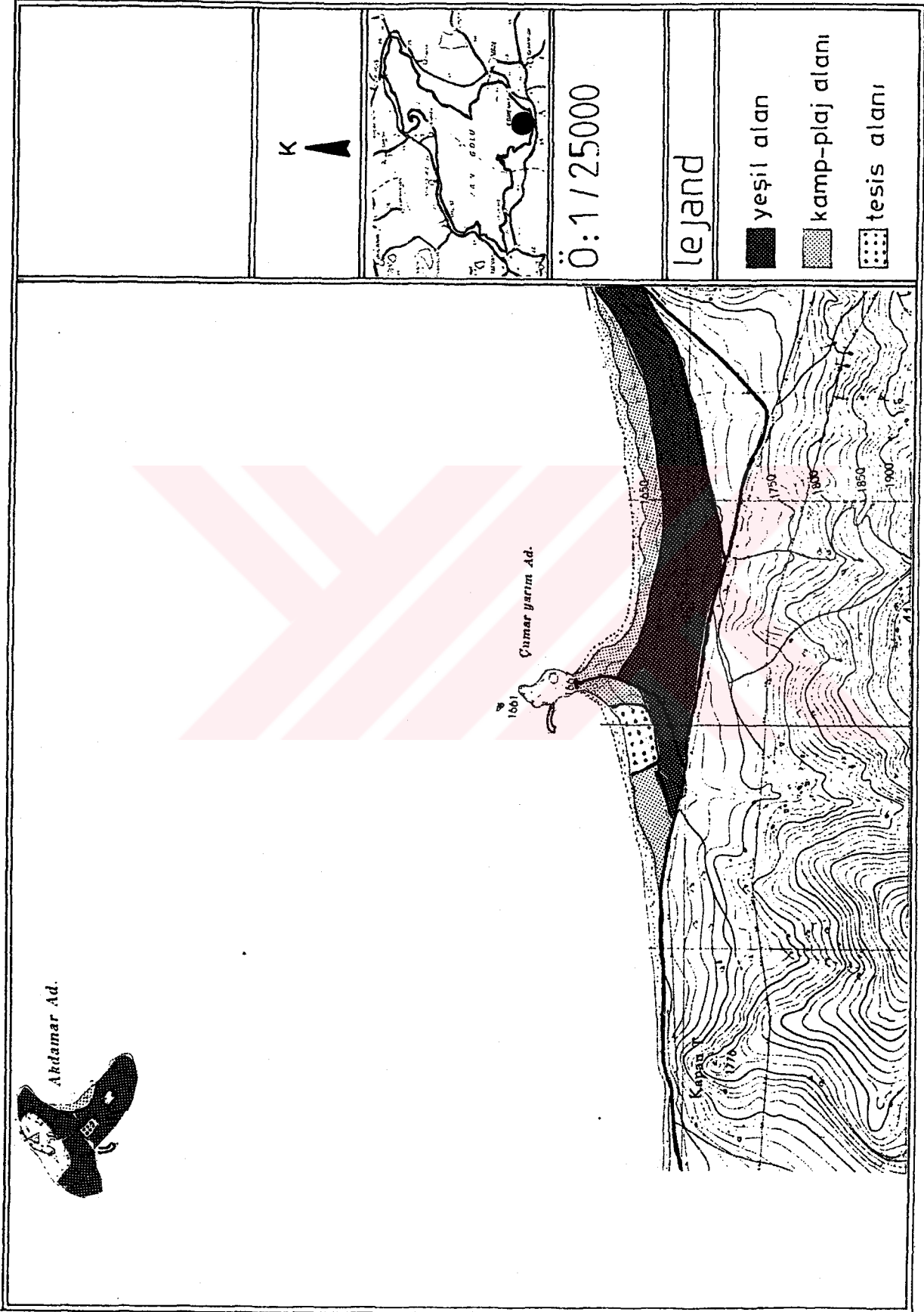
Harita-4.10. Tatvan-Ahlat arası Yamdüzü kıyıları

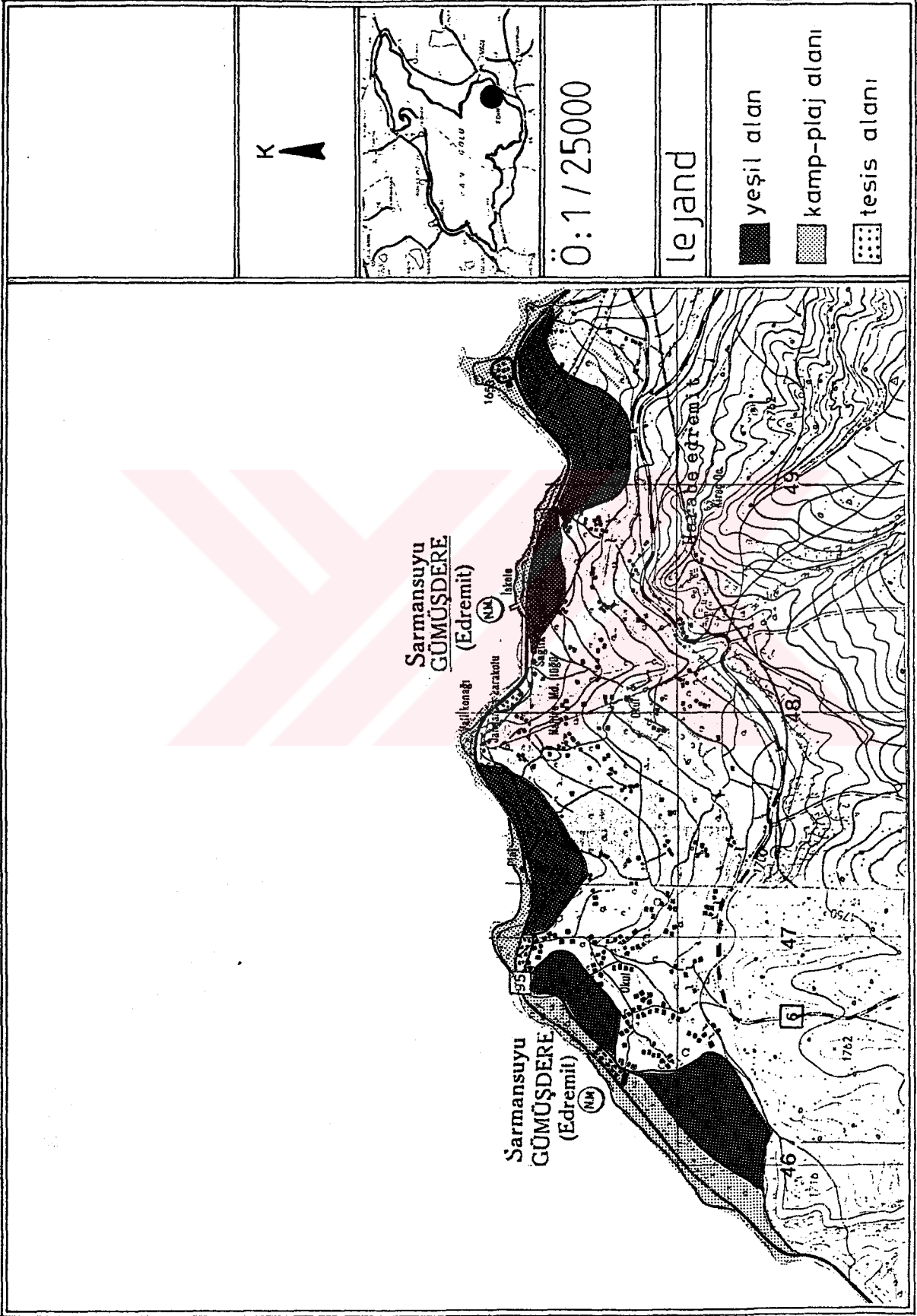

Harita-4.11.Reşadiye kıyıları

Harita-4.12. Dereagazi (İşkirt) kıyıları

Harita-4.14. Edremit kıyıları

Bölgenin tarihsel özelliğinden kaynaklanan Ermeni asıllı turistlerle, Hristiyan turistlerin bölgeye gelmelerini sağlamak için gerekli tanıtımın ve kolaylıkların sağlanması da bölgenin turizm geleceği için yararlı olacaktır.

B Ö L Ü M - 5

SONUÇ

Van Gölü ve çevresinde turizmin geliştirilmesi, bölgenin ekonomik açıdan kalkınmasında önemli bir etken olacaktır. Çünkü bölge için, en kısa sürede sonuç alınabilecek sektör turizm sektörüdür. Turizm sektörünün hammaddesini oluşturan doğal-tarihi ve kültürel değerler açısından bölgenin zengin olduğu saptanmıştır. Yapılması gereken şey, bu hammaddenin gerekli alt ve üst yapı yatırımlarının tamamlanmasıyla işletilmeye başlamasıdır. Turizm sektörü tam kapasite ile işlemeye başladığı zaman bölgede; kişi başına düşen gelirler artacak, sanayi, hizmet ve tarım sektörleri gelişecek, birçok kişiye iş imkanı sağlanacak ve sonuç olarak bölge halkının refah düzeyi artacaktır.

Bölgede turizmin etkin bir şekilde değerlendirilebilmesi için yapılması gereken çalışmalar 4. Bölüm'de açıklanmıştır. Bu çalışmalarını şöyle özetleyebiliriz:

Tanıtım: Bu çalışma bölgenin tümünü kapsamaktadır. Bundan sonra özetlenecek olan öneri çalışmalarının bir anlam kazanabilmesi için tanıtımın yapılması zorunludur. Aksi halde yapılacak çalışmalar istenilen sonuca ulaştırmayacaktır. Bu amaçla yurt içi ve yurt dışında bölge ve bölge içi değerlerin tanıtımının etkin bir şekilde yapılması zorunludur.

Herbir merkezde yapılması gereken çalışmalar:

Van: Turistik belgeli konaklama tesisi, yatak kapasitesi ile turistik belgeli lokanta sayısı arttırılmalıdır. Bu amaçla şehir içinde biri 80-100, diğeri 100-150 yatak kapasiteli iki adet 3 yıldızlı otelin hizmete girmesi, sahilde (iskele yakınında) 100-150 yatak kapasiteli bir otelin hizmete girmesi sağlanmalıdır. Yine şehir içinde turizme hizmet verebilecek niteliğe sahip lokanta sayısının

arttırılması gerekmektedir. Ayrıca iskele yakınında göl üzerinde (sandalye kapasitesi 150-200 olan) içkili-müzikli bir lokantanın hizmete girmesi Van için yararlı olacaktır. Bunun yanında; diğer otellerin, lokantaların ve eğlence yerlerinde hizmet kalitesinin arttırılması teşvik edilmelidir.

Van kıyıları, Van Kalesi ve Eski Van kentini de içine alacak biçimde rekreasyon amaçlı düzenlenmelidir. Kıyı boyunca kamping-plaj alanları, çay bahçeleri, lokantalar, piknik alanları ve kiralık bir yat limanı düzenlemeleri yapılmalıdır. Tüm alanın yeşil dokusunun ağaçlandırma yapılarak arttırılması sağlanmalıdır. Van kalesinde, kazı ve restorasyon çalışmaları yapıp çevre ve iç düzenleme çalışmaları yapılmalıdır. Ayrıca Van il sınırları dahilinde bulunan bütün tarihi eserlerde kazı ve restorasyon çalışmalarına hız verilmesi, gerekli alt ve üst yapı eksikliklerinin giderilmesi sağlanmalıdır.

Çarpanak Adası: Bu alana ulaşım için, Van iskelesinden motor seferleri düzenlenmesi, ayrıca Çarpanak yarımadasının ucunda bir iskele ve adaya ulaşımı sağlayan teknelerin bulunması buraya ulaşım için gereklidir. Ada üzerinde, çevre düzenlemesinin yapılması (bir çay bahçesi ve plaj alanının düzenlenmesi), kilise ve yakın çevresinde kazı ve restorasyon çalışmalarının tamamlanması sağlanmalıdır. Çarpanak yarımadası üzerinde; kara yolunun genişletilip asfaltlanması, sürekli ulaşımın sağlanmasına öncelik verilmelidir.

Molla Kasım, Amik ve Çolpan Kıyıları Yolu asfaltlanarak düzenli ulaşım sağlanmalıdır. Kıyılarda kamping-plaj alanları, çay bahçeleri (büfe + oturma grupları şeklinde) düzenlenecek tüm alanlarda ağaçlandırma yoluyla yeşil dokunun arttırılması sağlanmalıdır. Tüm alanlarda çevre düzenlemesi yapılmalı ve Amik'te düzenleme çalışmaları kale ile birlikte ele alınmalıdır.

Erciş: Erciş, ulaşım ağı üzerindeki konumu nedeniyle önemlidir. Burada kaliteli bir otel olmadığı için genellikle geceler Van

ve Tatvan'a kaymaktadır. Bu nedenle de bir çok tarihi ve doğal değer görülememektedir. Bunu önlemek için Erciş'te 2 veya 3 yıldızlı, yatak kapasitesi 80-100 olan bir otelin yapılması, ayrıca turizme hizmet verebilecek lokantaların hizmete girmesi önemli görülmektedir. Erciş kıyısında kamping-plaj alanı düzenlenmesi, çay bahçesi ve bir balık lokantasının hizmete girmesi sağlanmalıdır. Ayrıca, düzenlenecek alanda ağaçlandırma çalışmaları yapılmalıdır. Mevcut iskele geliştirilerek göl üzerinden de sürekli ulaşım sağlanmalıdır.

Tatvan-Erciş Arası- Kıyıları: Bu alanda belirlenen kıyılarda kamping-plaj alanı düzenlenmesi, her kamping alanında bir çay bahçesinin bulunması ve çevrenin ağaçlandırılması yerinde olacaktır.

Ayrıca ulaşımın iyileştirilmesi ve sürekli ulaşım olanağı hem karadan hem de göl üzerinden sağlanmalıdır.

Adilcevaz: İnşaat halindeki otelin bir an önce hizmete girmesi sağlanmalıdır. Ayrıca kıyıya yakın yerlerde hizmet kalitesi iyi bir kaç lokantanın hizmete girmesi sağlanmalıdır. Çevrede bulunan tarihi eserlerde de kazı restorasyon çalışmaları tamamlanmalı ve turizme etkin bir şekilde açılmaları sağlanmalıdır. Ev pansiyonculuğu teşvik edilmelidir.

Ahlat: Selçuklu mezar alanlarının çevre düzenlemesi tüm künbetleri de içine alarak yapılmalıdır. Kıyı üzerinde servis kalitesi iyi 2-3 lokantanın hizmete girmesi sağlanmalıdır. Ayrıca ev pansiyonculuğu teşvik edilmeli ve hediyelik eşya satan iş yeri sayısı arttırılmalıdır.

Tatvan: Turistik belgeli konaklama tesisi ve lokanta sayısının arttırılması gerekmektedir. Tatvan'da konaklama tesisi olarak 2-3 yıldızlı ve yatak kapasiteleri 100-150 (herbirinin) olan iki otel şu an için yeterli olacaktır. Kıyıda, sandalye kapasiteleri 150-200 olan üç adet içkili müzikli lokanta ile şehir içinde turizme hizmet verebilecek servis kalitesine sahip lokantaların arttırılması gerekmektedir. Ayrıca hediyelik eşya satan birim sayısı da arttırılmalıdır.

Reşadiye Kıyıları: Şehirlerarası karayolundan ayrılan yolun asfaltlanması ve alanın tümüne ulaşım imkanının sağlanması gerekmektedir. İskele geliştirilerek sürekli göl ulaşımı da sağlanmalıdır. Alanda kamping-plaj alanı ve çay bahçesi düzenlenmelidir. Alanın tümünün ağaçlandırma yoluyla yeşil dokusu arttırılmalıdır.

Gevaş: Akdamar adası üzerinde çevre düzenlemesinin yapılması, kilisede kazı ve restorasyon çalışmalarının tamamlanması, plaj alanı ve bir çay bahçesinin düzenlenmesi, ağaçlandırma yapılacak adanın yeşil dokusunun arttırılması sağlanmalıdır. Ayrıca adadaki iskelenin düzenlenmesi yapılmalıdır.

Adaya ulaşımın sağlandığı alanda; iskelenin düzenlenmesi, adaya geçişi sağlayan motorların kalitesinin arttırılması, hizmet kalitesi iyi bir çay bahçesi ve bir lokantanın hizmete girmesi, kamping-plaj alanının düzenlenmesi ve yeşil dokunun arttırılması sağlanmalıdır.

Dereağzı (İşkirt) Kıyıları: Bu alan kamping-plaj alanı olarak düzenlenmeli, kara yolu genişletilmeli ve asfaltlanmalı, alanda bir çay bahçesi düzenlenmeli ve mevcut yeşil dokunun korunarak arttırılması sağlanmalıdır.

Edremit: Bu alan da daha çok kamping ve plaj alanı olarak düzenlenmeli, kıyı boyunca çay bahçeleri ve lokanta sayıları (hizmet kalitesiyle birlikte) arttırılmalı, mevcut yeşil doku korunarak geliştirilmesi sağlanmalıdır. Edremit'te ev pansiyonculuğu teşvik edilmelidir.

Bölgede turizmin etkin bir şekilde değerlendirilmesi sonucu:

Ekonomide; 1990 yılında turizmden yaklaşık olarak 7.267.809 \$^{*1} gelir elde edilmiştir (Bu rakam elde edilen Türk Lirası gelirin, 1990 yılı dolar fiatına dönüştürülmesiyle elde edilmiştir). Elde edilen bu gelirle yeni iş alanlarının açılması ve bu yolla birçok kişiye yeni iş olanakları sağlanması mümkündür. Bu gelirle yaklaşık olarak^{*2} 545 kişiye iş olanağı sağlamak mümkündür. Ayrıca, bu gelirin piyasa içinde el değiştirmesi sonucu (çoğaltan etki) elde edilen

*¹Ulaşım gelirleri hariç

*²İki yıldızlı bir otelde

gelir miktarı daha da artacak ve birçok sektörü de etkileyecektir. Turizmden elde edilen gelirin artması, turizmin ekonomi üzerindeki olumlu etkisini de arttıracaktır.

Tarımda; 1990 yılında turistlerin bölgede yapmış oldukları tüketim miktarı yaklaşık olarak 393.792 ton'dur. Bu da tarımla uğraşanlar için iyi bir pazardır. Bölgede turist sayısının ve geceleme süresinin artması tarımsal tüketimi de arttıracaktır. Bu da tarımın gelişmesini ve ürünlerin çeşitlenmesini sağlayacaktır.

Sanayide; bölgede turizmin sanayi sektörü üzerine etkisi en belirgin olarak küçük sanayinin bir kolu olan el sanatlarında olmuştur. Günümüze kadar, daha çok hediyelik halı, kilim, gümüş süs eşyalarının üretimi yapılmıştır. Yeni tesislerin yapımı nedeniyle inşaat malzemesi üretiminde de bir canlılık gözlenmektedir.

Bölgede hayvancılığın yaygın olması nedeniyle deri işlemeciliği geliştirilebilir. Bölgede açılacak bir deri fabrikasıyla; hayvancılığın geliştirilmesi ve birçok kişiye yeni iş olanağı sağlanabilir. Ayrıca burada üretilecek ürünlerin, bölge içinde turistlere, bölge dışında diğer şehirlerde pazarlanması sonucu önemli miktarda gelir elde edilebilir. Bu fabrikada çalışan insanların yanısıra, bölge içinde bu ürünlerin satışını yapacak birimler de birçok kişiye iş olanağı sağlanacaktır.

Hizmet sektöründe; bölgede hizmet sektörü yeterince gelişmemiştir. Turizm sektörü daha çok genel hizmet sektöründen yararlanmaktadır. Turizme önem verilmesi, turist sayısının artması, direkt bu işle ilgilenenlerin sayısını arttıracaktır. Turizmin gelişmesiyle bölgede, turizme hizmet verecek birim sayısı ve çeşitliliği artacaktır. Turistler, direkt turizme hizmet veren birimler yanısıra, yöre halkının yararlandığı bütün hizmetlerden yararlanacak ve bu hizmetlerinde

geliştirilmesinde olumlu yönde etkili olacaktır.

Ulaşım Sektöründe; bölge içi ve bölgeler arası ulaşım ağının geliştirilmesi ve çeşitliliğinin arttırılması yararlı görülmektedir. Bu amaçla; demir yolu ulaşımında, yolcu taşımacılığına uygun tren seferlerinin başlatılması, göl ulaşımında göl çevresindeki merkezlere gidilebilen turların başlatılması ve Van-Tatvan arası çalışan feribotların yenilenmesi, kara yolu ulaşımında, en uzak noktadaki tarihi doğal değerlere kadar sürekli ulaşımın sağlanması ve mevcut yolların asfaltlanması, hava yolu ulaşımında ise bölgenin diğer merkezlerle direkt bağlantısını sağlayacak uçak seferlerinin başlatılması, Van ve Tatvan'da kiralık helikopter servislerinin kurulması ve bu amaçla çevredeki doğal ve tarihi değerlerin bulunduğu alanlarda helikopter iniş pistinin yapılması önerilmektedir. Ulaşım sistemindeki sorunlar çözüldüğünde ulaşım, sorun olmaktan çıkıp, turisti bölgeye çekici bir özellik kazanacaktır.

Tüm bu çalışmalar tamamlandığında, bölgede turizm gelirleri artacak, bölgesel turizmin çoğaltan etkisi güçlenecek ve zincirleme etkileri ilgili alanlarda görülecektir.

EK - 1

Not-1: Yabancı turistler için turist sayısı Van 1990 turizm envanterinden, yerli turist sayısı ise Van Turizm İl Müdürlüğü gözlemlerine göre yaklaşık olarak alınmıştır. Tatvan'daki turist sayısı, Turizm Danışma Bürosunun gözlemlerine göre alınmıştır. Diğer merkezlerdeki turist sayısı ise konaklama tesislerinin doluluk oranlarına göre ve Emniyet Müdürlüklerinin gözlemlerine göre alınmıştır.

Not-2: Bu hesaplama yapılırken, Turizm Bakanlığı belgeli yatak sayısı turizm açısından daha önemli olduğu için ağırlıklı olarak değerlendirilmeye alınmıştır. Yani bir Turizm Bakanlığı belgeli yatak, iki belediye belgeli yatağa eş değer alınmıştır.

Not-3: Bölgede turistik hediyelik eşya satan iş yerleri Van ve Ahlat'ta bulunmaktadır (1990 yılına kadar). Fakat diğer merkezlerde de turistlerin hediyelik eşya olarak belirli ürünleri alacağını varsayarak onlar içinde yaklaşık bir değer alınmıştır.

Not-4: Ulaşım gelirleri turizm gelirinin dışında bırakılmıştır. Çünkü ulaşım gelirlerinin ne kadarının bölgede kaldığı belirlenememiştir.

KAYNAKLAR

- (1) DAĞLI,N.,AKTÜRK,B., Hükümetler ve Programları, Cilt-1, TBMM Basımevi Ankara,1986.
- (2) DAĞLI,N.,AKTÜRK,B., Hükümetler ve Programları, Cilt-II, TBMM Basımevi Ankara,1986.
- (3) D.P.T., Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1963.
- (4) D.P.T., İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1968.
- (5) D.P.T., Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973.
- (6) D.P.T., Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1979.
- (7) D.P.T., Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1985.
- (8) D.P.T., Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1989.
- (9) TURİZM BAKANLIĞI, Turizm İstatistikleri Bülteni, 1990-1991, İstanbul.
- (10) KAHRAMAN,N., Turizmde Yatırım Projeleri, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1986.
- (11) BARUTÇUGİL,İ.S., Turizm İşletmeciliği, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1982.
- (12) GÜNER,O., Turizm Yatırımlarında Yer Seçimi, Son On Yılda Turizm Yapıları Uygulamaları Sempozyumu, Nisan 1989, Yıldız Üniversitesi Bildiriler Kitabı, 189-192.
- (13) GÜNEY,B.,TÜREL,A.,ATABAN,Ö., Aydın İdare Mahkemesi Başkanlığına Sunulan Bilirkişi Raporu, Dosya No.1990/104, s.12-13.
- (14) KÜÇÜKTOPUZLU,F., Turistik Faaliyetlerin Turizm Alanındaki Ekolojik Yapıya Etkileri, 1. Ulusal Turizm Kongresi. Kasım 1990, Kuşadası, Bildiriler Kitabı 20-211.

- (15) **TOPRAK,Z.**, Kıyı Yerleşmelerinde Turizm Faaliyetleri ve Çevre Değerleri, I.Ulusal Turizm Kongresi, Kasım 1990, Kuşadası, Bildiriler Kitabı 190-203.
- (16) **TUNÇ,A.**, Türk Turizminin Eğitim Sorunları, I.Ulusal Turizm Kongresi, Kasım 1990, Kuşadası Bildiriler Kitabı 45-51.
- (17) **GÖNLÜM,E.**, Recent Development In Tourism Planning: Evaluation of Tourism Regions, Areas and Centers As Legal Entities, Master Thesis, ODTÜ, Ankara, Ocak 1992.
- (18) **TEKELİ,İ.**, Planlama ve Ülkesel Fiziki Plan Üzerine, ODTÜ, Ankara, 1971.
- (19) **GÜNAY,B.**, Türkiye'de Turizm Planlaması Çalışmalarının Değerlendirilmesi, I.Şehircilik Kongresi, Ankara, 1982. Bildiriler Kitabı, Cilt-II, 329-349.
- (20) **ATAUZ,A.**, Var Olan Biçimiyle Turizm, Turizm Planlaması ve Plancılar, Planlama Dergisi, 86/2.
- (21) **T.C.KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI**, Turizm Gelirleri ve Hesaplama Yöntemi, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1988.
- (22) **HACİİBRAHİMOĞLU,A.**, İlgi Turizmi Açısından Türkiye'nin Dış Aktif Turizmi İçerisinde Trabzon Yöresinin Yeri ve Önemi. Yüksek Lisans Tezi, K.T.Ü.Fen-Edebiyat Fak., Trabzon, 1987.
- (23) **OLALI,H.**, **TİMUR,A.**, Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri (Enka Vakfı 1985 Yılı Ekonomi Dalı Birincilik Ödülü), Ofis Ticaret Matbaacılık, İzmir, 1986.
- (24) **ARCHER,B.H.**,**OWEN,B.C.**,Towards a Tourist Regional Multiplier, Regional Studies, Vol.5, 1971, Printed in Great Britian, pp.289-294.
- (25) **ARCHER,B.H.**, The Impact of Domestic Tourism, University of Wales Press, Bangor 1973.
- (26) **BRYDEN,J.M.**, Tourism and Development, A Case Study of the Commonwealth Carribean, Overseas Development Group, University of East Aglia.

- (27) LEVITT,K. and GULATI,I., Income Effect of Tourist Spending:
Mystification Multiplied: A critical Comment on the Zinder
Report.
- (28) BARUTÇUGİL,İ.S., Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki
Yeri (Enka Vakfı 1985 Yılı Ekonomi Dalı Üçüncülük Ödülü), İs-
tanbul, 1986.
- (29) GÖKŞEN,E., Turizm Ekonomisi ve İşletmeciliği, İzmir, 1986.
- (30) ARCHER,B.H.,SHEA,S.,Manpower in Tourisme, The situation in wales,
University College of Nortwales, Bangor, 1977.
- (31) İSTİHDAMI GELİŞTİRME YÜKSEK KOORDİNASYON KURULU, İstihdamı Geliştir-
me Kavram ve Mesajları, Başbakanlık Basımevi, Yayın No.4, Anka-
ra, 1985.
- (32) LIU,J., VAR,T., The Economic Impact of Tourism in Metropolitan
Victoria, B.C.,Journal of Travel Research, Fall, 1983.
- (33) BROWNRIGG,M., GREIG,M.A., Differential Multipliers for Tourism,
Scollish Journal of Political Economy, Vol.XXII, No.3,
Nowember, 1975.
- (34) MUĞAN,S., Türkiye'de Turizm Yatırımlarının İstihdama Olan Etkisi,
Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens-
titüsü, İstanbul, 1988.
- (35) ÖZGÜÇ,N., Turizm Coğrafyası, İstanbul Ünive., Edebiyat Fak. Yay. No.
3203, İstanbul,1984.
- (36) GEZİM,G., YOĞURTÇUOĞLU,T., Turizm Tesis Alanlarının Yer Seçiminde
Mevcut Yerleşmeler ve Çevre İlişkileri Alt Yapı Sorunları, Son
10 Yılda Turizm Yapıları Uygulamaları Sempozyumu, Nisan 1989,
Yıldız Üniv. Bildiriler Kitabı, 171-176.
- (37) LEW,A.A., A.Framework of Tourist Attraction Research, Attract of
Tourism Research, Vol.14, USA, 1987, pp.353-575.
- (38) OLALI,H., Turizm Politikası ve Planlaması, Ege Üniv. Matbaası, İzmir,
1982.

- (39) T.C.KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, Turizm, Sorunlar ve Çözümler, 1989/1, Ankara, 1989.
- (40) ALPER,C., Çeşitli Yönleriyle Van, II. Baskı, Yargıcıoğlu Matbaası, Ankara, 1983.
- (41) ÖZGÜÇ,T., Altıntepe II, Türk Tarih Kurumu Yayınları V.Seri, No.27.
- (42) BALKAN,K., Urartuların Kökenleri ve Dilleri, Türk Tarih Kurumu Basım-
evi, Ankara, 1985.
- (43) VAN İL YILLIĞI, 1973.
- (44) T.C.TURİZM VE KÜLTÜR BAKANLIĞI, Van Gölü ve Çevresi Turizm Master
Planı, FPG.
- (45) T.C.D.İ.E., Türkiye İstatistik Yıllığı, 1989.
- (46) T.C.TURİZM BAKANLIĞI, Türkiye'de Turizm, Beldeler, Tatvan, Ekim,1983.
- (47) T.C.TURİZM BAKANLIĞI, Türkiye'de Turizm, Beldeler, Ahlat, Şubat,1983.
- (48) SUHER,H., Türkiye'de Deprem Durumu ve Etki Alanları, Deprem Paneli-I,
İ.T.Ü., Mart, 1967.
- (49) İMAR VE İSKAN BAKANLIĞI, Doğu Anadolu Bölgesi, Bölgesel Gelişme Şe-
hirleşme ve Yerleşme Düzeni, Ankara, 1970.
- (50) İMAR VE İSKAN BAKANLIĞI, Konut Projeleri Yönünden İklim Özellikleri-
nin Analizi ve Değerlendirilmesi, Ayyıldız Matbaası, Ankara,1968.
- (51) ÇELİK,N., Van İklim Analizi, Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü. 1986, İstanbul.
- (52) GENELGE, Kıyı Kenar Çizgisi Tespiti, 14.03.1988. Sayı-B-01-Gn.Müd.
1529.
- (53) KALKAN,O., Turizm Mevzuatımız, DSİ Basımevi, Ankara, 1989.
- (54) ÇORUH,S., Turizm Bilgisi ve Turizm Meselelerimiz, Ankara, 1969.
- (55) KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, Turizmi Teşvik Kanunu, Turizm Yatırım
ve İşletme Nitelikleri Yönetmeliği, Ankara, 1986.
- (56) T.C.TURİZM BANKASI, Fiziksel Planlama Grup Başkanlığı, Kış Sporla-
rı Merkezleri Turizm Yatırım Alanları, Ankara, 1987.
- (57) T.C.TURİZM BAKANLIĞI, Bitlis Turizm Envanteri, 1990.
- (58) BİTLİS İL YILLIĞI, 1973.

- (59) İMAR VE İSKAN BAKANLIĞI, Doğu Anadolu Bölgesi, Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve Yerleşme Düzeni, Ankara, 1970.
- (60) KURT,S., Türkiye'de Tarihi Değerlerin Turistik Açından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniv., Sosyal Bilimler Enst., İstanbul, 1986.
- (61) ERDER,C., Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır, ODTÜ Mimarlık Fak. Dergisi, Cilt-3, Sayı-2, Ankara, 1977, 167-187.
- (62) LİVTOPUZ,M.N., EskiKent Dokularında Yenileme ve Koruma, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniv., Fen Bilimleri Enst., İstanbul,1988.
- (63) BERKE,M.M., İlk Devir Osmanlı Türk Mimarlığında İç ve Dış Mekan İlişkisi, Doktora Tezi, İDMMA, İstanbul, 1987.
- (64) ALTINOK,Ü., Eski Yapılarda Çağdaş İşler, Doktora Tezi, İstanbul Üniv.Fen Bilimleri Enst., İstanbul,1984.
- (65) GÜNDÜZALP,N., Turizm Olgusu ve Tarihsel Çevre Değerleri Açısından Etkileşim, I.Ulusal Turizm Kongresi, Kasım 1990, Kuşadası Bildiriler Kitabı.
- (66) BELLİ,O., The Capital of Urartu Ruins and Museum Van, Heidelberg, 1985.
- (67) T.C.TURİZM BAKANLIĞI, Van Turizm Envanteri, 1990.
- (68) ALPER,C., Aunique Historical Treasure in Beatiful Eastren Anatolia Van, Ankara, 1986.
- (69) TARHAN,M.T., Van Kalesinin ve Eski Van Şehrinin Tarihi Milli Park Proje Üzerine Ön Çalışmaları (I), III. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, Mayıs 1985, Bildiriler Kitabı, 297-327.
- (70) ASLANAPA,O., Türk Sanatı II (Anadolu Selçuklularından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,1973.
- (71) VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Bitlis, Cilt II, Elif Matbaası, Ankara, 1977.
- (72) TARHAN,T.M., SEVİN,V.,AŞAN,M.B., Van-Gevaş Tarihi Türk Mezarlığı Kurtarma Kazısı Onarım ve Çevre Düzeni Çalışmaları, VII.Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 1989.

- (73) VAN VALİLİĞİ, Van Tanıtım Broşürü, Tem.Tur.Ltd.Şti.
- (74) ÇİLİNGİROĞLU,A., Van Bölgesi ve Ordu İli Yüzey Araştırması, IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, Mayıs 1986. Bildiriler Kitabı, 311-312.
- (75) ÇİLİNGİROĞLU,A., Van Dilkaya Höyüğü 1984 Kazıları, VII. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, 1985. Bildiriler Kitabı, 151-156.
- (76) GÜLEÇ,E., Van Dilkaya İskeletlerinin Paleontopolejik İncelenmesi, IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 1986, Bildiriler Kitabı, 369-374.
- (77) ÇİLİNGİROĞLU,A., Van Dilkaya Höyüğü 1985 Kazıları, VIII.Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, Mayıs 1986. Bildiriler Kitabı,81-85.
- (78) KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, Van Turizm Envanteri, 1983.
- (79) T.C.ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI, Türkiye'de Tarihi Su Yapıları, DSİ Basımevi, Ankara, 1984.
- (80) SEVİN,V., Van Bölgesi Yüzey Araştırması, 1984, III.Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 1985, Bildiriler Kitabı, 287-291.
- (81) D,P.T., Kalkınmada Öncelikli Yörelere Raporu, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1988.
- (82) T.C.D.İ.E., 1970-75-80-85-90 Nüfus Sayımları, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- (83) D.P.T., Kalkınmada Öncelikli İllerin ve Metropolitan Alanların Nüfus Tahminleri Araştırması, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1990.
- (84) VAN VALİLİĞİ, 1990 Yılı Van İlinin Yıllık Ekonomik ve Ticari Durumu Hakkında Rapor, Van 1991.
- (85) T.C.KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, Konaklama İstatistikleri Bülteni, Ankara, 1989.
- (86) ERTUĞRUL,E., Türkiye'de Tatil Köylerinin Konaklama Sektöründeki Yeri. Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü., İstanbul, 1991.
- (87) BİTLİS VALİLİĞİ, 1990 Yılı Bitlis İlinin Yıllık Ekonomik ve Ticari Durumu Hakkında Rapor, Bitlis, 1991.

- (88) TUNCER,D., Turizmde Dağıtım Sistemi ve Türkiye İçin Bir Model Üretimi, H.Ü.İ.İ.B.F. No.14, Afşaroğlu Matbaacılık, Ankara.
- (89) SARICA,İ., İstihdam Politikaları ve Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri Potansiyele İstihdam Alanları, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1987.
- (90) AK, H. , Tatil Köylerinin Turistik Açıdan Değerlendirilmesi. (Yüksek Lisans Tezi). İÜ. İstanbul. 1990
- (91) TEKİN,A., YÜCE,A., Van Gölü Çanağının Turizm Yönünden Değerlendirilmesi. Turizm Yıllığı, 1991, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara, 1991, 9-16.

ÖZGEÇMİŞ

1968 yılında Trabzon ili, Çaykara ilçesinin Maraşlı köyünde doğdu. 1978 yılında Maraşlı Köyü İlkokulundan, 1981 yılında Çaykara İnönü Ortaokulundan ve 1984 yılında Trabzon Lisesinden mezun oldu. 1984 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümünde başladığı lisans öğrenimini 1988 yılında tamamladı. Aynı yıl Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı.

Halen, Van Köy Hizmetleri 9.Bölge Müdürlüğünde Mimar olarak görev yapmaktadır. İngilizce bilmektedir.